

Mary Dorna
Een heer om port
mee te drinken...
Salamander

Mary Dorna

Een heer om port mee te drinken

Het werk van Mary Dorna past op twee manieren in de traditie van de Nederlandse literatuur. Zij behoort tot het rijtje schrijvers dat telkens weer opduikt om een mentaliteit van relativierend, humoristisch realisme aan te duiden (Nescio, Willem Elsschot, C.C.S. Crone, S. Carmiggelt, Gerard Kornelis van het Reve) en zij is ook een van de eerste vertellers-per-cursiefje die van een vorm van journalistiek een literair genre hebben gemaakt.

Een heer om port mee te drinken bevat niet alleen verhalen uit *Onmaatschappelijke voorkeur*, *Wanordelijkheden rondom een lastig kind* en *Vingeroefeningen*; er staan ook negen niet eerder in boekvorm verschenen verhalen in, ontleend aan het liefderijk behoeve knipselarchief van Bruno Wille, Mary Dorna's tweede echtgenoot.

S. Carmiggelt: '[...] dit werd geruime tijd geleden geschreven, maar het heeft vandaag op deze dag niets verloren aan beeldende kracht, aan bondige directheid, aan humor en aan een soort poëtische vurigheid die men in alle verhalen van Mary Dorna terugvindt. Dit werk is niet gedateerd en zal het ook nooit zijn, omdat het geen toontje aanslaat, dat meestal snel verbleekt, maar warmbloedig leeft uit een rijke, hoogst persoonlijke stijl en een volstrekt zuivere emotionaliteit die een zelden voorkomende modus vivendi heeft gevonden met de glimlach.'

Omslag: H. Berserik

ISBN 90 214 9314 4

Een heer om port mee te drinken...

Salamander

Ander werk van Mary Dorna als Salamander

Laten we vader eruitgooien (1967)

Mary Dorna
*Een heer om port mee te
drinken...*

Amsterdam

Em. Querido's Uitgeverij N.V.

1972

In deze bundel zijn verhalen opgenomen uit:

Wanordelijkheden rondom een lastig kind
N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden
Onmaatschappelijke voorkeur
Firma J. M. Meulenhoff, Amsterdam
Vingeroefeningen
Bigot & Van Rossum N.V., Amsterdam

Verspreide publikaties

Eerste druk, 1968; vierde druk, als Salamander, 1972.

Copyright 1968 by P.N. van Kampen & Zoon N.V., Amsterdam. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Uitgegeven in samenwerking met P.N. van Kampen & Zoon N.V., Amsterdam.

ISBN 90 214 9314 4

Inhoud

Les heures sont roses	7
Leugens	17
Grijs en roze	23
Een ware engel	26
De donkere portiek	32
'Alle eendjes zwemmen...'	35
Contact	39
Wanordelijkheden	44
'Instituut'	48
Toen en later	56
Een voorjaar zet in	61
Een groene japon	70
Gemengd nieuws	75
Verknoeide dag	82
Schermutselingen om een miniatuur	87
Metamorfose	90
Dinner by candle-light	96
Drinken, drinken bij schemerlicht	101
Een klok Louis Philippe	105
Mensjes	112
Koekoek in de regen	118
De biefstuketers	126
Café 'het Zonnetje'	133
Bezoek	136
Haat in de nacht	140
Roze paarlen	144
Alleen herinneren...	147
Mei 1940	152
Schouwburg	157

Door de lakschoentjes is eigenlijk alles gekomen: wanneer ik de danslessen met mijn gewone schoenen had moeten doen, was dit kleine drama nooit gebeurd.

Gewone schoenen reikten in die tijd – nu bijna al legende geworden – tot de kuiten; er bestonden dan drie mogelijkheden: óf de kuiten waren normaal, zodat ze precies in de schoenen pasten en het geheel gaf tenminste een draaglijke lijn; óf de kuiten waren te dik en dan hingen ze over de schoenen heen; en ten slotte bestond er nog iets vreselijks: men bezat niets op kuitengebied, zodat er holten ontstonden, waar je soms een hand in kon steken – dit laatste was mijn geval. Op armoe-afbeeldingen van uitgehongerde bedelkinderen kwam mijn soort benen in gewone schoenen voor; het stond oneindig zielig, stakkerig en wankel.

Mijn zusje was al een paar maal naar die dansles geweest; het had me door mijn ziel gesneden haar zo vorstelijk te zien vertrekken in een donkerblauw fluwelen jurkje met zeldzaam sierlijke, glanzende lakschoentjes. En hoewel ze jonger was dan ik, hadden mijn ouders eerst ervan afgezien mij mee te laten gaan. Meestal gebeurde er iets onprettigs met me; eigenlijk ging ik ook veel liever die vrije middagen met Moekie taartjes eten dan me op een gladde parketvloer te wagen, waar men 'gevraagd' moest worden, elegant gekleed zijn, en vallen kon. Toen voor mij het bruin fluwelen jurkje gekozen werd, had de naaister haar hoofd geschud en voorspeld, dat er niet veel 'koepel' in kon aangebracht worden, hiermede bedoelende, dat mijn figuur zich niet voor een sierlijke coupe leende, een voordeel dat mijn zusje in hoge mate bezat: prachtig breed in de schouders en smal van taille waren eigenschappen die voor een

goede coupe bijzonder geschikt werden geoordeeld. En de naaister, die op het gebied van vreemde woorden iets origineels over zich had, raadde in mijn geval, dus dat van het figuur zonder 'koepel', heel verstandig een gewoon los hangjurkje aan. Wat aan lijn en coupe ontbreken zou, werd dan met het toen in de mode komende smokwerk aangevuld en versierd. Maar in één woord heerlijk waren de lakschoentjes: niets meer van stakerigheid in de benen, die waren – verbeeldde ik me – als op slag veranderd, en nooit zal ik de grote glanzende strik vergeten, die weliswaar volkomen doelloos doch in mijn ogen een buitengewoon rijke versiering was. Wat er nu ook gebeuren zou, welke moeilijkheden des levens er ook boven mijn hoofd mochten hangen, die lakschoentjes kon niemand me meer afnemen. Enkele dagen in de week of maand althans zou ik lichtvoetig en schoonbestrikt in uitgelezen schoenwerk mogen doorbrengen.

Als voorbereiding zou ik een paar lesjes met mijn zusje samen vooraf krijgen, iets waar zij de neus voor optrok, want, volgens haar, bestond de clou van het dansen in jongelieden met lange broeken, die na de dansles op je stonden te wachten.

Ik vermoedde hier al vaag iets onaangenaams, doch de glans van de schoentjes en het crème kanten kraagje van de jurk verdrongen alle bezwaren.

Het danslesje om erin te komen viel me erg mee: ik kon ten volle van mijn elegante kledij genieten, mijzelf in verschillende spiegels ten voeten uit bewonderen en mijnheer de Lange, Professeur de Danse et de Maintien, geurde naar heliotroop en lavendelpoeder; hij had kleine geplakte krulletjes boven een verkreukeld gezicht met vermoeide rode oogleden en de zachtste blauwe ogen die ik ooit gezien had. Alles was zacht en licht aan mijnheer de Lange, die zeer klein van stuk was. Hij droeg zulk een hoog boord, dat het op een manchet leek, en boven dat hoge boord hoorde ik zijn vriendelijke, een beetje treurige stem neurien, een

twee drie, links rechts links, tra la la, een twee drie. Er zat een oude dame piano te spelen, die helemaal heen en weer ging met de maat, en ik dacht eerst dat het de vrouw van mijnheer de Lange was, maar hij zei 'juffrouw Gans' tegen haar. Mijn zusje en ik dansten om de beurt met mijnheer de Lange. Soms moest ik met mijn zusje samen dansen. En niettegenstaande ik me met de vriendelijke heer de Lange voelde zweven, kwam er een ontzettende zwaarte in mijn benen, wanneer ik het met mijn zusje moest proberen. 'Stommeling, je kunt er niets van,' zei mijn zusje zachtjes en we traptten elkaar op de voeten, zodat ik direct na zo'n dansje mijn lakschoenen onderzocht. De goede heer de Lange troostte me door mee te kijken of er krassen op waren gekomen, en daar ik een mededeelzaam kind was, vertelde ik hem waarom ik eigenlijk dansles had genomen. Hij keek me peinzend aan bij mijn lakschoentjesverhaal en de netelige kwestie van de gewone schoenen, waar mijn benen niet in wilden passen. En omdat hij zo zacht en aangenaam lachte en me iets prettigs zei over de toekomst, die (geloof ik) de benen helemaal in orde zou maken, antwoordde ik met een tegenbeleefdheid en maakte hem het compliment: 'Wat ruikt u heerlijk en wat ziet u er netjes in het zwart uit en daarbij bent u nog wel een professor en helemaal niet trots en naar als leraren, die niet eens professoren zijn maar gewone mannen.' De heer de Lange rekte zijn kleine gezicht verheugd boven het glanzende boord en zei stralend vriendelijk: 'Juffrouw Gans, nog eens de Pas des Patineurs alstublieft.' En juffrouw Gans ging helemaal mee op de maat van de schaatsenrijders en ik danste werkelijk heel goed samen met de vriendelijke heer de Lange.

Tegen het einde van de middag kregen we een glas limonade en een koekje. Mijn zusje keek een beetje verveeld in het lange lege zaaltje dat anders door vrolijke en luidruchtige jeugd tussen de twaalf en zeventien bevolkt was op de dansmiddagen, die me vage angst ingeboezemd hadden. Maar de schemering viel en alles was zo zacht en

feestelijk met de rode limonade en een extra pianostuk zonder dans ditmaal, 'de Fremersberg', dat juffrouw Gans prachtig speelde met donder, wind, regen, monnikenzang en vrede na de storm. Het allermooiste kwam nog: een voordracht van de heer de Lange zelf. Hij kon op de piano een huppelende geit fantaseren, iets beeldigs met hoge tonen die speels de sprongetjes weergaven die men bij een huppelende geit veronderstelt. Daarna zong hij een prachtig Frans lied – ik herinner me alleen nog dat het over uren ging die verschillende kleuren hadden: 'Les heures sont roses' – en de heer de Lange slikte zo echt mooi Frans de 'es' van roses naar binnen.

Vier maal heb ik deze schone middagen mee mogen maken: het smalle lange zaaltje met de spiegels, het als op wolken zweven met mijnheer de Lange, een zekere verveeling bij mijn zusje, rode limonade, één keer zelfs taartjes, virtuoze zware pianostukken van mejuffrouw Gans en altijd daarna de huppelende geit, die mooier en fantastischer was dan alle grammofonen en radio's uit mijn later leven, om te besluiten met een droef Frans liedje. Over de gezamenlijke dansles kan ik kort zijn: alle rampen en ellendigheden die ik achter in mijn hersens vermoed had, kwamen te voorschijn. Een stel opgedirkte brutale meiden en jongens, die aanstellerig te keer gingen en elkaar giechelend ten dans vroegen, verdrongen alles wat stil en licht en zangerig in het zaaltje geweest was. Ik zag mijn zusje achtere-loos en toch een beetje anders dan gewoonlijk aan me voorbijzweven met iemand die helemaal over haar heen hing, zo lang was hij. Een ogenblikje ging het nog goed, toen ik met de heer de Lange danste en ik het zachte, geruststellende 'een twee drie, tra la la, rechts links rechts' hoorde neuriën. Maar alles liep verkeerd, toen ik met een botsend jongmens, dat een beetje naar uien rook, de anders zo lieve Pas des Patineurs moest doen. Ik werd op mijn voeten, in casu mijn lakschoentjes, getrapt en kon de zo dichtbij aanwezigheid van een mij onaangenaam we-

zen niet verdragen. Ik begon jammerlijk te strompelen en te huilen en dacht: nu is het hier ook uit. Mijnheer de Lange die een professor is en toch zo vriendelijk, zal kwaad worden omdat hij geld voor die lessen krijgt en jij het niet kunt – het nooit zal kunnen – dansen tussen een bende, die luid is en hard en op mijn lakschoenen trapt en als ze dat niet doen, doen ze iets anders dat beroerd is, ik kan ze nu eenmaal niet uitstaan; en thuis zullen ze zeggen: zie je wel, ze houdt het nergens uit.

In de verte hoorde ik luid juffrouw Gans tellen: 'in de maat, een twee drie, in de maat.' Want mijnheer de Lange stond me te troosten in het kamertje waar de overjassen opgehangen werden. Dit was een van de weinige grote karakters die ik in mijn jonge leven leerde kennen en ik zag dat ook in een klein iemand een grote ziel verborgen kon zijn. Mijnheer de Lange, die heerlijker dan ooit naar helio-troop geurde – 'les heures sont mauves' had hij eens gezongen – mijnheer de Lange, die professor was in alles wat met schoonheid en goede manieren van doen had, stond me of ik een baby was limonade in te gieten met kleine teugjes en met zijn eigen geparfumeerde zakdoek veegde hij mijn tranen af en beloofde naar mijn ouders te gaan. Stel je voor: een professor die belooft naar je ouders te gaan om te zorgen dat je geen straf krijgt; hij zou zeggen dat ik te gevoelig was. Wat een mooi, fijn woord... eeuwig zou ik het onthouden; wanneer me iets dwars zou zitten, zou ik zeggen: ik ben te gevoelig, mijnheer de Lange zei het ook.

Mijn ouders waren zeer verbaasd, toen ze op een middag kort na het dansdrama bezoek van de heer de Lange kregen, die zijn kleine figuur verlengd had met een glanzende hoge hoed, en de aanduiding op zijn visitekaartje: Professeur de Danse et de Maintien met ere kon dragen. Mijn vader, die nogal stroef en nuchter van aard was, verliet kort na dit heuglijk entree de kamer, vooral toen mijn gevoeligheid ter sprake kwam. 'Broos en gevoelig' waren de wonder-

schone woorden die de heer de Lange op mij van toepassing achtte, en alles geurde weer naar heliotroop, onze doodgewone salon en wat erin stond. 'Om misselijk van te worden,' hoorde ik mijn vader zachtjes in zichzelf mompelen (ik weet niet of deze woorden betrekking hadden op mijn broze gevoeligheid dan wel op het heliotroopparfum), terwijl hij een van zijn dikke sigaren opstak en bijna onbeleefd vlug afscheid van de heer de Lange nam. Mijn moeder vond het, geloof ik, wel prettig dat ik 'broos en gevoelig' werd bevonden door zulk een rijk geurende uitstekend gemanierde heer. 'Als moeder zijnde' (zoals het in de volksmond heet) hoort men ook wel gaarne een keertje iets aangenaams van een kind, waar tot nu toe niets anders dan verontrustende berichten over vernomen werden. Het bericht van mijn zusje bij voorbeeld na die mislukte dansmiddag: 'Om je dood te generen, allemaal dansten we netjes in de maat en daar draait ze ineens helemaal de verkeerde kant op, aldoor naar haar schoenen kijkend en begint opeens te grienen als een idioot. Ze konden niet meer van de lach; gelukkig dat ze nog niet wisten dat ze al tot de ouderen behoort... laat ze in 's hemelsnaam nooit ergens meer heengaan.'

Maar de heer de Lange verontschuldigde alles, de nobele ziel. Neen, het was helemaal niet erg dat hij nu een leerling minder had door mij, hij had er toch al zo veel; en wanneer mevrouw het permitteerde, zou hij nog eens de huppelende geit ten beste geven en daarna een Frans chanson. Het was of de heer de Lange zich erg opgelucht voelde, toen mijn krachtige vader met de koele groene ogen zo bruusk de kamer verlaten had; deze uitwerking had mijn vader vaak op mensen, die een beetje klein en een beetje zielig, maar erg 'gevoelig en broos' uitgevallen waren; het soort waar ik me nu in de toekomst bij zou indelen.

Eigenlijk was alles erg goed afgelopen: ik had een mooie feestelijke jurk, lakschoenen met vlinderstrikken erop, het nieuwe predikaat 'broos en gevoelig' in plaats van 'spille-

benig en grienerig' en bijzonder prettige bezoeken van de heer de Lange in zijn vrije tijd. Herfstmiddagen die al in schemer overgingen – en in die schemer geurde het dan naar heliotroop – bijna altijd bracht de heer de Lange geschenken mee: bloemen voor Moekie, een doos met waterverf voor mij, grote tabletten Gala Peter en één keer een doosje zachtroze poeder, natuurlijk geparfumeerd met het door mij zo uitbundig geprezen parfum Héliotrope. Moekie en ik liepen met wazig roze, perzikachtige gezichten, tot Vader thuiskwam; dan moesten we ons helaas weer in natuurlijke staat vertonen. Vader verafschuwde poeder, parfum en het meest van al de sympathieke professeur de danse et de maintien. Wij vonden beiden vader zeer hard en onrechtvaardig in zijn oordeel, Moekie en ik, maar wat kon men eraan doen – hij was de baas, vader, en het was nu eenmaal een verschil van smaak dat vader het walgelijk vond voor een man, zo zoete geuren als heliotroop te verspreiden, en even zoete Franse liedjes te zingen, – om van de huppelende geit maar te zwijgen – waar Moekie en ik verrukt van waren: *Au clair de la lune, mon ami Pierrot...* en: *Marlborough s'en va-t'en guerre, qui sait quand il reviendra...* en vooral: *Les heures sont blanches, roses of mauves*, naar gelang van de tedere nuances der poëtische stemmingen.

Wanneer de heer de Lange niet zo oud en zo onmooi geweest was, had ik hem voor een verklede engel gehouden met verborgen vleugels ergens in de panden van zijn elegante geklede jas. Doch engelen hebben, geloof ik, steeds een zeer voordelig uiterlijk: roze, rond, jong en bovenaards schoon. Ze zijn onverenigbaar met een melancholische, touwkleurige, gefriseerde snor en rimpels bij ogen en neus. Alleen zoete geur, zang en muziek, het pianostuk *Reigen seliger Geister*, en vooral een zekere serafijnachtige luchtigheid en sierlijkheid van beweging riepen die sfeer van engelachtige onaardsheid op: de heer de Lange had zo iets lichts en zwevends over zich. En mocht hij dan ook geen

engel zijn, hij was het vriendelijkste, zachtste, muzikaalste wezen dat ik ooit ontmoet had.

Op een middag dat ik iets extra bijzonders van de heer de Lange verwachtte: hij zou chansons van Aristide Bruant bij een gitaar voordragen, werd hij aangediend als mijnheer de Lange met zijn moeder. Afgezien van het feit dat ik in die tijd een gitaar verre de voorkeur gaf boven alle moeders van andere mensen, had geen mededeling me meer met stomme verbazing kunnen slaan. Moeders waren mensen die bij het slag van mijn leeftijd behoorden, verder bestonden er dan de grootmoeders en in legendaire gevallen overgrootmoeders. Zou de heer de Lange met kind of kleinkind aangekondigd zijn, dan ware mijn teleurstelling over de afwezigheid van een gitaar groot geweest, maar verbaasd zou het me niet hebben. Bij oudere mensen merkte je dat: ze hadden kinderen of kleinkinderen. Maar de heer de Lange die ik reeds dertig jaar wees waande omdat er zo iets verkreukelds en ouwelijks van hem uitging, zat met zijn moeder in levenden lijve in onze salon. En wat voor een moeder! Een waardige witharige dame met levendige glanzende ogen, gekleed in een weduwenrobe met lange sluier en een coquet zwart kapje, omzoomd door een smal wit randje. Het was zulk een moeilijk probleem voor me om uit te rekenen: hoe kan iemand van een jaar of zestig een moeder van zeventig hebben? Doch alles werd langzaam op eenvoudige manier duidelijk toen des heren de Langes moeder aanmoedigend zei: 'Zeg nu maar wat je op het hart hebt, je hoeft je niet te generen.' Het kind de Lange met snor en rimpels, de professor de maintien, keek beurtelings van mijn moeder naar mij en van mij naar zijn eigen moeder. Niet goed begrijpend dacht ik werkelijk nog een deel van een seconde: hij zal op het laatste ogenblik toch niet alles van die mislukte dansles gaan vertellen en zich over de verzuimde lessen beklagen?

Maar hoorde ik de heer de Lange niet huilen? Hij kon

er toch onmogelijk om treuren dat hij dat lesje van me er niet bij had. Hij weende in een keurig blank, nog in de vouw zijnde, batisten doekje; ik kon nu merken dat zelfs hij nog een kind was: ik dacht altijd dat alleen kinderen huilden, vooral zo maar, waar iedereen bij was. Plechtig hoorde ik de stem van de zilverharige moeder: 'Hij komt om de hand van uw dochter, hij is wat verlegen en nu vraag ik het maar voor hem.'

Enige dagen tevoren had een lange blonde blozende jongen van school toevallig ook gevraagd of ik met hem trouwen wilde later: zijn vader had drie vleeshouwerijen, voegde hij er als aanbeveling bij. Ik geloof dat ik meer bij de vleeshouwerijen heb gerild dan bij het aanzoek van de heer de Lange. Toen mijn moeder verlegen iets van verschil in leeftijd en dat ik nog zo jong was mompelde – ik moest nog zestien worden –, nam des dansmeesters moeder het voor haar kind op: 'Marius is pas drieëndertig,' zei ze een beetje verontwaardigd; zij zelf was met zeventien getrouwd geweest, en wat kon mijn moeder eigenlijk tegen alles inbrengen die even vroeg in het huwelijk was getreden met een vijfendertigjarige echtgenoot.

Pas drieëndertig, dacht ik, 'pas' drie-en-dertig! Drieëndertig of drieënvijftig of drieënzestig, dat was toch alles even oeroud, overwoog ik, hoe kon ze zo'n ouderdom 'pas' noemen. De arme heer de Lange keek me even met zijn vermoeide, zachte ogen vragend en vriendelijk en een beetje angstig aan. Jammer dat je niet trouwen kunt en dan gewoon bij je ouders blijven en alles zo verder laten gaan als tot nu toe: het was zo plezierig en licht geweest de laatste tijd. Het zakdoekje waarmee de heer de Lange zijn ogen afveegde, rook zo heerlijk. Hoeveel had ik niet aan hem te danken gehad: de sierlijke bestrikte lakschoenen (die me bovendien van het hinderlijke euvel der spillebenen bevrijd hadden) en die ik ook thans aan had nu er bezoek was, vleiende verontschuldiging over mijn karakter op grond van broosheid en gevoeligheid, waterverf

voor mijn artistieke ambities, het naar heliotroop geurend poeder dat een mondain cachet gaf, de vrolijke 'huppelende geit' en het oneindig-treurige 'Amour, jeunesse, les heures sont roses' – treurig werd het lied vooral later wanneer de uren mauve en grijs verkleurden...

Daar schenen we trouwens nu al aan toe te zijn – Moekie, mijnheer de Lange, zijn Moekie (om geen verschil te maken) en ik, we waren bij het mauve en grijs aangekomen. Met een licht verwijt in haar stem vroeg mevrouw de Lange mij, waarom ik haar zoon Marius zo aangemoedigd had. 'Aangemoedigd?' herhaalde ik, volkomen niet-begrijpend. 'Ja, je vond hem toch zo aardig en lekker ruiken en veel liever dan alle jongens en andere mensen die je kent – dat heb je toch eerst gezegd.' 'Dat vind ik ook nu nog,' antwoordde ik met hetzelfde niet-begrijpen. Doch de arme heer de Lange scheen al lang alles te begrijpen; hij wuifde een beetje vermoeid het hele gesprek met misverstand en uitleg van zich weg.

Moekie verklaarde onomwonden dat er van mijn kant niets van de liefde, l'amour dan, kon komen en ik werd de kamer uitgestuurd omdat er nog iets over dit onderwerp besproken moest worden. Mijnheer de Lange keek me heel diep in de ogen toen ik hem een hand gaf en hij zei: 'Adieu, chérie, pour toujours.' Het klonk zo mooi als in een roman. Nooit had iemand nog Frans tegen me gesproken, behalve de Franse leraar en die had 'imbécile' tegen me gezegd, iets heel anders dus. De moeder van mijnheer de Lange keek me streng aan en zuchtte: 'Kind, je weet niet wat je opgeeft, mijn zoon Marius is een engel.' Misschien toch, dacht ik later op mijn kamertje, misschien bestaat er toch een soort van onknappe engelen met melancholische hangsnorren, engelen van drieëndertig jaar die heerlijke chansons ten beste kunnen geven, die ik nu nooit meer horen zal: Amour, jeunesse, les heures sont roses...

De vriendschap met Jolante bezorgde mij veel moeilijkheden.

Hoe gemakkelijk zou het voor mij geweest zijn wanneer ik een deftiger vriendin had gekozen – een van die altijd in de puntjes geklede kinderen. Want mijn familie zag het natuurlijk liever dat ik nette omgang had en in huizen verkeerde waar glimmende parketvloeren, talrijke dienstboden en topzware meubelen een zeker cachet aan gaven. Maar ik vond parketvloeren hoogstens geschikt om als glijbaan te dienen; en dat was verboden. En de vervelende spelletjes in die welgestelde milieus, waarbij de ouders gewild kinderlijk meededen, maakten me slechts verlegen. Mijn verlegenheid liet me dan brutaal worden, zodat ik van top tot teen werd opgenomen en een waar kruisverhoor had te doorstaan: ‘Wat doet je pa? Mag je thuis ook zo brutaal zijn?’ En dergelijke gewetensvragen meer. Ik beantwoordde deze onkiese nieuwsgierigheid meestal door een nog branieachtiger optreden en liep dan vanzelf de deur uit: zo bleef me een onvrijwillig afscheid met smaad en schande bespaard.

Hoe anders voelde ik me bij Jolante. De inrichting der kleine kamers getuigde daar van zorgeloze onverschilligheid. Op de vloer (geen parket) lagen in plaats van dikke tapijten wat uitgerafelde matten en van kopjes en borden hoorden geen twee exemplaren bij elkaar. Dienstboden waren niet aanwezig. Het niet zeer secure huiswerk deed een ietwat zonderlinge stiefvader, die zijn allesbehalve mannelijk lot met een nooit verdwijnende glimlach droeg. Mijn mensenkennis was nog niet voldoende om dit eeuwige rare gegrinnik te doorgronden. Eens, terwijl hij met een tamelijk haarloze stoffer bezig was, vertelde mij dit in mijn

ogen zeer grappige heerschapp van geboorte jonkheer te zijn, hetgeen ik reusachtig interessant vond, vooral in verband met de omstandigheid dat de heer des huizes het wijnreizigersvak uitoefende. Een vuurrode neus en een hikkerige manier van spreken maakten mij toen duidelijk welke gevaren aan dit beroep verbonden zijn. Later pas ontdekte ik minder aantrekkelijke eigenschappen bij deze pa, maar nam hem ook verder – zoals Jolante te zeggen placht – op de koop toe; want dat moesten zij en haar moeder reeds jaren. Het familiehoofd tiranniseerde immers het hele gezin, in het bijzonder de tere zoon des huizes.

Deze Henri maakte op mijn kinderlijke onnozelheid de indruk van een prins – zulke edele handen en zulke droefgeestige grijze ogen kon alleen een prins hebben, dacht ik. En ik dweeptte zeer met deze ogen, die een uitdrukking hadden of ze steeds ingespannen iets verwachtten, dat oneindig ver was. Men sprak zelfs in het bijzijn van deze zachte jongeling zeer gewoon erover dat hij het niet lang meer zou maken en het, afgezien van de kosten, voor een sanatorium te laat was. Met ernstige onbewogenheid hoorde Jolantes broer telkens dit mij diep schokkende oordeel aan. Daarna echter stond hij meestal op, tikte mij even op mijn hoofd en zei vriendelijk: 'Nou – dag, kleintje – ik verdwijn maar weer...'

Bij deze gelegenheden hield ik mijn hoofd heel stil, want ik vond het uitermate plechtig en eervol zo vertrouwelijk behandeld te worden door iemand die 'het niet lang meer maken zou'. Soms snikte de moeder even wanneer haar jongen op deze manier stil de kamer uitging, veegde echter snel haar tranen af onder de strenge blik van de 'jonkheer'.

Die moeder was mij bijna even lief als Jolante; zodra ze niet aan haar arme zieke zoon dacht, kwam een verbluffende levenslust in haar op. Ze kon in de avontuurlijkste toekomstbeelden zwelgen, verbeeldingen waarin ze haar dochter Jolante door rijkdom en eer overstelpt en de zielige Henri door een wonder genezen zag, terwijl de altijd ietwat

aangeschoten echtgenoot in deze fantasieën helemaal niet meer bestond. Voor zichzelf had ze ook een wens: een met paradijsvogelveren versierde hoed; vol geestdrift placht ze uit te roepen: 'Ik zie me hem al op hebben!'

Jolante luisterde dromerig glimlachend naar deze luchtige voorspellingen. Ze leek dan bijzonder mooi met haar zeer lichte, glanzende ogen en honingkleurig haar. Maar niet alleen deze schoonheid bewonderde ik – het was vooral de nonchalante onbekommerdheid waarmee ze vervelende en alledaagse dingen opnam. Het kon haar niets schelen dat de schoolkinderen haar met de dronken stiefvader voor de gek hielden; het liet haar volkomen koud of ze in de klas vooruitkwam, hoewel ze de oudste was van allen; en voor de vele verwijten en minder talrijke loftuitingen die haar van de kant der leraren te beurt vielen, had ze het zelfde onverschillige schouderophalen. Met een eigenaardig wiegende gang liep ze naast me en sprak met zangerige, hoge stem: 'Het kan me alles niet bommen, ik vind dat allemaal gezeur. Kom mee naar huis eten en van later vertellen.'

Die verleiding miste nooit haar uitwerking op me. Vluchtig werd thuis iets van een uitnodiging om bij Jo te 'dineren' verteld en voor men nog iets naders kon vragen, was ik al weer de deur uit.

Het 'diner' bestond meestal hoofdzakelijk uit gebakken aardappelen met bieten of uien. De broer Henri at altijd op zijn eigen kamertje en de rare pa lag ergens te snurken. Ik geloof nooit lekkerder gebakken aardappelen gegeten te hebben: vooral het feit dat ze met olie bereid waren, vond ik een bijzonder fijne nuance, terwijl de samenstelling met uien me zeer hartig leek. Voor de zuinigheid brandde slechts een schemerlampje; in dit halfdonker werd fluisterend over het ronkende familiehoofd gesproken. Ik kreeg merkwaardige dingen te horen: zo moest de arme moeder al de jeugdportretjes van haar zoon in het onderste deel van een oude piano bewaren – de stiefvader wilde ze niet zien en dreigde ze te verscheuren. Ook een potje fijne au-

gurkjes waar de goede vrouw erg op gesteld scheen, werd voor de gulzigheid van de altijd katterige echtgenoot in de diepten van de piano verborgen. Jarenlang leefde ik door deze ongewone behandeling van het augurkenglaasje in de veronderstelling dat deze sierlijke zure vruchten, die trouwens bij ons thuis nooit op tafel verschenen, een kostbare lekkernij waren. En nu kwam ik ook te weten waarom de 'jonkheer' zich met huiswerk belastte: hij hoopte door deze huiselijke bezigheden zekere geheimzinnigheden op het spoor te komen waarvan hij zijn familie verdacht.

Al deze buitenissigheden die tussen het rare, ondoorgrondelijke glimlachje van Jolantes vader en het verstopte augurkjespotje in dit gezin in rijke schakering aanwezig waren, hielden mij meer bezig dan de dingen, waarop ouders en opvoeders mijn aandacht trachtten te vestigen. Maar wat deze zonderlinge neigingen aangaat, mag ik mij heden wel met de intussen opgedane ondervinding geruststellen, dat reeds sinds bijbelse tijden kinderen steeds dat doen wat ze niet mogen en immers juist naar het verbodene verlangen.

Hadden ze toen bij me thuis ook dit inzicht bezeten, dan was me zeker veel schande en verdriet bespaard gebleven – hadden ze maar niet zo veel gevraagd en verboden...

Tot in de puntjes moesten ze alles weten: hoe het 'diner' geweest was, wat voor soort mensen Jolantes ouders waren, hoe het er bij hen uitzag. Daar ik nu vrezen moest dat een mededeling over de reële feiten ten huize van de 'jonkheer' mij de strengste verwijten en verbodsbepalingen voor verdere omgang met mijn bewonderde Jolante moesten bezorgen, schreef ik de rijkdommen die ik wel eens bij andere kinderen had gezien, kwistig Jo en haar familie toe. De pa veranderde in een opgewekte meneer die door met prachtige stem voorgedragen liederen het gezelschap alleraardigst wist bezig te houden, terwijl de kinderen hun muzikale vader op verschillende instrumenten begeleidden. Zo'n vrolijk familietafereel had ik eens op een

kinderpartijtje meegemaakt. Natuurlijk behoorde bij dit verhaal, dat Jo's moeder door verschillende dienstboden om het hardst bediend werd en zij zichzelf met een waaier koelte toewuifde; een handeling eens in een stuiversroman gelezen, die niet had nagelaten een indruk van uiterste voornaamheid op me te maken. En daar ik tijdens mijn laatste ziekte op kip, bouillon en ananas vergast was, deed ik het 'diner' uit deze welsmakende gerechten bestaan. In mijn ijver alles zo 'deftig' mogelijk voor te stellen en in het beste licht te zetten, vertelde ik ten overvloede van een uitermate gladde parketvloer die me deed uitglijden, waardoor tegelijk een bij een vechtpartij in de klas opgelopen groot gat in mijn kous zeer onschuldig verklaard werd. Ja, ik ging zo ver van een marmer bad, kostbare schoothondjes en een echte negerbediende te verhalen; altemaal dingen bij de deftige kennissen opgemerkt, waarmee mijn ouders me zo graag zagen omgaan.

Men hoorde mijn enthousiaste berichten zwijgend aan.

Een paar dagen later was men door een ander schoolkameraadje over de 'jonkheerlijke' toestanden volkomen op de hoogte gebracht. Het geweldige leugenweefsel scheurde en stelde me aan schaamte en schande bloot.

En toch weet ik thans, dat ik het niet uit plezier om te liegen gedaan heb. Ik wilde immers mijn vriendin en haar familie zo voordelig mogelijk laten uitkomen; en omdat er thuis over nette mensen die in goede omstandigheden verkeerden steeds met achting gesproken werd, maakte ik in mijn fantasie van dit verworden, door mij echter zo bemind gezin het keurigste huishouden.

Toen ik naar een kostschool moest om mijn 'schandelijke zucht tot leugens' af te leren, bezocht ik voor het laatst mijn vriendin Jolante. Maar op de kleine etage waren de gordijnen neergelaten; de mensen in het benedenhuis vertelden me dat Jolantes broer overleden was - Henri, die eruitzag zoals ik me een sprookjesprins voorstelde... Ik durfde niet naar boven gaan en staarde op naar de dichtge-

trokken gordijnen. Pas toen de 'jonkheer' met zijn vuurrode neus naar beneden gluurde, holde ik weg en deed een heilige eed nooit meer te liegen. Ik had voor het eerst in mijn kinderjaren beseft dat tegen de tragiek van het leven ook geen leugens helpen...

Twee maanden van tevoren begon ik aan m'n eigen verjaardag te werken: de voorbereidende maatregelen bestonden daarin, ieder die het horen wilde datum en bijzondere wensen mede te delen.

Onder het middageten zei ik plotseling: 'Er bestaan hardgroene vogeltjes met vuurrode snavels, uit verre landen komen ze, maar je kunt ze hier ook krijgen.' Daar ik geen antwoord op deze toch wel verblijdende mededeling kreeg, vervolgde ik: 'November is eigenlijk geen prettige maand om jarig te zijn, want ze bepingelen je dan zo met sinterklaas.'

Ernstig opperde mijn vader, dat november wel eens een heel prettige maand kon zijn om bij voorbeeld flink algebra door te nemen. 'Overigens wens ik woorden als "be-pingelen" niet te horen,' merkte hij kort op.

De vaderlijke vermaning in de wind slaande, prees ik een nieuw soort visje aan: 'Ze zijn lichtblauw met een streepje erdoor en je kunt er paartjes van krijgen!' lichtte ik vriendelijk in. 'Zouden jullie het niet beeldig vinden zo iets in een grote jampot te zien zwemmen?' informeerde ik belangstellend...

Waarom zijn de straten niet feestelijk versierd en hoe komt het, dat de 'goede kamer' een even goede beurt krijgt op mijn verjaardag als steeds, als op alle gewone dagen? Vandaag is het toch geen gewone dag – er is iets heel bijzonders aan de hand – ik ben jarig... Ik begrijp het niet goed – naar school moet ik ook en slechts vluchtig ben ik in de ochtenddrukke gelukgewenst geworden; alles is erg gewoontjes. Een ogenblik was er iets plezierigs toen er met de eerste post een ansicht kwam die ik mezelf gestuurd had; en Da, het keukenmeisje, knikte me even erg geheimzinnig

toe.

Maar de verrassingen zullen wel komen na schooltijd, stel ik mezelf gerust... Of ze dan lampions in de kamer hebben hangen? Hoe prachtig zal het zachte licht op de kleurige vogels schijnen. Misschien krijg ik de visjes toch in een aquarium in plaats van in een jampot... Duitse grammatica op een dag als deze; de Punische oorlogen, terwijl ze thuis misschien de lampions al ophangen; Alpenpassen uit je hoofd moeten weten, wanneer er een taart klaarstaat waar dertien kaarsjes op branden!...

Het zakmes echter met drie afdelingen en kurketrekker gaf me m'n boezemvriend reeds kort na schooltijd als een kleine voorbereiding tot het zeldzaam toverachtige dat komen zou. Welk een verrukkelijk idee met een eigen mes je taart aan te snijden. En de mogelijkheden die een eigen kurketrekker kan opleveren, zijn niet uit te denken...

Eindelijk, eindelijk de trap, de kamer! Doch er is nog geen feestelijk stemgeruis te horen, er hangen geen groene slingers op de deur. En lampions – waar zijn de lampions?!

Het kille elektrische licht laat alles heel duidelijk zien: de postwissel van tien gulden die je grootmoeder stuurde, omdat je naar haar genoemd bent en waar je voor kopen mag wat je wilt. Welk een hoon! Naar de spaarbank gaan ze, de tien gulden die je nooit te zien krijgt. En de harde zilveren rijksdaalder van tante Net, de rijksdaalder die op zichzelf een aardig geldstuk is, zo groot en zo rond – waar kwam die anders terecht dan in een doodgewone, vervelende spaarpot, waar je hem niet eens uitpeuteren kunt. 'Waar zijn mijn gestreepte vissen en mijn groene vogels?' vraag ik, nog steeds van verwachting trillend.

'Ik weet niet wat je bedoelt,' antwoordt m'n moeder, 'hier is een mooie winterjurk met drie paar makko kousen. En wat zeg je van de prachtige, stevige schoenen die vader je gegeven heeft?'

Wat ik zeg van een gewone winterjurk, die ik toch had

gekreken, van misselijk nuttige kousen en onuitstaanbaar degelijke schoenen, die tot overmaat van ramp nog zwart zijn...

Hoe kwam ik eigenlijk op het idee een taart met dertien vlammetjes te verwachten – waar haalde m'n fantasie de kleurige lampions vandaan – en de groene vogels met de rode snavels – de gestreepte lichtblauwe vissen, die ik een knus en gezellig gedijen in een grote jampot had toegedacht?...

Ik huil niet – ik brul, ik brul m'n waanzinnige smart en mateloze teleurstelling uit: 'Niks dan saaie dingen, geen kleurtje, geen lichtje, geen vogeltje!'

Een ondankbaar, lastig kind, concludeert de familie. Maar Da en Gerrit wenken me vlug achter de deur.

Op het kamertje van Gerrit, de knecht, staat de kooi die m'n vogels gekregen zouden hebben. Een aparte, zelf gemaakte kooi uit een houten kistje, waarin een kale tak en een schelp ter versiering zijn aangebracht. Op de kooi staan twee jampotjes met in elk een rode Japanse slak. En Da, het dienstmeisje, heeft het 'Papegaaienboek' erbij gelegd, een bont gekleurd boek vol van de vreemdste papegaaien en kaketoës.

'Nou moet je maar denken, dat die slakken vissies benne,' raadt Gerrit me aan.

'En dat al die vogels vliegen kunnen,' montert Da me op terwijl ze nog een roze hart van geweldige afmeting, dat al voor sinterklaas gebakken werd, te voorschijn haalt. '*In Liefde*' staat erop met chocoladen krulletters.

In grijze triestigheid verzinken de nuttige geschenken: de jurk, de kousen, de schoenen... en de vogelkooi zonder vogels, de slakken, het papegaaienboek en ook het zakmes met drie afdelingen krijgen een roze weerschijn door het grote hart, waar '*In Liefde*' op staat geschreven...

Ik had die mevrouw een klein stukje ijs langs de rug laten glijden. Het was een nieuwe kennis, waar mijn familie veel in scheen te zien. Ik zag alleen de rug, of liever gezegd een flink deel ervan, dat glanzend roze en marsepeinachtig tegen een glimmend diepzwart zijden toilet afstak.

Tien jaar later kreeg ik een opgetogen brief van familieleden, waarvan de inhoud hoofdzakelijk hierop neerkwam, dat men zich om een zekere Charlie bijna doodgelachen had... ja, ik was wel erg ver van de beschaafde wereld ginds in het Argentijnse plaatsje Paraná verwijderd, maar misschien zou ik ook daar eens gelegenheid hebben de vermakelijke film te gaan zien, waar deze Charlie een corpulente dame een stukje ijs langs de rug liet glijden.

Wel, ik had kunnen antwoorden, dat men in Paraná even beschaafd was als in Gorinchem of Vught en ik reeds lang de wonderlijke verrassing, Charlie, had ondergaan. Maar tevens drong zich de vraag aan me op: waarom werd mij indertijd een feit zo kwalijk genomen, dat jullie later zo'n plezier en genoemde Charlie veel roem bezorgde? En hadden een toevallig op bezoek zijnd jongetje, Da, het dienstmeisje en mijn zusje zich soms niet bijna doodgelachen? – en dat nog wel in de werkelijke betekenis van het woord wat het jongetje betrof; immers het stukje koek, dat hij juist in de mond had, zou hem duur te staan gekomen zijn wanneer Da met haar bekende tegenwoordigheid van geest hem niet hulp verleend had door zijn armen hoog te houden en hem op de rug te kloppen. Dus zo onleuk was mijn stukje ijs toch ook niet geweest. En op die film kon men de gillen niet eens horen, want aan klankfilmen deden ze toen nog niet.

Gillen, zei ik – de dame van de rug gaf er vier: één heel

lange snerpende en daarna nog drie, die totaal overbodig waren, omdat het ijs toch al lang gesmolten moest zijn en ten hoogste als een paar druppeltjes koel water verluchting kon bezorgen aan de geschrokkenen. Na die gillen werd het angstig stil; alleen het bijna gestikte jongetje liet van tijd tot tijd een benauwde kuch horen. Dan moest Da, die later verklaarde dat haar handen 'zwak en slap' van het lachen geweest waren, eau de cologne en azijn halen – een rare samenstelling, die de dame echter goed scheen te doen want ze zei met kwijnende stem, na ermee ingewreven te zijn, dat ze al 'opknapte'. Mijn ouders hadden gedurende het intermezzo reeds blikken met me gewisseld die niets goeds voorspelden en die ik trachtte voorbij te zien. Een poging om stiekem de kamer uit te schuiven, verijdelde mijn vader door z'n hand op m'n schouder te leggen en me een bars 'Hier blijven!' toe te bijten. Zo kreeg ook de beleedigde dame die me na haar 'opknapping' gifblikken toewierp haar voldoening.

'Je gaat met vakantie niet mee naar buiten, je blijft hier thuis bij Da en Gerrit,' verklaarde mijn vader plechtig.

Jammer dat hij toen nog niet het gevoel voor humor bezat dat na tien jaren zo overtuigend uit die brief over Charlie bleek. Jammer, want die zes weken buitenlucht zouden me goedgegaan hebben. Ik kon ze best gebruiken; de rampzalige dame, die zelf een pioenkleurige teint bezat, had nog vóór het ijsdrama gezegd dat ik er zo bleek uitzag.

Edoch – de straf verpletterde me niet zo als denkkelijk beoogd werd, hoewel ik me hoedde hier iets van te laten blijken. Wanneer mijn ouders in die tijd iets voor vermakelijke situaties hadden gevoeld, zoals tien jaar later wel het geval was, zouden ze ingezien hebben dat een vakantie met Da en Gerrit niet zonder bekoring voor me behoefde te zijn.

Maar ik geloof toch – een tijdje buiten zou me beter bekomen zijn dan de maalstroom van genoegens waarin ik me wierp en wel in gezelschap van Da, Gerrit, oom Eze-

chiël en tante Dit uit Oud-Beijerland. Maalstroom, zeg ik. Want terwijl m'n ondernemende familie bergen beklom en zonsondergangen bewonderde, kreeg ik voor het eerst van mijn leven revues en operettes te zien, was het bezoeken van bioscopen en melksalons aan de orde van de dag. Gerrit, onze oude knecht met z'n hoge zijden pet, scheen plotseling een verborgen schat ontdekt te hebben: onuitputtelijk leek zijn massieve knipbeurs. Volgens hem was het een schande voor een klein stukkie ijs een kind zó zwaar te straffen. Da verklaarde door de gillende dame ('spekvarken' zei ze) voor vijftientwintig gulden plezier gehad te hebben, een bewijs dat onze gediensstige tien jaar eerder voor humoristische invallen vatbaar was dan mijn familie. En op 'n middag, we waren juist op Gerrits kamertje uitgebreid aan het 'lunzen' zoals Da het noemde, en Gerrits grammofontje verhoogde nog die gastronomische geneugten met het wijsje: 'Freut euch des Lebens, solange noch das Lämpchen glüht' – op die gedenkwaardige middag werd er gebeld en deden oom Ezechiël en tante Dit uit Oud-Beijerland hun intrede.

Wanneer ze, zoals ze daar binnenkwamen, tien jaar later met de bewuste Charlie op het witte doek verschenen waren, zouden ze een waardig gezelschap voor hem geweest zijn en zou mijn familie met zulke beroemde verwanten stellig gepronkt hebben in plaats van ze te verloochenen zoals ze nu deed met het onwerkelijke motief: men kan zich niet op straat met hen vertonen.

Voor mij waren een ietwat in de lucht zwevend, met een paradijsveer versierd hoedje en een driedubbele ketting van bloedkoralen geen reden om het gezelschap van een dame die met deze attributen opgesmukt was, te mijden. Integendeel, ik hield wel van dergelijke kleurige afwisselingen der kledij. Het liet me totaal onverschillig of oudoom Ezechiël een ringvormig baardje droeg, dat nochtans niet van een snor vergezeld was. En dat de snit van oudtante Dits kostuum evenals de geklede jas van haar echt-

genoot niet volgens de laatste mode waren, hinderde me helemaal niet – er vielen me zelfs enige zeer onaangename lieden met uitstekend zittende beige demi-saisons en fleurige strohoeden in; personen die er sterk toe bijgedragen hadden me tijdens de vakantie van de zuivere buitenlucht ver te houden. Om van de uiterst modieuze gillende dame maar te zwijgen...

Hoe het ook zij – we vormden een vrolijk gezelschap. Oom Ezechiël nam geen aanstoot aan de zijden pet van Gerrit, noch aan diens grief, dat men de spiritus van een hardblauw gekleurd bijmengsel voorzag zodat het lekkere, sterke goedje hierdoor totaal voor plezierige doeleinden onbruikbaar, zo te zeggen 'giftig' werd gemaakt. En Da zond geen waarschuwende seinenen 'hm, hm''s naar tante. Dit, zoals mijn moeder het zeker zou gedaan hebben toen de oude dame van iemand vertelde, die in de kraam moest. En de geschiedenis met het stukje ijs werd door oudoom en oudtante ten zeerste gewaardeerd.

'Ge meugt het mij gerust doen, lieve kind, waaneer het oe plezier doet,' inviteerde tante Dit me genoeglijk, en dat kon ze gemakkelijk, want haar met 'gempjes' voorziene boord was zo hoog dat ook niet het allerkleinste stukje erdoorheen had gekund.

Zelden heb ik in zulk een eendrachtig en aangenaam gezelschap vertoefd. Gerrit kreeg van oudoom sigaren met een brede gouden band eromheen aangeboden, en oudoom versmaadde Gerrits pruimtabak niet. Da werd rijkelijk door oudtante met 'odeklungel' voorzien uit een beeldig ouderwets flesje, dat later in mijn bezit overging (zó hongerig schijn ik ernaar gekeken te hebben), terwijl Da als tegenbeleefdheid pepermuntjes aanbood.

Het programma van die dagen was zeer bont. Gelegenheden als de Dierentuin, het Panorama en het Panopticum, die me vroeger steeds het diepste afgrijzen ingeboezemd hadden, ging ik met heel andere ogen zien. De verrukte 'bèl, bèl' 's van oudtante, een prettige klankvolle schake-

ring van 'wel, wel'; het kurketrekkerachtige tonggeluid waarmee oudoom zijn verbazing over zoveel wonderen te kennen gaf; het uitgelaten plezier, dat Da en Gerrit in de dingen des levens hadden; dit alles werkte aanstekelijk op me. Ik werd bijna trots op de Dierentuin die ik anders elke zondag in gezelschap van mijn geabonneerde ouders met gemengde gevoelens betrad; ik huilde niet in het Panorama, dat anders alleen deze lastige uitwerking op me uitoefende; ik begon de slapende dame met de deinende boezem in het Panopticum ook voor een 'Goswonder' aan te zien in plaats van, zoals bij vorige gelegenheden, er doodsbang voor te worden.

En alles zou vreedzaam en op de aangenaamste manier geëindigd zijn, wanneer we op een middag de 'ijsdame' niet waren tegengekomen.

'Daar hei je die bal gehakt,' kondigde Da haar aan, 'kijk ze eens warm zijn.' (Ze bezigde weliswaar een andere uitdrukking.)

'Mot u een stukkie ijs?' giechelde Gerrit, 'goed voor de hette...'

"t Lijkt onze zeug wel,' merkte oom Ezechiël op.

Ja, goeie hemel, we lachten hartelijk, maar meer ook niet. Tante Dit vond nog wel bewonderend: "t Is anders een flink stuk mins.'

Dus zo naar hebben we toch niet eens van haar gesproken. Er waren tenminste geen termen aanwezig om mijn ouders een expressebrief te sturen, waarin stond: 'Dat ordinaire kind van jullie liep in een vuurrode kermisjurk met jullie knecht en meid en nog twee boefachtige mensen te wandelen. Ze hebben me nagejouwd, zodat het opzien baarde. Ik beklaag jullie diep.'

De vuurrode 'kermisjurk' was een geschenk van oudtante, een fantasie-kledingstuk dat me uitermate goed beviel daar het zeer opvallend was en het me volgens tante zo 'flajeerde', wat ik vertaalde met 'mooier maakte'. Hetgeen echter mijn ouders niet veronderstelden, want later

hoorde ik dat mijn vader hoofdzakelijk zijn reis afbrak om die 'vuurrode kermisjurk', zulk afgrijzen boezemden deze woorden hem in.

Gelukkig werd ik ziek; juist op het goede ogenblik. De ongelooflijke hoeveelheden taartjes en bonbons, de vele glazen limonade en koppen sterke koffie hadden het hunne gedaan.

Gelukkig, herhaal ik. Want enige dagen na de expresse-brief van de dame kwam 'n epistel van oudoom en oudtante, dat aanving met: 'Geachte neef en nicht' (dat waren mijn ouders) en dan volgden zinsneden als: 'Uw kind is een ware engel, ge verdient bijkans niet zo'n schat te bezitten' (dit doelde op mij!). En de brief eindigde: 'Het lieve hartje heeft in haar onschuld verteld, dat ge u te hoog acht om u met ons op straat te vertonen. We zullen het in ons testament gedenken. Stadsgekken dat ge zijt!'

Maar zoals gezegd – ik was ziek en ontging zo voorlopig de toorn der 'stadsgekken', voor wie het legendarisch testament van oudoom en oudtante nu werkelijk tot legende was geworden...

Waar komt dat oude kladschrift ineens vandaan? Het blauwe kaft heeft in de loop der jaren een grijzige tint gekregen, maar op het etiket staat nog duidelijk, met kinderhand stijf-mooi geschreven: 'Duits'. O, herinneringen – angstige nachtmerries – 'Duits'...

Nu blijven wachten tot vier uur – wat is alles troosteloos en droef. Om vier uur gaan de scholen uit – dan langzaam naar huis dreutelen of er niets gebeurd is: geen schande en straf en vertwijfeling. Niet laten merken dat je weggejaagd bent – gewoon thuiskomen. Ook niets vertellen van de 108, zegge honderdacht fouten in de Duitse thema. Uit verlegenheid en branie heb je met de andere kinderen meegelachen toen dit vreselijke resultaat aan de dag kwam. Met het rampzalige gevolg, direct weggestuurd te worden – bij zoveel domheid nog te durven lachen, dat leek het toppunt van alles... Wanneer de leraar had kunnen weten hoe het er in je uitzag en dat je graag in snikken uitgebarsten was – maar kan je huilen terwijl je er zeker van bent dan uitgelachen en bespot te worden?

Wat valt de regen chagrijnig. Zielig verlaten voel je je in de portiek, waar je wachten moet om niet kletsnat te worden; want later merken ze thuis aan de graad van je natheid dat je vroeger van school moest gaan. Wat is alles afschuwelijk – hoe kunnen al die mensen zo gewoon doen...

Welk een gelukkig man moet die slager aan de overkant zijn – hij spreekt opgewekt met z'n klanten en is dik met rooie kleuren. Hij heeft plezier in z'n leven, men ziet het duidelijk. Iedereen schijnt gelukkig te zijn en zonder zorgen. Chauffeurs maken grappen met dienstmeisjes, die giechelen...

Maar morgen – o, dan zal het ergste komen. Vandaag kan alles nog een beetje goed zijn. Morgen echter zal er een brief van de directeur komen – dan is alles uit... Waaron zo'n angst voor je eigen vader te moeten hebben, waarom? Hoe dwaas is het niet eenvoudig te kunnen vertellen: 'Vader, ik kan die Duitse grammatica niet leren, het valt me te moeilijk. En van algebra begreep ik de eerste dag al niets. Het is nu eenmaal zo – in het begin deed ik m'n best wel, maar later ging alles verkeerd.' Doch vader zal in die brief lezen dat je nog gelachen hebt bij al die stomiteiten... Ik ben bang voor vaders ogen!

Wat gaat die klok langzaam – pas drie uur is het. Nog een vol uur wachten in deze duistere stoep, om aldoor de glibberige, natte straat aan te kijken. Ik wou die slager zijn van de overkant of de chauffeur – of dienstmeisje, ja, dienstmeisje lijkt me het prettigst. Je maakt je werk af en 's avonds ga je uit met je vrijer. Je hebt geen verantwoordelijkheid. Het dienstmeisje thuis is altijd vrolijk, ze zingt gezellige liedjes en vertelt jolige dingen die ze in de bioscoop heeft gezien met haar 'aanstaande'. Waarom heb ik geen 'aanstaande' om 's avonds mee uit te gaan? Ons dienstmeisje wordt met achting behandeld, want ze werkt netjes en kan lekker koken – dat zou ik zelfs niet eens kunnen. Wat blijft er voor mij over?

Grote hemel – daar komt moeder! Je schuilhouden, dieper nog in de portiek kruipen! Moeder heeft het ook goed – ze ziet er opgeruimd uit en doet zeker boodschappen. Straks zal ze in de stad wat gebruiken in een lunchroom. Maar voor moeder wil ik me niet langer weghouden – ze is toch altijd lief en niet streng als vader...

'Moeder! Moeder!'

De moeder hoort het kind roepen. Wat is het smal en kleintjes. Huilend en snikkend wil het alles tegelijk vertellen: 'Moeder, ik kon niet mee op de nieuwe school. De eerste dag begon het al. Ik begrijp geen wiskunde – en nu heb

ik honderdacht fouten gemaakt – en een brief voor vader zal er morgen zijn – niet eens dienstmeisje kan ik worden...’

En moeder veegt met haar zakdoek, die lekker ruikt, de tranen van het kleine gezicht: ‘Huil niet meer, ik zal met de directeur en met vader spreken. Kom nu maar met me mee de stad in!’

De vriendelijke, gezellige stad, de vele winkels en uiteindelijk de lunchroom, waar nog onder het snikken door een reuzengebakje wordt gegeten. Heerlijk is het leven. De lichten gaan overal op. De juffrouwen met de witte schortjes zijn opgewekt en brengen zulke verrukkelijke dingen af en aan. ‘Moeder, zou ik misschien zo’n juffrouw kunnen worden – dan hoef je geen zorg meer voor me te hebben...’

De moeder denkt na hoe het in orde te maken met de directeur en, wat erger is, met vader. Want ook zij vreest soms zijn koele, harde blik. Hoe teer is de kleine nog, peinst ze verder, en reeds heeft ze drukkende zorgen – en morgen zal het leven verder gaan, voor haar en voor mij. Ze ziet de smalle schoudertjes naast zich waar algebra en Duitse grammatica een te zware last voor schijnen te zijn.

Het kind eet bedachtzaam het grote, zalige taartje op. Een laatste traan valt op het blauwe schrift neer, waarop met kinderhand stijf-mooi geschreven staat: ‘Duits’...

Moeder, waar ben je nu – waarom haal je me niet meer uit de duistere portiek van zorgen en angst? Heus, Duitse grammatica heb ik langzamerhand zowat geleerd – ik zal denkelijk geen honderdacht fouten meer maken in een thema. Maar aldoor, altijd zijn er weer dingen die ik niet begrijpen kan. Moeder, waarom ben je zo ver – waarom vat je niet als vroeger eenvoudig mijn hand en leidt me naar licht en zorgeloosheid, wanneer ik in duistere portieken sta te wachten?

‘Alle eendjes zwemmen...’

Het is prettig en geruststellend dat de ernstige en belangrijke dingen van het leven door lieden behandeld worden die hiertoe ‘bevoegd’ zijn. Daardoor word ik in staat gesteld een ‘bijloper’ te mogen blijven.

Toen ik nog op school ging, stelde ik er nooit prijs op bij de gymnastiekles het hoogste te springen en in de aardrijkskundeles het keurigste landkaartje te tekenen – het liet me onverschillig of mijn rapport eervol of smadelijk was. Maar ik vond het heerlijk om te zien hoe mooi hoog de andere kinderen sprongen, hoewel een bijzonder ijverig leerling eens een lichte hersenschudding bij zijn recordpogingen opdeed. Ik was een expert in het beoordelen van nauwkeurig en beeldig getekende landkaartjes, die soms te pronk werden gehangen als beloning en aanmoediging voor de jeugdige kunstenaar – die meestal later in z’n leven trots z’n geografische kundigheden nooit verder kwam dan Brussel, Keulen en Zwitserland... En direct in vuur kon ik ontbranden over de rechtvaardigheid en verdienste van een ander z’n schitterend rapport, dat dan ook leidde tot de geziene positie van procuratiehouder, accountant of zelfs apotheker. Ik daarentegen maakte bij het hoogspringen een rare grimas en verbeeldde me dan excentriek-clown te zijn, die voor een uitgelezen publiek met ongekend succes optrad. Het succes bleef weliswaar niet uit, ontaardde een ogenblik zelfs tot dat, wat men een ‘succès fou’ zou kunnen noemen; doch de kritiek, om zo te zeggen, stond tegenover mijn prestatie zeer koel en ongunstig. En de landkaartjes die tot een wonder van zuivere zakelijkheid hadden moeten groeien, verluchtte ik kwistig met groene duiventillen, terwijl ik in de oceanen kikkers, ooievaars en walvissen gemoedelijk naast elkaar liet leven. Om

het rapport echter, het gewichtig manende, doorslaggevend document betreffende mijn 'kundigheden', weeft zich tot op heden de luchtige en speelse legende van 'de ééndjes'.

Licht en tintelend de lucht, zilverig en zonovergoten de vrolijke kade tegenover de school. Alles voorwaarden dus om plezier in je leven te hebben. Maar de examinatoren zorgden wel voor de kink in de kabel door achter elk vak bijna, vlijt en gedrag inbegrepen, een simpele één te zetten. Minder dan één werd niet gegeven... Wat belette me dus nu toch alles verloren was een totale onverschilligheid en branie aan de dag te leggen, die m'n benauwdheid voor thuis en m'n verlegenheid tegenover de plagende klasgenoten verbergen moest?

Het rapport boven m'n hoofd zwaaiend joelde ik, terwijl Pruimedantje, de wiskundeleraar, met versufte verbazing toekeek:

'Alle ééndjes zwemmen in het water,
Falderalderire... falderaldera...'

Om daarna ter illustratie van het lied het in snippertjes verscheurde getuigschrift met de 'ééntjes' in het water te gooien.

Ontegenzeggelijk ben ik een ogenblik de held van de dag geweest... Ik heb een korte wijle geweten en gesmaakt, wat het beduidt de algemene belangstelling op zich gevestigd te hebben. Ik geef het volmondig toe: het is verrukkelijk beroemd te zijn!... Maar toen ik 's avonds een gesprek tussen Pruimedantje, de getuige van m'n roemruchtige daad, en m'n vader afluisterde, stond m'n plan vast – ik wilde van alle verdere beroemdheid afzien en bijloper worden.

'O, meneer,' lispelde Pruimedantje, 'ik geloofde mijn eigen ogen niet, zo iets is nog nooit gebeurd. Een rapport in snippers scheuren en in het water!'

Door een kier van de deur zag ik hoe Pruimedantjes oogjes zich van verbijstering opensperden en zijn te kleine mond waar hij z'n bijnaam aan te danken had, reeds meer op een kers leek. 'Als ze maar geen psychopaat is, meneer...'

Meneer (m'n vader dan) schudde beslist z'n hoofd en zei koeltjes: 'Dat is ze niet, maar ik neem haar nu onder mijn leiding. Ze komt bij mij op kantoor. Ze zal ervan lusten!' Deze laatste zinswending scheen zelfs op Pruimedantje indruk te maken (ik geloof dat hij bijna net zo bang voor 'meneers' groene ogen was als ik). 'Weest u maar niet al te streng met haar,' pleitte hij nog goeiig toen hij wegging.

Ik ben dan werkelijk onder meneer z'n leiding gekomen en ik heb in die twee maanden elke dag m'n ogenblik van 'roem' verwenst.

Als enige lichtpunten uit die tijd herinner ik me de verkoop van nieuwe postzegels die ik uit de kleine kas 'nam' en voor de helft van de prijs verkocht, en de vriendschap met een jongetje, Simon genaamd, dat alle operettewijsjes uit z'n hoofd zingen kon en m'n ellende als 'jongste bediende' deelde. Meneer noemde ons 'imbéciles' wanneer wij onze arme hoofden pijnigden met berekeningen die nooit uitkwamen, en dof voor ons uitstaarden in de grijze wanhoop van het 'KANTOOR' zoals plechtig van buiten op een transparant boven de deur stond geschreven, wat echter van binnen gelezen het geheimzinnige woord 'ROOTNAK' met Russischachtige letters vertoonde.

Dat jongetje Simon is nog een heel flink, net mens geworden; laatst zag ik hem met een prachtige lichtbeige, perzikachtige overjas en een grote krokodilleleren map onder de arm voorbij flaneren. Hij heeft nog lang met succes in 'ROOTNAK' vertoefd, lang nadat ik reeds als volkomen onbruikbaar tot het aangename, verantwoordingloze bijlopersgilde was overgegaan. Een uitstekende agentuur in passementen en fijne kantsoorten moet hij hebben.

Welk een geluk dat er vlijtige, doelbewuste mensen be-

staan, die het besluit nemen om handelsagent, apotheker of jurist te worden. Hoe dankbaar ben ik die jongen die zo mooi landkaartjes tekenen kon. Hij verkocht mij laatst eigenhandig een ons griotjes tegen de hoest. Zou ik ooit het secure en rustige vak van apotheker hebben kunnen beoefenen? En de roman, die ik denkkelijk wel nooit schrijven zal omdat het zo lang duurt – draaide daar niet het schoolkameraadje voor op, dat niets dan vijven op haar rapport kreeg? Wat is echter haar dank voor een zo moeilijk en zwaartillend werk als het scheppen van schone verbeeldingen? De kritiek heeft haar afschuwelijk afgekamd, en in een wereld van vijanden denkt het arme schepseltje nu te leven. En het lenige ventje dat zo goed hoogspringen kon, heeft het zowaar tot advocaat gebracht. Ik krijg al hoofdpijn, wanneer ik aan het blokken denk, dat z'n door een lichte hersenschudding toch reeds geschaad hoofd heeft moeten doorstaan...

Neen – ik ben al tevreden, wanneer ik de griotjes en de andere drop zo netjes in een zakje verpakt krijg – ik kan níét netjes pakken. Ik zal met plezier de slechte en goede romans lezen die anderen geschreven hebben. En mocht ik ooit eens een verdediging nodig hebben, dan zal ik deze taak aan een 'bevoegde' overlaten. Ik vind het heel prettig en geruststellend dat de ernstige en belangrijke dingen van het leven door lieden behandeld worden die deskundig zijn. Ik kan dan met een goed geweten een bijloper blijven...

Het bezoek van familieleden vond ik meestal uit den boze. Wel zelden bezat – zo geloofde ik – een kind zulke onuitstaanbare ooms en tantes, nichten en neven. Tantes die meewarig zeiden, dat je er ‘pips’ uitzag, terwijl haar kinderen zulke lekkere bolle gezichtjes hadden. Ooms met gluiperige strikvragen naar onbekende wegen, die zekere A, B en C op bepaalde tijden konden afleggen. Neven en nichten, die met twaalf jaar in dezelfde klas zaten als jijzelf met veertien en getrouwelijk elke bok die je schoot, overbrieften. Nee, laat ik over deze familieleden niet verder uitweiden – hun zelfgenoegzame middelmatigheid is te vervelend.

Maar met een werkelijk plezierige oom die ik toevallig over de markt dwalend ontdekt had (hij was zorgvuldig verdonkeremaand door de nette familie), bestond geen contact, zoals het keurig genoemd werd; een woord, dat bij mij echter de zonderlinge voorstelling verwekte dat deftige, vermogende familieleden met elkaar een verbintenis hadden aangegaan, om mislukte, van geld en goederen ontdane, buiten te sluiten. Met veertien jaar maakt men nog niet het nodige onderscheid tussen het gevoelig-ideële, dat een contact teweeg kan brengen, en de prozaïsche zakelijkheid, waar een contract nu eenmaal nooit vrij van is.

De outsider-oom leerde ik op een regenachtige, grauwe dag kennen. Het naargeestige weer paste goed bij m’n sombere stemming, die voortsproot uit het verlies van vijfenzeventig cent. Niet dat deze geweldige som mijn eigendom geweest zou zijn – hoe had ik ooit drie weken achter elkaar een kwartje kunnen opsparen! Doch enige van de onprettige familieleden waren op visite en mij was opdracht gegeven theebanket te halen. En plotseling was ik

onderweg tot de ontdekking gekomen de hiervoor bestemde vijfenzeventig cent verloren te hebben.

Bestaat er iets vernederenders en smadelijkers dan ten aanzien van mensen die je toch al niet kunt uitstaan, te moeten verklaren een geldsom 'zo maar' kwijt te zijn geraakt? Er komt een onaangenaam rode kleur opzetten die je wilt tegenhouden en die je niettemin brandend op de wangen voelt. Er is een helderziende tante die tot overmaat van ramp op je voorhoofd leest, dat je een jokkebrok bent. Er komen bezwarende donkere verdachtmakingen aandreigen en je denkt in je hulpeloze woede alleen nog spijtig: *hád* ik die vijfenzeventig cent maar *wérkelijk* gehouden en er het paasei voor gekocht, waar twee kuikentjes de kop uitsteken...

Maar je weet dat je tegen de gevolgen van je onoplettendheid niet opgewassen zult zijn en dat het voorlopig het beste is de visite op haar theebanket te laten wachten...

En welk decor past beter bij een verbitterd gemoed, dan een lage, grijzige hemel en bolle zeildoeken tenten waar de wind langs rammelt? En kan een veertienjarige ziel lang verbitterd blijven bij kleurige bonte lappen en barbaars glimmende snuisterijen, bij lokkende, verrukkelijke tierlantijnen en oliebolachtige geuren?

Stel je tevreden met zoute krakelingetjes, tantes en omes, – stook m'n ouders een beetje tegen me op en houdt lofprijzingen op jullie eigen brave kindertjes, die steeds stipt op tijd terug zijn – zonder theebanket zullen jullie het moeten doen en voorlopig kom ik niet opdagen om voor jullie plezier een kleur te krijgen...

En zo maak ik kennis met de oom. De oom, waarvan men soms angstig het vermoeden fluisterde, dat ik hem 'naslachtte'. Maar hoe kan ik, nietig schepsel met angsten en slechte cijfers, met nachtmerries en huilbuien een man 'naslachten', die in een openstaand rood baaien hemd wind en regen trotseert, staande voor zijn tent met scheepsbeschuiten, hondehalsbanden en tijgerschelpen; een man die

ik tien jaar later bij een moezjiek had vergeleken, omdat toen Rusland in de mode kwam! Nu echter vind ik hem op een bosjesman lijken, omdat dit het meest exotische begrip voor mij is. Hoewel ik direct in twijfel verkeer of bosjesmannen zulke reusachtige gestalten bezitten, smalle groene spleten tot ogen hebben en hun mond stijf gesloten houden wanneer ze lachen.

‘Dochtertje van Arie?’ vroeg hij, hiermee de ware naam van mijn vader onthullend, die ik hierdoor in een heel nieuw licht zag.

Ik was te prettig verrast en te opgetogen verrukt, om het vreemd te vinden, dat hij me als ‘Aries dochtertje’ herkende.

Daar was vooral zijn neus. Voor het gemak der lezers die nu allen reeds lang goed met Rusland op de hoogte zijn, wil ik het een Russische neus noemen. Zo’n neus met ingedeukte rug en op de deuk krullende rossige haartjes. Dezelfde speelse krulletjes op de borst, die bovendien versierd was met een blauwachtige tekening, een meisje en een hart voorstellende. Van dat openstaande rood baaien hemd vertelde ik toch reeds?

‘Meisje van me geweest,’ deelde hij me in zijn telegramstijl mee, toen ik de tatoeëring belangstellend bekeek, ‘Port Said...’

Op mijn ietwat verbaasde blik legde hij uit: ‘Vijf jaar op de grote vaart geweest.’ Dan brulde hij plotseling iets onverstaanbaars naar de mensen die voorbij schuifelden, – blijkbaar een uiting dat hij zijn waren wenste te verkopen.

Een dikke juffrouw die drie cent op een hondehalsband probeerde af te dingen, stelde hij schalks voor hiermee akkoord te gaan, wanneer de leren band om haar ‘strotje’ zou passen. En daarbij lichtte het eigenaardige stille lachen weer in z’n felle oogspleten en verbreedden zich z’n gesloten dunne lippen van het ene oor naar het andere.

O, ik begreep waarom mijn familie geen contact met deze afvallige wenste. Ik zag hem reeds met z’n vetleren

laarzen het Queen Anne salonnetje bij ons thuis binnestappen en de rust van de theedrinkende, zich tevreden in hun fauteuiltjes vermakende schare verstoren... Ik zag – o – visioenen van verbrijzelde piano's en buffetten, van rinkelende vazen en pullen, van kippige tantes die de vlucht namen en van zelfvoldane ooms die een schop met juist deze flinke vetlaarzen ontvingen. En terwijl ik me die heerlijke revolutie in geuren en kleuren voorstelde, klonk zijn stem weer:

‘Hoe gaat het met Arie? Geschikt joch, hè? Komt wel eens hier bij me praten.’

Adriaan... pa... vader... joch... Praten bij de halsbandentent? Het was duizelingwekkend – maar het joch Arie steeg in m'n achting door zo'n broer...

Tot de avond bleef ik bij die tent en vertelde van de geschikte Arie, die helaas een strenge, ongemakkelijke Adriaan was geworden, berichtte over ons nieuwe huis met dertien kamers (hij spoog op de grond en mompelde iets van 'ongeluksbajes') en over de familie die verklaard had, dat er geen contact met hem bestond. Maar ik moet er wel het voor mij synonieme woord contract uit gemaakt hebben, want de oom vroeg: 'Wát bestaat er niet met me?'

Toen ik het herhaalde, barstte hij in een nu bulderend gelach los. 'Reuzemop! Lollig kind ben je,' voegde hij er goedkeurend aan toe, zodat ik bijkans van trots zwol, zonder nu juist precies te weten waar ik het compliment mee verdiend had.

Doch tegelijk welde bij deze lofprijzing een bitter gevoel in me op. Hier had ik de vriendschap van een waarlijk groot en bereisd man die een openstaand baaien hemd droeg, in korte tijd verworven, terwijl mijn pietluttige familieleden steeds van alles en nog wat op me aan te merken hadden.

Grote genade – hun theegebak! viel me plotseling in, en ik deelde het verlies van de vijfenzeventig cent en de napsleep van dien aan m'n nieuwe bloedverwant mee.

‘Tijd voor theegebak voorbij,’ merkte deze kort op, ‘winkels al gesloten. Hier – laat ze maar eens een scheepsbescuit proeven, goed voor de tandjes, en vooral de complimenten erbij doen. Complimenten zonder contact,’ grinnikte hij.

Met de scheepsbescuit voor de familie, een luxehalsband voor onze hond en een Braziliaanse tijgerschelp voor mezelf aanvaardde ik de terugtocht. Ook de vijfenzeventig cent waren weer in m’n bezit, nu echter als rechtmatig eigendom: de sprookjesoom had ze uit een soort leren tabakszak opgediept en me overhandigd met de woorden: ‘Geen theebanket – maar paasei met kippetjes.’

Een terugtocht gaat meestal van onaangename verschijnselen vergezeld – reeds in de geschiedenisboeken staat het te lezen. De markt lag nu donker, de meeste krassen waren reeds ingepakt. En de oom waar men het contact mee verbroken had, stond plotseling zo erg alleen tussen zijn wel ongewone, maar blijkbaar niet zeer gangbare artikelen. ‘Dag, snuiter van Arie,’ was zijn aparte afscheidsgroet.

Een terugtocht eindigt vooral verschrikkelijk wanneer met het eten op je gewacht wordt en men juist de politie had willen opbellen om te laten onderzoeken of je iets overkomen is. O, dan een klein ongelukje bij de hand te hebben – bibberend en bleek van de schrik te zijn, zodat men blij is je behouden weer te zien. Maar niet met tijgerschelp, belletjeshalsband en scheepsbescuit moet men in de schoot van een ongeruste familie terugkeren. Vooral niet wanneer men juist van een oom komt, waarmee alle contact verbroken is...

Er bestond niets prettigers dan vergeten te worden. Ik vond het plezierig wanneer allen de handen vol hadden, wanneer ze ' bezig' waren en dus niet op me letten konden.

Er was een klein kamertje op zolder waar de huisnaaister achter haar machine zat. Van beneden klonk vaag het gerammel van pannen op het aanrecht, kisten werden bonzend de trappen opgesjouwd en daartussen zanikte uit de huiskamer een dun, saai toonladdertje.

Ik grinnikte tevreden – niemand wist, dat ik hoog en droog gezellig naar de naaister zat te kijken, die stiekem op mijn verzoek een witte kraag voor mijn nieuwe jurk vervaardigde en beloofd had ook te willen zien of er nog een paar manchetten op konden overschieten. Witte kragen en manchetten vond ik in die tijd de mooiste versiering die je uitdenken kon, ze gaven volgens mij zo'n feestelijk idee, hetgeen verband hield met mijn bewondering voor ridder- en schuttersschilderijen. Voorlopig dacht ik niet aan het gezeur, dat m'n opsmuk teweeg zou brengen: 'op wit zie je alles zo vlug' of 'we hebben wel wat anders te doen dan jouw kraagjes te wassen'. Voorlopig stond de middag nog in een mild zomerlicht, zo'n licht dat alles een beetje roze en wazig kleurt en zulke aangenaam-dromerige verschieten opent. Ik hoorde wel hoe ze me beneden voor de pianoles riepen en had voor alle zekerheid een kast opengezet om erin te kruipen, wanneer ze mijn verblijfplaats toch mochten ontdekken. Maar het geroep verflauwde en tevreden stelde ik vast, dat er een deur werd dichtgeslagen en de pianojuffrouw dus vertrokken was.

En wachtend tot ik passen kon, terwijl ik de wording van kraag en manchetten met liefderijke blikken volgde, sprak ik over de diefstal – of liever gezegd 'onze' diefstal.

Hoe spannend en belangwekkend bleek het, eens een eigen geval van diefstal in huis te weten – en welke voordelen had ik er nu reeds aan te danken! Zou ik het anders klaargespeeld hebben vlug de trappen naar de zolder op te vliegen, door niemand gezien? Zou zonder de opwinding en onregelmatigheid door het misdrijf veroorzaakt, het anders mogelijk geweest zijn een gewoonlijk steeds op slot zijnde geheimzinnige kast wagenwijd open te vinden, waaruit ik in het blinde weg een fles met een restje anisette, een doos gekonfijte vruchten en een pot gember weggriste? Zou, vroeg ik me nog eens af, op geregelde en door geen duistere hartstochten bewogen dagen het mogelijk geweest zijn 'n zeldzame page-achtige kraag en daarbij behorende manchetten op een jurk te toveren?

De griezelige verhalen die de naaister, aangevuurd en mededeelzaam geworden door de anisette, in ongebreidelde fantasie wist op te dissen – diefstallen in combinatie met inbraak en doodslag, waar de 'onze' niets bij was – spookten die gedenkwaardige middag in het van warm zonlicht doortrokken zolderkamertje. En omdat het nog klaarlichte dag was, durfde ik met belangstelling te luisteren. Nu werden die angstige geheimzinnigheden tot gebeurtenissen, die je weliswaar een beetje deden huiveren maar overigens geen verdere uitwerking hadden. Ja, je kreeg er zelfs een veilig gevoel door: knus in het vertrouwde zolderkamertje te zitten en toe te kijken bij het ontstaan van een flatterende jurk, terwijl daarbuiten duistere machten dreigden, het donkere, onbekende, waarvan nu ook een schaduw in ons eigen huis was gevallen: de diefstal van vijftig gulden. O, zolang de zon in volle glorie door het zolderraam scheen en de avond met het bange slapengaan zonder nachtluchtje nog niet z'n intrede had gedaan, was ik werkelijk dapper en flink; roofmoorden, spoken en zelfs handen die uit graven staken, nam ik thans kalmjes op onder het genot van hompen sterke gember en honingzoete gekonfijte vruchten. En terwijl de zeer opgewekte naai-

ster de laatste druppeltjes anisette bedachtzaam naar binnen liet glijden, had ik ook reeds het nieuwe kledingstuk 'overgegooid'. De door de vervaardigster kwistig uitgedeelde vleierijen die wel meer het eigen maaksel dan mij golden, deden me volkomen het hoofd verliezen, want de nieuwe jurk maakte mij volgens de goede vrouw niet alleen langer, maar ook 'gevuider'; het kostuum verenigde blijkbaar op zeldzame manier alle hoedanigheden die een mens mooier, kleuriger, slanker, voller en eleganter konden doen schijnen.

En ik had door alle opschik en interessante vertelsels onze eigen diefstal al bijna vergeten toen de naaister op dromerige toon vroeg: 'Wie zou het gedaan hebben?'

'Een dief natuurlijk,' antwoordde ik verstrooid, want ik had in de naaidoos het ei ontdekt waar ik reeds lang tuk op was en dat in mooie harde kleuren de geschiedenis van de zeven raven te aanschouwen gaf.

Dit ei, dat de naaister eens in lang vervlogen tijden met haar aanstaande uit een automatenkip 'getrokken' had en dat een van mijn vurigste wensen was geweest, mocht ik hebben.

'Er ligt me nu niets meer aan gelegen,' verklaarde ze met kwijnende stem, 'want het is toch afgeraakt tussen ons.'

Grootmoedig bood ik haar het potje met de rest gember aan, bij wijze van troost en als tegengeschenk, en ook het overschot der gekonfijte vruchten die me al een beetje zwaar op de maag lagen, aanvaardde ze dankbaar.

Dan bracht Lina, het dienstmeisje, ons thee. Ik legde geheimzinnig een vinger op m'n mond, ten teken dat ze beneden m'n aanwezigheid op de zolderkamer moest verzwijgen.

Ze knikte, eventjes droef glimlachend.

'Wanneer je zo mooi geweest was als Lina, zou je aanstaande je niet in de steek gelaten hebben,' zei ik nogal tactloos tegen de naaister... en dan had ik het ei niet gekre-

gen, dacht ik er wijsgerig achteraan.

'Mooi is ook niet alles,' was het korzelig antwoord. Om van het door m'n onhandigheid aangeroerde thema af te komen, begon ik maar weer over de vijfendertig gulden.

'Ze zijn uit m'n zus Hetty d'r spaarpot gestolen, ze had al d'r dubbeltjes en kwartjes opgespaard, maar ik kocht er altijd direct wat voor, en nou hebben we lekker weer evenveel. Wat een geluk dat ik niet sparen kan,' was mijn opgetogen conclusie.

Doch het recht en de alledaagsheid zegevieren altijd.

De duistere machten van daarbuiten komen in de gedaante van twee rechercheurs ons huis binnen. De twee gewoontjes uitzijnde, gesnorde mannen met eigenaardige kleine dophoedjes op stellen aan iedereen in huis korte, onverwachte vragen, ook aan de mooie, tengere Lina die op een prinses lijkt.

'Het recht moet zijn loop hebben,' oppert de naaister bits, 'en mooi is ook niet alles,' herhaalt ze.

Ik schaam me in m'n feestelijke jurk en ik zou Lina willen helpen en er is zoveel dat ik niet begrijp.

'Je hebt een kind,' zeggen de sombere mannen ernstig, terwijl ze Lina's brieven doorsnuffelen.

'Ik moest toch kostgeld voor het kind hebben,' snikt Lina.

Het recht en de alledaagsheid zegevieren, zoals het hoort...

Allengs is het avond geworden en er is geen Lina meer die me soms toch stilletjes een nachtluchtje bezorgde. En de wilde anisette-fantasieën der naaister die overdag alleen maar een beetje gezellige huivering gaven, nemen in het dreigende donker van de nacht vaste vorm en gestalte aan.

'Ik ben bang, ik ben bang...' huil ik in de eenzame stilte waaruit niemand me komt halen.

En morgen, morgen zal zich al het andere wreken – witte kragen en manchetten, gestolen gember, gekonfijte vruchten en het restje anisette. Het toverei met de zeven raven zal me over veel heen moeten helpen...

Eigenlijk had ik nu helemaal tevreden kunnen zijn op dat ‘Instituut voor Jongejuffrouwen en Jongeheren uit de Betere Stand’. Mijn ouders die ten einde raad waren geweest ten gevolge van mijn mislukkingen op openbare Lycea en H.B.S. (waar je niet eens ‘uit de betere stand’ voor behoefde te zijn) hadden prachtige referenties gekregen. Dat had er nog bij gestaan in het prospectus van het Instituut: Referenties van eerste families uit Moederland en Koloniën steeds ter inzage. Het had gewemeld van douairières, baronnen, grootindustriëlen – dat instituut moest dus wel iets bijzonders zijn, dachten mijn ouders.

En inderdaad, iets bijzonders bleek direct, toen ik er kwam. Er waren namelijk kinderen van vijf tot vijftwintig jaar. Ik had nog nooit een kind van vijftwintig jaar gezien en voor het meest opvallende van die kinderen plantte ik me neer – het had een snorretje en zulke dikke wenkbrauwen dat die ook op snorretjes leken. Het leerboekje dat hij voor zich had, herkende ik als een op de lagere school gebruikelijk. Hij lachte nuffig met een hand voor zijn mond en was opmerkelijk keurig gekleed. ‘Moeilijk zeg,’ zei hij giechelend. ‘Wat is dat nou? Eerlijk duurt het...’ De puntjes moest hij invullen en hij kon het niet. ‘Het langst,’ hielp ik hem. ‘Het lanst,’ schreef hij met scheve koeien van letters en dan dwaalden zijn ogen op een zonderlinge manier af, tot hij een kind van een jaar of acht in het oog kreeg dat de tong tegen hem uitstak. De leerling met de snorretjes werd hierdoor zo kwaad dat hij de kleine spotvogel over een paar banken nasprong en er ongenadig op los timmerde. De mijnheer van het Instituut keek aldoor op zijn horloge en zette onverschillig de taalles voort en niemand kreeg straf of een aanmerking.

Voor het eerst van mijn leven kreeg ik een goedkeuring en aan het einde van de maand kreeg ik een rapport mee naar huis dat men in een lijstje had kunnen zetten. Voor het eerst in mijn leven voelde ik vaag wat deftige namen en titels kunnen beduiden, zelfs op het simpele prospectus van een Instituut. Mijn ouders waren verrukt van het rapport, zelfs vlijt en gedrag en wiskunde bleken meer dan voldoende te zijn. Hoewel ik vroeger op de normale, ondeftige scholen herhaaldelijk met meer of minder succes had getracht de handtekening van mijn vader na te bootsen, kreeg ik nu de rare gewaarwording bij de echte onvervalste handtekening van mijn vader dat die vals was – het was iets waar ik lang over moest piekeren.

Na het schitterende rapport kwam ik in een klas met kinderen van zowat mijn eigen leeftijd, wanneer men er rekening mee houdt dat op veertienjarige leeftijd elf tot zeventien ongeveer hetzelfde is als veertien jaar. Het werd geleid door een vage juffrouw met een prachtige Franse naam, de Dompierre de Jonquière. Wanneer wij ons werk maakten, ging zij kalm in dikke romans lezen. Ik herinner me een ervan: 'L'homme qui rit'; er waren plaatjes in van een ongelukkig iemand met een uit elkaar getrokken gezicht. 's Nachts droomde ik ervan, maar ik kon niet van het boek afblijven. 'Je mag er wel es in lezen,' zei de vage juffrouw onverschillig, 'goed voor je Frans.' En zo maakte ik kennis met een der griezeligste werken van Victor Hugo. Ik mocht er met een dictionaire hele stukken van vertalen; zelfs bij de rekenles liet ze me kalmweg op mijn verzoek het opwindende romantische boek met het originele motief: 'Rekenen kan je nog altijd leren, maar mooi goed Frans, daar moet je vroeg mee beginnen.' Voor de vertaalde stukken uit het Frans werden de cijfers dan op het rekenconto gezet, zodat ik weldra tot een der beste leerlingen van het voorname Instituut behoorde. Even uitstekend was een baron, die met zeventien jaar al een glimmend kaal hoofd had (wat met zijn oude adel in verband

gebracht werd) en die de Vanity Fair vertaalde. Onze produkten werden aan ouders voorgelegd die van plan waren hun kinderen een uitstekende opvoeding te geven.

Het meest ging mijn belangstelling uit naar de afdeling kinderen van vijf tot vijftientwintig jaar. Er kwamen soms vreselijke geluiden uit die klas; soms was het er zo stil of er enkel doden zaten. Maar één ding hadden de vijftot vijftientwintigjarigen allen met elkander gemeen: ze waren allen prachtig gekleed – ik geloof allemaal kleren uit de Bonneterie. Toen ik dan ook een jongetje met een scheel oog van een jaar of negen een compliment over zijn overjasje maakte, dat hij zelf niet kon aantrekken, zei hij met een hakkelende stem: 'Heeft Pietje met Paps gekocht in Ponneterie. Jasje kost veertig guldies – veertig guldies.' Hij herhaalde tot in het oneindige dat bedrag 'veertig guldies' – tot op het laatst de betekenis ervan voor me verloren ging. Eens keek ik met aandacht toe, hoe een jongedame van twintig jaar moeizame pogingen deed om met inkt een zin na te schrijven in de trant van: 'Mijn tante heeft een hond, maar mijn oom is ziek.' Zij was keurig gekapt met opgestoken haar naar de toenmalige mode, maar de tong hing haar een heel eind uit de mond van inspanning bij de poging om deze toch eenvoudige zin na te schrijven. Ze maakte gaten in het papier, spatte de inkt spiraalvormig om de zieke oom en hield toen van vermoeienis op. Mijn ogen ontmoetten de hare, maar die ogen keken niet, ze zagen niets en ik werd een beetje bang. En dat was de rare aantrekkingskracht eigenlijk voor me geweest van die klas van vijf tot vijftientwintig – geen der daar aanwezige kinderen had ooit gewoon gekeken; er was iets met hun ogen of beter gezegd met hun blik: die kon je niet te pakken krijgen, ook al waren hun ogen vlak voor de jouwe. Soms bleef ik in een lugubere spanning afwachten of die glazen ogen toch nog even wat opvingen, maar ze gleden weg naar een verschrikkelijk leeg niets en dan werd ik zo benauwd dat ik vlug naar het wel suffice, doch halfweg nor-

male klasje van juffrouw de Jonquière vluchtte, waar mijn opgezweepte zenuwen door 'L'homme qui rit' niet bepaald tot bedaren gebracht werden, maar ik kon er tenminste een blik wisselen met een nogal gewoon kind dat in de buurt van het Instituut woonde. Daar was het klasje van juffrouw de Jonquière hoofdzakelijk mee bevolkt: met kinderen van bezorgde rijke ouders die bang waren dat bij een langere schoolweg hun kind iets gruwelijks overkomen zou, aanrandingen, overreden worden of in het water vallen – alsof het noodlot om welke duur of lengte van school- of levensweg zich ook maar enigszins bekommert.

Toen ik 'L'homme qui rit' had uitgelezen en met 'Jean Valjean' kennismakte, vroeg juffrouw de Jonquière me plotseling: 'Zijn je ouders zo bezorgd voor je?' 'Hoezo?' vroeg ik verbaasd terwijl ik het grijsbleke, tamelijk paffige gezicht van de juffrouw met aandacht beschouwde – het was het gelaat dat ik later op regentessenportretten van Frans Hals herkende en soms zagen oudere nonnen er zo uit met die door zware oogleden bijna verborgen, grauwe ogen en de langgestrekte bovenlip die het hele gelaat een uitdrukking van niets meer te verwachten gaf. Het was overigens de aardigste en redelijkste lerares die ik ooit had meegemaakt. Ze las samen die spannende boeken met me, gaf nooit straf en deed het voorkomen of ik een modelleerling was. Toen ze dan ook vroeg of mijn ouders al te bezorgd voor me waren, meende ik ook al bezorgdheid te mijnen opzichte bij haar te bespeuren en kon haar volkomen geruststellen: O nee, mijn ouders waren niet erg bezorgd; ze wisten wel dat ik meestal op tijd was, oppaste om niet overreden te worden en in geen zeven sloten tegelijk liep. 'Wat doe je dan in 's hemelsnaam op deze school?' vroeg juffrouw de Jonquière verbaasd en bijna ongerust. 'Woon je hier vlakbij?' Nee, ik woonde zowat een halfuur lopen van het 'Instituut voor Jongejuffrouwen en Jongeheren uit de Betere Stand'. 'Er zijn wel vreemde kinderen bij,' voegde ik er half vragend aan toe.

‘Vreemde kinderen noem je dat,’ mompelde juffrouw de Jonquière, ‘mon Dieu, vreemde kinderen, ze zijn zowat allemaal halfwijs. Maar mij gaat het niet aan,’ ging ze onverschillig verder, ‘ik heb mijn baan hier en kan lezen zoveel ik wil – maar jij hoort hier niet thuis, nee, tussen idioten hoor je zeker niet,’ eindigde ze beslist.

Dus de Jongeheren en Jongejuffrouwen tussen vijf en vijftientig waren allen min of meer idioot en ik had het niet begrepen, maar meteen viel me in hoe het gaan moest op een gewone school, waar ik geen heerlijke romantische boeken te lezen zou krijgen, maar stomvervelende leesboeken en alles zoals het hoort met aldoor straf erbij. Toch verlangde ik soms naar gewone kinderen met gewone kijkende ogen, soms verlangde ik bijna naar de algebra waar ik nooit iets van had begrepen (vaag voelde ik dat die iets met gewoon mensenverstand en logica te maken had) en zelfs naar de straf die ik evenmin begreep (maar die ook met het gewone, normale leven in verband stond). Straf begrijp je nu eenmaal niet goed, wanneer ze uitgedeeld wordt omdat je iets anders niet hebt begrepen.

En misschien was ik nog jaren op het ‘Instituut voor Jongejuffrouwen en Jongeheren uit de Betere Stand’ gebleven wanneer ik mijn driftbuien beter had kunnen beheersen.

Dank zij juffrouw de Jonquière leerde ik beter vreemde talen dan op welke school ook ervoor. Het is me later bij het reizen naar andere landen een grote hulp geweest. Nergens zou ik met uitstekende wis- of natuurkunde-kennis me zo gemakkelijk hebben kunnen bewegen op het gebied van vlotte, soms zelfs boeiende gesprekken en bij het lezen was het een niet te versmaden hulp. Geschiedenis, waar weinig aan werd gedaan omdat het te moeilijk was voor de zwakke hoofden der leerlingen, heb ik toch wel geleerd uit de talrijke historische romans of vies romancées waar later de literatuur zo rijk aan is geworden. Aardrijkskunde werd later gemakkelijk en aanschouwelijk geleerd bij het reizen

door Europa en over de oceanen. Ook waren de reisgidsjes en prospectussen zoveel boeiender en smakelijker dan de droge landkaarten of aardrijkskundebollen, om van de sprookjesachtige en veelbelovende reisbureau-affiches maar te zwijgen. Eigenlijk had dit Instituut met de beste referenties van de eerste families volkomen aan zijn doel kunnen beantwoorden: aan de kinderen tussen de vijf en vijftientig raakte ik langzaam gewend en zelfs deze hadden een element van 'leerzaamheid' in zich, om dit vreselijke woord eens te gebruiken.

Later merkte ik trouwens dat een zeer groot deel der mensen niet veel verder gekomen was dan deze ongelukkigen, al droegen ook zij prachtige kleren en mooie coiffures. Elk 'geval' der jongejuffrouwen en jongeheren heb ik later in de maatschappij herkend bij lieden die voor 'normaal' doorgingen, mits ze de nodige contanten hadden en hun aanvallen en tics een beetje handig wisten te verbergen.

Ook iemand als jonkheer Charles van Rodeleye, die bij elke gelegenheid zijn doorluchtige naam en titel met nadruk naar voren bracht, heb ik later als commissaris van verschillende N.V.'s een voor het maatschappelijk oog buitengewoon nette carrière zien maken. Op het 'Instituut voor de Betere Stand' gold hij als een der lichten, omdat hij lezen, schrijven en spreken zonder stotteren kon.

Wel had hij de onuitstaanbare gewoonte om onderaan tegen mijn boek te tikken wanneer ik verdiept was in het heerlijke werk van duistere misdaad en edele menselijkheid van Victor Hugo. Wanneer hij daarop herhaaldelijk bijterig 'Parlez-vous français' zei, begon het in me te koken. Het was de enige Franse zin waar hij toe in staat was; grammaticaal interesseerde hem zijn eigen naam meer dan 'Les misérables' hoewel hij stellig onder de categorie dezer ongelukkigen was terechtgekomen, indien hem titel, geld en voordelen van zijn 'stand' hadden ontbroken.

Nu had jonkheer van Rodeleye het tot een graad van ar-

rogante onuitstaanbaarheid gebracht, die door het Instituut welwillend over 't hoofd gezien werd. Zijn onaangename onhebbelijkheden – tikken tegen mijn boek, daarop zijn enige Franse zin debiteren – culmineerden ten slotte in een afschuwelijk hardhandig trekken aan mijn haren.

Vlakbij lag de stok van mejuffrouw de Jonquière, die ze een enkele maal gebruikte voor het uitdelen van lichte tikken bij wijze van waarschuwing. Plotseling was deze stok, veel te hardhandig door mij gehanteerd, op het onnozele hoofd van de jonkheer terechtgekomen, een hoofd met eeuwig openstaande grijnzende mond en bolle, lichtblauwe, dom-arrogante ogen. Nu, van de ogen had ik voorlopig geen last meer – die waren voor 't ogenblik gesloten.

Ik zag mezelf al in een cel; dan ben je tenminste van dat schoolgezeur af, dacht ik nog even geresigneerd en ik hoopte dat ze me door de tralies lekkere hapjes van thuis zouden toereiken. 'L'homme qui rit' en 'Les misérables' hadden toch een wat sterke uitwerking op me gehad.

Natuurlijk sloeg het slachtoffer weldra zijn bolle ogen weer op, maar inmiddels was de directie van het Instituut ter plaatse verschenen – een boosaardige meneer en een nog boosaardiger mevrouw. De directie joeg me onmiddellijk van school af. Jonkheer Charles van Rodeleye was namelijk een der interne leerlingen – zijn papa was bij de legatie van een ver land dat er soms wel en soms weer niet scheen te zijn – ik wil maar zeggen, de jonkheer gold voor vijf zulke doodgewone externe leerlingen als ik het was, – doodgewoon, extern en daarbij met een misdadige aanleg.

Zo speelde ik het klaar zelfs van dit merkwaardige Instituut met smaad en schande verdreven te worden.

Op mijn volgende gewone school met kinderen Jansen en Pieterse en De Vries ademde ik de eerste dagen toch op toen ik in hun gewone alledaagse ogen keek, die tenminste terugkeken, en zelfs toen ik mijn eerste onvoldoende op het gebied van wiskunde eerlijk verdiende.

Alleen bleef het lastig de naam van mijn vader te kopiëren.

ren en soms dacht ik met een vaag verlangen: welk boek zou juffrouw de Dompierre de Jonquièrre op het ogenblik lezen?

Dat gebeurde toen nog juist even vóór het leven me met scherpe klauwen bij m'n nek pakte en grijnzend met schorre stem grinnikte: 'Nou, daar heb je dan alles – de zon die je niet heet genoeg kon laaien; tropenbloesems, overdadiger en bedwelmender dan de vriendelijke, vertrouwde bloemen van de Singelgracht-schuiten; schilderachtige bedelaars die een anjelier achter 't oor dragen in plaats van lucifersdoosjes of veters in de handen...' Gelukkig dat het nog juist gebeurde als een soort voorbereidende overgang tot de avontuurlijke chaos waar ik zo naar verlangde, en als een kleurig, weemoedig-luchtig besluit van m'n jeugd. Ik bedoel het jaar 'teken- en schilderonderricht' bij de schilder Adri.

Niet aan het feit dat m'n familie bijzonder in m'n teken-talent geloofde, had ik deze bonte, ietwat speelse tijd te danken. Neen, men had de hoop reeds lang opgegeven mij ooit iets 'nuttigs' te zien verrichten, laat staan dat men dit mij onaangenaam klinkende woord in verband zou brengen met fantastische bagatellen als 'teken- en schilderonderricht'. Maar mijn korte, doch dramatisch-rumoerige verblijven op middelbare en kostscholen hadden m'n radeloze verwanten doen inzien, hoe weinig eer op deze instellingen met mij te behalen was. En daar iemand van bijna zestien toch iets uitvoeren moest, en tekenen en schilderen in elk geval 'gekleed' voor een meisje stond, bracht het voor deze keer goedertieren toeval me op een atelier hoog onder de hanebalken...

Dus er bestond iets anders dan gegoede burgerhuizen, waar geld en welstand vanzelfsprekende dingen waren en alles wat daar niets mee te maken had buiten het discours viel. Er waren nog heel andere vertrekken dan verschrik-

kelijke langwerpige 'suites' die, elk van een harmoniërend ameublement voorzien, spiegelzaalachtige, naargeestige verschietsen openden op de suites van de burens aan de overkant, die het ook zo netjes hadden 'staan'. Er bestonden zowaar nog andere tijdschriften dan die, welke op allerliefste omslagen beeldige meisjeskoppen vertoonden en waarvan de inhoud zo aangenaam variërend elk lid van het huisgezin wist ' bezig te houden'. En namen als Botticelli, Paula Modersohn en Rousseau le Douanier maakten opeens het leven onmetelijk wijd en onpeilbaar diep – het zelfde leven, dat later dan zo gemeen grinnikend mijn wensen vervulde.

Wanneer in de familiekring onder het koude licht van rijke albasten lampen gezellig thee gedronken werd en men de reeds genoemde fleurige magazines doorgekeken had, vielen de met eerbied uitgesproken woorden: Rolls Royce, Promenade des Anglais, golf-links. En als een soort bezwering dacht ik – het was haast een gebed –: Botticelli... Modersohn... le Douanier... En vaag hoorde ik de woorden rijkdom, geluk, succes uit de buurt van de theetafel komen.

Rijkdom, geluk, succes: zong dat niet ook het oude klokkenspel op een zonnige voorjaarsdag? Jubelde dat niet in de kleuren der bloemen die op de schuiten van de gracht vrolijk tintelden? Waarom wilde ik dan toch kort daarna m'n jeugd zo vlug mogelijk van me afschudden? Waarom had ik zo'n haast?

Maar nog beiert het mat stokkende klokkelied boven de schuiten met bloemen, nog sta ik hoog onder de hanebalken voor m'n ezel: ik heb een portret verkocht!

Is dat rijkdom, succes, geluk of niet? En is het meisje Lena, het bekende mooie model, niet een kunstkenner van de eerste rang?

'Ik geef je er vijftig cent voor,' bood ze aan, 'het lijkt sprekend – je kunt het veel fijner dan Adri!'

O, ik maakte de ogen altijd zo groot en de monden zo

klein, en iedereen voorzag ik van overvloedig krullend en dik haar. Rijkdom, 'vijftig cente', betekende niets voor me, maar het geluk en het succes! Denkt men aan rijkdom, wanneer de hulde zo spontaan en bewonderend uitvalt? Men stelle zich eens voor: fijner dan Adri kon ik het! Sidderend en ijl vervaagt het klokkenspel – naar het open venster stijgt bloemengeur op, en er is iemand die m'n werk mooi genoeg vindt om er direct vijftig cent voor over te hebben...

Ik verzwegen mijn succes zorgvuldig voor m'n familie; stel je voor, dat ik ze allemaal te tekenen kreeg... Ik verzwegen veel in die tijd, ik had geleerd m'n mond te houden na een pijnlijke scène, waarbij vaak het woord 'naakt' te pas kwam. De onschuldige aanleiding was een trots opgehangen naakttekening van een rank meisje geweest; een oude-vrijsterachtige huishoudster en een onaangenaam familielid hadden er 'aanstoot' aan genomen. Zoiets tekende men niet 'uit'. Wanneer me later op temerige toon gevraagd werd wat ik zoal maakte, antwoordde ik steeds: 'Oude mannetjes en vrouwtjes, appels en stoelen...'

'Leer jij maar eerst een stoel goed tekenen,' merkte Adri op, toen ik hem het geval vertelde. De lucht van terpentijn en koffie; Adri met een rode fez op corrigeert; we werken of ons leven ervan afhangt. Pauze. 'Schoffie, schenk in!'

O, de jongste te zijn en 'schoffie' genoemd te worden... Een schoffie met roetzwarte houtskoolvingers dat op nonchalante manier gecommandeerd wordt, 'als nog onnozel zijnde' volgens Adri, die in mijn ogen al zielig oud is met zijn dertig jaar. Een schoffie te zijn nog te dom om te merken hoe ellendig zwak en ziek Adri eruitziet, hoe hij van koorts rilt en kinine slikt. Later, in Bahia, liet het leven me weliswaar een ander soort koorts zien, een massakoorts tegelijk met de gewenste opaalluchten, later... maar toen was ik geen schoffie meer.

Zei ik niet, dat het jaar 'teken- en schilderonderricht' een goede overgang was tot de avontuurlijke chaos van la-

ter? Hoewel, in die tijd vond ik de oude Thomas die voor zestig cent per uur model zat, lang niet 'interessant' genoeg. Ik gaf de voorkeur aan haveloze fantasie-bedelaars, in lompen gehuld. Thomas, met z'n zielige vrees dat z'n modelbijverdienste bij het steuncomité zou 'uitkomen', z'n armoedig fatsoenlijke kleren en z'n goedig oudemannen-gezicht – dat was me alles te tam. Later, in Leixoes en daaromtrent, kreeg ik dan werkelijk pittoreske bedelaars te zien; hun misvormingen en zweren bezorgden me nog maandenlang nachtmerries en angstvisioenen.

Maar in de suites met eiken theekastjes en zwarte, glimmende piano's leefde men in het zalige bewustzijn, dat alles uitstekend ingericht was op deze plezierige wereld. Ten hoogste dreigde een ontbrekend 'stuk' van de was of een fout in het kasboek de pastorale rust te verstoren. Neen, bij Adri kreeg ik buiten het niet zo hoognodige onderricht in tekenen en schilderen een gratis voorlesje in levensdurf en een voorproef van 's levens realiteiten. Zonder deze onbetaalbare instructies zou ik het brutale, grijnslachende leven van later toch wel wat ál te groen en onnozel in de scherpe klauwen gevallen zijn.

De bleke Laurent, ook een van Adri's leerlingen, leefde hoofdzakelijk van thee en brood, om verder te kunnen studeren. Hij tekende voor de (reeds twee maal genoemde) magazines krabbeltjes bij onderhoudende verhaaltjes, ontwierp reclameplaten voor margarinemerken en schreef als het moest ook adressen (één gulden de duizend). Zo uitgehongerd en mager zag hij eruit, dat ik op een avond de mislukte poging deed om thuis een kippekluij van de tafel te graaien, een feit dat me de naam van ontzettende gulzigheid bezorgde. Later, in Buenos Aires, zou ik genoopt geweest zijn hele hoenderparken uit te moorden om alle hongerigen, die de nachten op banken in de publieke tuinen doorbrachten, van voedsel te voorzien...

In de eetkamer met de nagemaakte renaissance stoelen en het geperste koper werd het volstrekt niet netjes ge-

vonden om honger te hebben. Wanneer men daar een flauw vermoeden had gehad van de soms bij Adri gehouden godenmalen, zou er spoedig een eind gemaakt zijn aan het teken- en schilderonderricht. 'Schoffie,' zegt Adri plechtig, 'die schele juffrouw was erg tevreden met 'r profielportret – vijftentwintig pop gekregen. Vooruit, haal gebakken spiering, kadetjes en apenootjes toe.' Met schoorsteenvegershanden gebakken spiering naar binnen te werken, kadetten in koffie te soppen die uit gebloemde kommen zonder oor wordt gedronken, een hoeveelheid apenoten te verzwelgen die voor ieder ander funest zou zijn... terwijl het oude lied van de torenklok in de zomers trillende luchten vervloeit, en geraniums, die fel rood op de schuiten kleuren, hun sterke frisse geur naar boven zenden. Adri met z'n Turks hoofddekseel op bouwt ondertussen luchtkastelen voor de toekomst: 'Later, wanneer ik beroemd zal zijn...'

Schoffie eet en drinkt en luistert, en is later nooit meer zo onbezorgd gelukkig geweest – later, toen het leven met scherpe klauwen toegreep en grijnzend grinnikte...

Eigenlijk had men met meer overleg te werk moeten gaan die lichte oktoberdag, toen men de Britse heer met wie men door een noodlottig toeval getrouwd was geraakt in de steek liet. Het ware verstandiger geweest in plaats van bagatellen als het Copperfield-boek, een grinnikend Chinees popje en een vergeelde steendruk naar Steinlen wat zomerkleren en ondergoed mee te pakken, voor men de onzekere toekomst inging. Maar de Britse heer kon elk ogenblik thuiskomen en de dag der vrijheid was uit goud en blauw gemaakt – en ik kon Copperfield met het koelie-chineesje en die beide gelaten wachtende meisjes van Steinlen toch niet achterlaten in dat grote huis, waar wij zo ongelukkig geweest waren. De avondjapon waarin ik de bagatellen wikkelde, had 'n mooie zeegroene kleur, ik was er erg op gesteld, doch ik had beter zo'n paar japonnetjes kunnen meenemen die men op veelbelovende zoele aprildagen aantrekken kan – die avondjapon veranderde later toch in worst en boterhammen. Als schildersmodel gaat men nogal vroeg naar bed, het is een vermoeiend beroep – en worst en brood op tafel is beter dan een niet-gedragen japon in de kast, ook wanneer die nog zo mooi is.

Het ging ons betrekkelijk goed die winter in de vrijheid. Kleine Copperfield en Wilkins Micawber hielden me 's avonds en de zondagmiddagen trouw gezelschap op m'n huurkamertje; en het was of de geur van goedkope pudding en zoete punch zich dan voegde bij de vele, minder aangename van het huis Posanzky. Het werd wel een beetje beduimeld van de vingertjes der Posanzky-kinderen – het Copperfield-boek, maar daar waren zowel kleine Copperfield als Wilkins Micawber al aan gewend – in de schuldgevangenis was het ook niet frisser geweest. En de

groen en roze geglazuurde koelie kwam nu pas goed tot z'n recht in het kale, armoedige huurkamertje – tussen al de zware en dure dingen van het vorige huis was het helemaal niet te zien geweest, het poppetje uit de theewinkel dat ik eens gekocht had toen ik vijftien jaar was. Alleen was z'n gele kopje er een paar keer afgevallen bij Frau Posanzky's stofafnemerij (of beter gezegd stofverspreiding) – 'vanzelf,' zei Frau Posanzky en ze vond deze geheimzinnige onthoofding niet eens een wonder. Maar Herr Posanzky lijmdde het dan onzichtbaar, wanneer men een glimmend lijmrandje niet meetelde. Nu, die wachtende meisjes van Steinlen hadden het ook heel prettig en warm gekregen; schuin boven het miniatuurkacheltje hadden ze het niet zo koud meer op die tochtige hoek van een lugubere steeg – alleen het papier van de Gil Blas krulde een beetje om door de warmte van het kacheltje en vochtvlekken kreeg het door de dagen, die geen geld voor kolen konden opleveren.

En wanneer het moeilijk oplosbare vraagstuk van de schoenen niet bestaan had, ging het ook mij naar omstandigheden niet kwaad in de vrijheid. Met de bijzonder mooie mantel waarmee ik op die blauw-gouden oktoberdag was weggegaan, kwam ik al een heel eind. Het was toch wel aanmoedigend zich eens een keer niet als 'Bacchante, Badende of Salomé' in een schilderijencatalogus aangekondigd te zien – aan die goede mantel uit de Britse rijkdom-tijd had ik het te danken me soms simpel en voor-naam als 'Dame in mantel' in sobere onzijdigheid terug te kennen. Zonder die barmhartige omhulling begon het er al bedenkelijk met m'n garderobe uit te zien. Die winter leerde ik voor het eerst het slijtproces kennen. Vóór het Britse tijdperk werden er nieuwe kleren gekocht eer de oude sletten, een opwindende bezigheid die met hevige belangstelling, vurig enthousiasme, tranen en teleurstelling gepaard ging. Gedurende het Britse tijdperk kon ik zoveel kleren kopen als ik wilde – zonder enige emotie – bij elke mode-

wisseling, bij elk seizoen. En nu, in de Posanzky-tijd (het Duitse tijdperk), begon een zwartzijden jurk voor m'n ogen helemaal vanzelf te slijten, de enige jurk die ik bezat. Het begint onder de armen en alle lappen die er ingezet worden, doen iets verraderlijks en kleuren er niet bij – men kan zich niet voorstellen hoeveel verschillende tinten zwart er nog zijn. Ook een hoed begint raar te doen wanneer men hem elke dag door weer en wind moet dragen zonder paraplu en met uitgespaarde tramritjes.

Doch de vrijheid was licht en blinkend en ik mocht weer helemaal alleen in een kamer zijn, dag en nacht. En hoe was kleine Copperfield er niet aan toe geweest op weg naar tante Trott. Het koelietje lachte me gewoon uit om m'n klerenzorgen en de meisjes van Steinlen hadden het wat hoeden betreft het gemakkelijkst – ze droegen er geen – een hoed staat niet bij een koket schortje met zakjes.

Maar buiten het slijtproces maakte ik met nog meer kennis die eerste roekeloze winter van de vrijheid: er waren aardige mensen. Dit had ik gedurende het Britse tijdperk volkomen vergeten. De Russische blouse kreeg ik van een jonge schilder, die Stenka Rasin zó kon zingen, dat men er de tranen van in de ogen kreeg – iets wat me in de Duitse tijd nogal vlug overkwam als een therapeutische reactie op het Britse tijdperk, waarin ik het huilen verleerd had door een soort van starheids-trance. De blouse was al een beetje afgedragen, doch je leert het grondig af kieskeurig te zijn wanneer je in de winter één dunne zijden jurk bezit met lappen erin van katoen. En konden kleine Copperfield en het koelie-chineesje zich soms de weelde veroorloven van kieskeurig te zijn? Om van de Steinlen-meisjes maar te zwijgen.

De fluwelen baret maakte Elsie, het model met het mooiste haar, voor me uit de paarse lap waar tinnen gerei, sinaasappels en haar rosse haren 'het zo tegen deden'. Dat was bij een goedge schilderes die eens bij ongeluk zei: 'Van wie is die vogelverschrikkershoed?' Nu, ik kon huilen

wanneer ik wilde en zo kwam ik aan die muts. Dus die winter had ik alle reden om tevreden te zijn: de vrijheid, aardige mensen, een Russische blouse en een baret. Herr Siegfried Posanzky repareerde mijn schoenen – ze werden heel zwaar.

Maar op een dag verkochten de bloemenvrouwen op het marktplaatsplein wilgekatjes, roze bloesems en bosviooltjes. Over de straten en pleinen trilden verwachting en verlangen. De lucht rook naar amandelbloesem of iets anders dat mooi klinkt en onwerkelijk voorjaarsachtig geurt. Een geur die in het haar en de kleren blijft hangen, in het zware donkere wintergoed – en het leek of alle meisjes nieuwe lichte kleren droegen, die bij de zon en de lente en de trillende verwachting pasten...

‘Mein Gott im Himmel, daar huilt men toch niet zo om,’ zei Frau Posanzky een beetje verontrust. Haar kinderen die bij alle gelegenheden met hun moeder mee naar binnen kwamen, keken verschrikt en de koelie en de Steinlen-meisjes keken ook verschrikt – zó hadden ze me nog niet zien huilen. ‘Zó huilt men alleen,’ doceerde Frau Posanzky, ‘wanneer de deurwaarder je op straat zet of wanneer je een kind moet krijgen zonder getrouwd te zijn. Dan zou ik altijd wel kunnen huilen – ik, ik heb al in geen vier jaar een nieuw stuk kleding gezien en in geen twee jaar ben ik in de bioscoop geweest...’ besloot ze snikkend. Nu huilden we allemaal, want de kinderen begonnen ook toen hun moeder bedroefd werd omdat ze de bioscoop zo ontbeerde. Terwijl ze een beetje bijkwam van haar decepties vroeg ze: ‘Waarom poseert u eigenlijk zondags en ’s avonds niet? dan heeft u toch vlug genoeg alles bij elkaar voor kleren en wat er nog meer moet zijn. En ik weet een Lager waar u alles voor de halve prijs krijgt. We zullen wel met u mee-gaan, Siegfried en ik.’

Dus zondags niet uitslapen en ’s avonds niet alleen zijn met Georg Hermann en Rilke en Joseph Conrad in het stil geworden huis. Ook zondags Bacchante of Badende of

eenvoudig Naakt zijn bij Professor Volkhardt, die onvermoeid aan zijn reuzendoeken doorschildert en daarom zondags dubbel betaalt... ik zal jullie zo missen, Lord Jim en Malte Laurids Brigge en jou, Frau Henriette Jacoby, die ook een poging deed in de vrijheid te ontkomen. En 's avonds bij ontzettende tekenclubjes onmogelijke standen aannemen, waar het bedompt ruikt en stoffige jongelingen familiaar worden, alles voor vijfenzeventig Pfennig per uur... kleine Copperfield, het was juist zo rustig met jou samen 's avonds voor ik naar bed ging.

Maar op een dag dat de wereld glanst en de straatstenen opgepoetst lijken, gaat men met dertig Mark oververdiend geld erop uit om een mantelpak te kopen onder deskundige leiding van Herr und Frau Posanzky. De goudenregen en de sering en zijn tot bloeien gekomen terwijl ik met glazen druiven in het haar als Bacchante bij Professor Volkhardt de zondagen doorbracht. En de zoete lokkende geur van de muurbloemen uit de voortuintjes heb ik nog net even kunnen inademen, wanneer ik 's avonds laat van het duffe tekenclubje terugkwam – het bagno der schone kunsten... De vrijheid is stralend en kleurig als goudenregen en seringen, de vrijheid ruikt naar muurbloemen, geurig en lokkend zoet.

Er bestaan mantelpakken in de prijs van zes tot zestig Mark, tenminste in het Lager, dat op de een of andere manier geparenteerd was aan de Posanzky's. Neef Lippmann heette de verbindingsbrug tussen hen en het Lager (Nur an Private); wanneer men de Posanzky's geloven kon, was neef Lippmann door invloedrijke doch raadselachtige verbindingen met Engeland in staat mij een mantelpak te leveren voor dertig Mark, dat 'geregeld' de maximumprijs van zestig Mark moest opbrengen – alleen uit sympathie voor de Posanzky's. Het was een overgang van de hemel naar de hel; buiten de zon en het hoopvolle dat zelfs een volksstraat in het voorjaarslicht hebben kan, met groenteninkopende vrouwen en manden met bloemen die ook ge-

kocht worden omdat de dag nog jong is en aanmoedigende mogelijkheden belooft; in het Lager für hochelegante Damenkonfektion was geen zon en blijkbaar geen sprankje belofte. De Damenkonfektion hing in donkere rijen en gangen achter bedsteachtige gordijnen verborgen. Neef Lippmann droeg een zwarte cut-away en deed eerst of hij zijn familie Posanzky in 't geheel niet kende. Bij het woord mantelpak kreeg hij zijn geheugen tegelijk met een zoetige glimlach terug: 'Ach so, nicht Irma van tante Braine, alles direct uit Engeland, hoogst concurrerend, hier is iets bijzonders in telermeet voor dertig Mark,' zei hij in één adem (hij zal tailor-made bedoeld hebben). Zijn aangetrouwde neef Siegfried zag hij impertinent over het hoofd en op het prijsje van de Engelse tailor-made stond nog niet eens MADE IN GERMANY, maar Firma Wiebecke, Barmen-Elberfeld.

Nu had ik voor dertig Mark het door neef Lippmann aangeprezen mantelpak kunnen nemen – het leek heel wat en ik bezat de gevraagde som. En Frau Irma en Herr Siegfried knikten enthousiast: 'Ziet u wel, welk een Lager we aanbevolen hebben, ja, wij weten het wel!' Doch vóór we het duistere rijk der mantelpakken betraden, had ik gelegenheid gehad mijn kostlui Posanzky eens goed in de zon te zien. In het donkere Posanzky-huis viel dat alles niet zo erg op: ingevallen wangen en bleke lippen, zielige armoedshouding en sloffende gang. Als een paar fabelwezens uit een roetachtige onderwereld die ten enenmale van jeugd, moed en lentelucht uitgesloten is, trippelden ze tevreden naast me, kinderlijk blij met het spannende voorneemen: een mantelpak gaan uitzoeken met het Fräulein op een ongewoon uur van de dag, bij neef Lippmann nog wel... Ik nam dus een ongevoerd pak van vijftien Mark, dat de beleefdheid van neef Lippmann een beetje naar beneden schroefde en een blouse van twee Mark, die wit, dun en op een vluchtig seizoen berekend was – o, Patou, Redfern en Poiret! Er zat iets van papier of hout in dat

grijze mantelpakje zonder voering voor vijftien Mark – een beetje hard en puimsteenachtig voelde het aan – maar het zát. Alles zit wanneer men jong is en de lente begint. ‘U ziet eruit als een Laddie,’ vleide neef Lippmann enigszins verzoend toen ik zijn nicht Irma ook een blouse liet uitzoeken – als een echte Laddie –; van zijn opgetogen nicht die zich met innig welbehagen in de spiegel bekeek, zei het mispunt niets. Heb ik ook verteld, dat ik m’n nieuwe zomerhoed reeds op had – een oude panama van Posanzky’s elegantste commensaal, rayonchef Freund? ‘Een nacht in een emmer water zetten en de volgende dag kan men er het modernste “Fassong” van maken,’ was het recept van Frau Irma.

Eigenlijk had ik, aldus ladylike uitgedost in pak, hoed en frisse blouse naar het park willen gaan. Doch de Posanzky’s voelden niets of niets meer voor het park... en zij zouden nu eens zeggen wat ze het liefste wilden, de rest van de dag. Neen, geen park dat volgens hen uit een beetje groen en wat zand bestond. Ze hadden vermoeide voeten en gaven niet meer om buiten, zeiden ze – dat was alleen goed voor verliefde mensen en jongelui. ‘Weet u waar u ons een reuzeplezier mee kon doen?’ O, zeg het vlug, jullie, die niet meer jong zijt, nooit meer verliefd zult worden en niet meer om buiten geeft. Ik wil in mijn joyeuze voorjaarskleding overal heen waar jullie het nog een beetje prettig kunt vinden. Ik – ik ben in de vrijheid en jong, en verliefd zal ik ook nog wel eens worden.

In het ASTA THEATER is het donker, koel en treurig. Vooral die éne fenomenale attractie, het variété-nummer Lionel der Löwenmensch, geeft me het gevoel of de ellende van de ganse wereld op me neerdrukt. Lionel is over het gehele gezicht behaard met ‘seidenweiches Rothaar’, zoals het programma enthousiast voorbereidt. De lieveling van vrouwen en kinderen is Lionel, altijd volgens dit programma – en hij geeft allerakeligste kushandjes die ook met Rothaar begroeid zijn. En het liedje dat hij met snerpende

stem zong, heeft me lang tot in m'n dromen vervolgd:

'Ich bin der wunderschöne Lionel
Die Mädchen sind mir hold,
Verehren mich wie Gold...'

Her en Frau Posanzky echter vonden het zeer interessant en wilden weten of het fenomeen Lionel onder zijn onberispelijk zittende rok ook een leeuwestaart verborg, toen hij zingend en liedjes verkopend door de zaal ging. Buiten stond nu de zon in een lichte middag en ik was er met m'n Laddies-kostuum niet in, alleen omdat Frau Irma en Herr Siegfried niet meer jong en verliefd konden zijn en er roetachtig zielig uitzagen. Dan dansten Remy and Dolly iets schelms-speeldoosachtigs met onbenullig opgeheven wijsvingers en knikbewegingen. In het park hadden de kastanjes hun witte kaarsen aangestoken... Asta Nielsen is eenzaam, smartelijk gelaten en kortstondig gelukkig met een kapperachtig filmspeler. Asta Nielsen, wier bevende mond reeds weent om een vermeend geluk, waar haar ogen naar hunkeren en haar handen sidderend naar tasten. De pianist die de Löwenmensch bij zijn schalks couplet begeleid had, speelde nu met voortdurend neergetreden pedaal vreselijk hard iets afschuwelijk sentimenteels, de film regende van ouderdom en het theater was muf en louche. Maar Frau Irma Posanzky dacht niet meer aan het krenkende gedrag van neef Lippmann – ze liet de tranen zonder ze weg te wissen langs haar wangen biggelen, haar hand had ze op die van de heer Posanzky gelegd – ze waren niet jong meer en ook niet meer verliefd.

Het nieuwe mantelpak viel me pas weer in toen wij buiten stonden, door de gewaarwording dat ik het koud had. Ik verlangde naar m'n Russische blouse en de oude warme mantel, naar Copperfield, de Steinlen-meisjes en de koelie. Op de een of andere manier waren die de geschikte overgang na Asta Nielsen. Op Malte Laurids Brigge, Henriette

Jacoby en ook op Lord Jim moest ik nog een week of drie wachten... Eigenlijk had men met meer overleg te werk moeten gaan, want bij een nieuw mantelpak behoren nieuwe schoenen. De rest van die dertig Mark werd die middag nog besteed aan Kaffee mit Sahne en Kirschtorte. Ook aan bosviooltjes en sering. Maar die moet men toch liever kopen wanneer de dag jong is, wanneer het stof niet over het asfalt dwarrelt in een plotseling guur windvlaagje 's middags zo tegen een uur of zes... De bosviooltjes zijn dan ook al een beetje verwelkt.

‘De dief zit binnen,’ riep me Frau Irma Posanzky al op de vuile, donkere trap toe. ‘Bemoeit u zich een beetje met hem, hij houdt van een gesprek met “gebildeten Leuten”. Hij dreigt ons allen te vermoorden omdat we hem aangegeven hebben. Heeft u geld meegebracht? U had toch bij het hoofdje van Alfredje gezworen geld mee te brengen...’

Nee, dit droomde ik niet, dit alles was iets heel gewoons. Er zat een dief binnen die door Frau Posanzky heel beleefd Herr Kurt genoemd werd. Deze Herr Kurt dan, die evenals ik nú commensaal in den huize Posanzky was geweest, had eens achtentachtig Mark synagogegegeld gestolen dat Frau Irma voor een of ander kerkelijk doeleinde in handen was gegeven. Toen zijn straftijd om was, kwam hij als een soort boze geest op geregelde tijden bij Frau Posanzky opdoemen om gelaafd en gevoed te worden. Ze hebben me voor ‘lumpige’ achtentachtig Mark aangegeven en zullen ervoor boeten, was zijn onlogisch devies. Onder het uiten van de vreselijkste verwensingen deed hij zich dan te goed, terwijl de doodsbenauwde familie op een afstand toekeek.

Neen, van een droom was hier geen sprake en ook had ik werkelijk bij het hoofdje van Alfredje gezworen, wat niets bijzonders was in den huize Posanzky. Aan deze zware eed immers ontkwam geen der pensionaires. Ik geloof dat niemand van ons eraan dacht hoe vreemd en roekeloos het was op de kleine, ronde kroeskop van het onschuldige Alfredje verplichtende en dure bezweringen te stapelen. Niemand van ons... Wie waren wij ook? Arme bliksems, die voor wat onderdak en voedsel het zonderlinge bandeloze, maar toch wel menselijk warme regime van Irma Posanzky hadden aanvaard.

Ik hoorde ook tot haar onderdanen – zeker – ik ook... Geen weelderige hotelhalls meer met languissante Hawaiïanmuziek, geen rustig hun doel vervolgende schepen met luidruchtige equator-feesten... zelfs niet de veilige zekerheid van bij nader inzien niet zo kwaad lijkende burgervertrekken... De decors van m'n levenstoneel hadden een onmiskenbare verandering ondergaan (het was het langvervlogen tijdperk van het expressionisme): schuin de vloer en schuin de wanden van een zolderkamer en heel hoog bovenaan een soort van brievenbusvenster...

Dus me een beetje met de dief bemoeien? Irma Posanzky, ik had juist al zo'n zware strijd gestreden. Door die laatste eed moest ik een uur met een schilder om tien Mark vechten, nadat ik meer dan anderhalve dag achter elkaar Salomé voor Herodes dansende had voorgesteld – met een bordpapieren heilige Ibis op m'n hoofd en in een houding die een boetende fakir alle eer zou hebben aangedaan. Na afloop dezer foltering verklaarde die schilder eenvoudig niet meer dan vijf Mark te bezitten. Hij durfde zelfs lachen toen ik in m'n wanhoop zei: 'Maar ik heb bij het hoofd van Alfred gezworen vijftien Mark mee te brengen. De Posanzky's moeten de huur betalen, en we hebben allemaal moeten zweren ervoor te zorgen.' De bijbelse schilder dacht alleen maar aan z'n marsepeinen Salomé en keek me afwezig aan, alsof ik en de Posanzky's in China zaten; zó verdiept was hij in z'n clichéachtig maaksel.

Heb ik al verteld dat m'n danskostuum uit een paar wit en rood geblokte handdoeken bestond, om m'n heupen gedrapeerd, en dat de verwarming door een potkachel geschiedde die me van voren braadde, terwijl een kille tocht van onder de slecht sluitende atelierdeur achter me langs streek? Beurtelings bood de gesjochten kunstenaar me in plaats van de ontbrekende vijf Mark een antiek wijwaterbakje, een gescheurde mandarijnenmantel waar de mot in zat, en ten slotte een zijner kunstwerken (Stilleven met pijp en citroen) aan. Hoewel het wijwaterbakje me goed

beviel, durfde ik hiermee toch niet bij de Posanzky's verschijnen, om van de mantel en het schilderij maar te zwijgen. Bij de Posanzky's was men genoodzaakt in Marken en Groschen te denken, wat Frau Irma dan vertaalde in huur, aardappelen, margarine en Schwarzbrot. Moe van het lange staan en eigenlijk beu van alles liet ik me op het laatst afschepen met tien Mark en een oud, gescheurd exemplaar van het Buch der Lieder.

Heine, jij ongeëvenaarde, wat heb je me nog vaak uit de put gehaald met je felle spottende geest en je tere, dromerige melancholie:

'Eine grosse Landstrass' ist unsere Erd',
Wir Menschen sind Passagiere...' en

'Verweht is gar mein liebstes Traumgebild!
Geblieben ist mir nur, was glutenwild
Ich einst gegossen hab' in weiche Reime.'

'Kan ik van gedichten eten kopen en de huur betalen?' vroeg Frau Posanzky me op klagende toon toen ze het boek zag. 'Geef de tien Mark maar vast en wees een beetje aardig tegen die moordenaar... U heeft de eed niet helemaal gehouden,' merkte ze streng op, 'u zwoer bij het hoofdje van Alfred, dat u vijftien Mark zou meebrengen,' kreeg ik voor de zoveelste keer te horen.

Kleine Alfredje, alles is toch al zo lang geleden en ik denk niet dat je deze regels ooit in je Duits-Poolse grens-nest te lezen krijgt – vergeef me dat ik je kostbaar hoofdje soms een beetje verwenste, hoewel ik je donkerogig, eeuwig met appelstroop besmeurde snoetje in lieve herinnering heb bewaard.

'Herr Kurt, u krijgt bezoek,' introduceerde Frau Irma me met vriendelijke stem, want het was gewenst de 'moordenaar' afwisseling te bezorgen.

Met het minderwaardigheidscomplex dat vermoeidheid,

afgedragen kleren en meineed veroorzaken, trad ik gehoorzaam de woonkeuken binnen waar Herr Kurt zich brommend te goed deed aan pekelaugurken en aardappels in de schil. Frau Irma's echtgenoot hield hem op een flinke afstand gezelschap: 'Het was, om zo te zeggen, een erkwestie voor ons, dat synagogegegeld,' verontschuldigde het kleine, met een huishoudschort uitgedoste meneertje Posanzky zich nog steeds bij de mopperende Kurt. 'We konden toch niet weten dat u het weggenomen had...'

Plotseling wendde Herr Kurt zich rechtstreeks tot mij: 'Eénmaal in de week kregen we een haring in de gevangenis. Een haring met een stukje brood zonder ander drinken dan water... Een haring,' herhaalde hij voor zich uitstaarend.

Ik geloof, dat deze haring, die in de gevangenis nog als een soort versnapering bedoeld was, de arme Posanzky's het meest werd kwalijk genomen.

'Zo'n gevangenis, Fräulein, is iets verschrikkelijks,' vervolgde Herr Kurt mededeelzaam. 'Je wordt er zo klein gemaakt. Kijk m'n gezicht eens – als een uitgeknepen citroen zie ik eruit, en voorlopig moet ik altijd m'n hoed ophouden, omdat ze er m'n kop kaalgeschoren hebben.' Inderdaad hield hij z'n hoofd aldoor bedekt met een groen jagershoedje, waar een veertje op zat. 'Alles door hen, die elendige Posanzky's en hun eregeld. Ik kon de duiten beter gebruiken dan die kerk van ze – had ze nodig om me in de kleren te steken – zag eruit als een schooier.' Eigenlijk dacht ik gedurende het hele relaas aan die 'droge' haring met het stukje brood, en ik kreeg trek in de sappige pekelaugurken waar Herr Kurt op vergast werd. 'Maar wreken zal ik me,' beloofde deze met schorre stem. 'Ik zal jullie! Drie maanden door jullie in de kast gezeten heb ik!' En hij sloeg hard met z'n vuisten op de wankelke keukentafel.

M'n gedachten maakten vreemde sprongen, terwijl ik de angstige familie Posanzky en de razende Kurt plotseling heel ver en wazig zag: schuivende dansparen, elegante,

zorgeloze mensen – een hemel als blauwe, gespannen zijde – champagne en bedwelmend geurende bloemen. God Neptunus doopt de uitgelaten passagiers – hete zone – het groene avondtoilet dat ik om een onverklaarbare reden nog niet verkocht heb, zoals haast de gehele inhoud van mijn hutkoffers – het groene avondtoilet, waarin ik als een levenloze pop was gestoken bij dat equator-feest... Feesten, diners, reizen... Salomé met bordpapieren Ibis, pekelaugurken, gebroken eden...

‘We hebben allemaal wel eens in een gevangenis gezeten of komen er op onze tijd in, Herr Kurt.’ Vreemd en of ze niet van mij is, hoor ik m’n eigen stem.

Herr Kurt houdt verbaasd z’n vork in de hoogte, waarvan hij juist een hap wou nemen.

‘Luxe gevangenissen achter gouden tralies, waar champagne geschonken wordt... en minder comfortabele, waar de tralies van stevig ijzer zijn en de u zo onaangename haringen geserveerd worden... gevangenissen als deze woonkazerne, waar Frau Irma als in een tredmolen rondtobben moet, dag in, dag uit... Gevangenissen, waar het geoorloofd is groen-zijden avondtoiletten te dragen en waar een echtgenoot als cipier fungeert... de uwe, Herr Kurt, was de ergste nog niet. Toe, piesack (in goed Hollands: pest) die mensen niet zo, Herr Kurt en veroorloof mij dat ik nu ook eten ga, ik heb verduivelde honger... Wat brengt die groene jurk op bij de bank van lening, Frau Posanzky?’...

Bier op tafel en leverworst, m’n eed nagekomen, broederschap drinken met Herr Kurt die aldoor tegen Frau Irma zegt: ‘Entschuldigen Sie bitte, entschuldigen Sie...’

Met zo weinig zijn arme duivels eigenlijk tevreden, zo erg weinig – een beetje eten en drinken en wat toegevendheid. Waar zo’n groene japon al niet goed voor is...

In het halfdonker van een trieste herfstdag speelde zich op de binnenplaats van die Duitse huurkazerne een brokje Gemengd Nieuws af, dat op gezette tijden met dikke letters en opvallende druk in de couranten onder de telegramstijlachtige titel 'Schoonvader valt schoonzoon met bijl aan' wordt aangekondigd. In dit geval was de bijl een als knots gevormd stuk hout, groot en zwaar genoeg om vier hinderlijke familieleden uit de weg te ruimen. De schoonzoon (een soort mijnheer – Kavalier noemden deze romantische Duitsers zo iets) maakte gebruik van een ouderwetse sabel, die de traditionele pook uit de nieuwsbladen verving. Frau Posanzky, bij wie ik op kamers woonde, en die een persoon van gezag in deze huurkazerne was, bezorgde me, toen ik geen kwaad vermoedend het huis wilde binnenstappen, een goede plaats door luidkeels tegen de toeschouwers te schreeuwen: 'Opzij daar, een ander wil ook iets zien!' om me daarna zó vlak in de buurt van het fel bewogen drama te laveren, dat ik even moest denken: een stallesplaats op een première-avond...

Eigenlijk had ik liever direct m'n kamer opgezocht; er was daar een witte petroleumlamp die met haar zacht licht zo'n druilerige novembermiddag stil en barmhartig buiten deur en vensters kon zetten. Er hing een reproductie van Leonardo's Avondmaal boven mijn bed, zonder lijst met punaises vastgeprikt. Eens, lang geleden, in een onwerkelijk verre jeugd, had ik die op een markt gekocht. 'Mooie etse, uitzoeke maar, vijftien cent!' Tenten met olielantaarns, uielucht, geschreeuw, Leonardo's Avondmaal – hoe lang geleden... de petroleumlamp, uielucht, gebrul, Leonardo's Avondmaal – er liggen toch maar vijf jaren tussen... Neen, deze keer kan ik niet direct naar de kleine

vreugden der kamer gaan, het zou beledigend zijn want er wordt met te grote bereidwilligheid ruimte voor me gemaakt. Iedereen begrijpt het volkomen: een ander wil ook eens iets zien. Hoewel de ander de hele dag bij een beeldhouwer geposeerd heeft in een ijskoud atelier – en de binnenplaats met de schreeuwende mensen onder een vaal-grijze hemel is zo triest, zo hulpeloos triest, en het gemengde nieuws met dikke of dunne letters bezorgt van dichtbij gezien gevoelens van angst en matte ellende.

Het is gemakkelijk verteerbaar en soms spannend griezelig, dit gemengde nieuws... 's avonds in de warme huiskamer bij een kopje thee en de toenmalige grammofoon, in de schoot der familie. Het zusje dat zo graag uit de courant voorlas, spelde met duidelijk gearticuleerde stem: 'Bloedig familiedrama – na een hevige woordentwist in een vlaag van woede en dronkenschap...' Vader keek met ernstige afkeuring over z'n lorgnet: 'Die lelijke dingen hoef je niet te lezen.' Moeder schonk neuriënd de theekopjes vol en zei dan opgewekt: 'Wat een vreselijke narigheden hoor je tegenwoordig.' Ik, ik lapte alle narigheden aan m'n laars en droomde van verre landen en kleurige avonturen. En wanneer ik voor een ogenblik uit de dromen ontwaakte, vond ik de thee te slap en de koekjes niet lekker genoeg. Een kleine ontevreden ezel was ik toen – maar de dromen waren mooi...

Daar windt zich deze arme teringachtige kleermaker als een krankzinnige op en probeert het vals lachende sujet, dat z'n schoonzoon is, van het leven te beroven. Ook deze uitdrukking weet ik nog uit de couranten. Hij gebruikt minder plechtige woorden: 'Ik zal je hersens uit je kop laten vliegen,' hijgt hij kuchend en schor, '...m'n dochter de baan op te sturen!' De schoonzoon die er een soort liederlijke élégance op na houdt, speelt voor stierenvechter. Hij pareert met z'n smalle degen en gaat met vlugge sprongen de knotsslagen uit de weg. Het is belachelijk en vreselijk, ontstellend en bespottelijk, dit alles. En de

schoonvader zal in z'n waanzinnige woede iets verschrikkelijks doen. 'Laten ze ophouden!' schreeuw ik. 'Is hier dan niemand die er een eind aan kan maken?' 'Je kunt van geluk spreken dat je een meid bent,' dreigt een puisterig man met een te klein dophoedje, z'n harige vuist dicht voor m'n neus, 'bemoei je met je eigen!' Want ik heb zwaar tegen de goede vormen gezondigd. Weten de behaaglijk onbekommerde lezers van het gemengde nieuws, dat wij ook onze vormen en etiquette er op na houden? Wij mogen vis met het gewone tafelmes eten en desnoods met de handen; niemand let er bij ons op, wanneer een heer vóór een dame de deur uitgaat; de meesten van ons soppen hun boterhammen in de koffie – maar het druist tegen alles in om zich met een vechtpartij te bemoeien.

Ik geef m'n mooie stallesplaats op en zoek mijn heil bij Frau Posanzky die zich ondertussen onledig houdt met kaartleggen. 'Nu had ik u zo'n goede plaats bezorgd,' verwijt ze me een beetje gekwetst, 'het is toch ein schönes Gefecht.' Uit het wazige verleden komt ineens de stem van een onbeminde oom tot me die me op een middag met z'n vervelend zoontje naar een kindervoorstelling wou sturen: 'Het gestrafte muizekind'. Hoewel de plaatsen al besproken waren, weigerde ik halsstarrig; een film in een achterbuurtbioscoop, 'De droom der geisha', trok me veel meer aan. Ik hoor plotseling de verwijtende stem van m'n oom: 'Zo'n lieve kinderoperette nog wel, en jullie hadden mooie plaatsen helemaal vooraan.'

'Nee,' zeg ik bij vergissing in 't Hollands tegen Frau Posanzky, 'ik hou er niet van.'

'Wie bitte?' vraagt zij verstrooid, terwijl zij haar aandacht tussen het gevecht, haar spel kaarten en een grootogig meisje verdeelt, dat op een omgekeerde kist bij haar zit.

'De blonde heer komt terug,' orakelt ze tegen de bezoeker, 'maar er ligt een zwarte dame op het huis, die u

kwaad wil.'

'Komt hij terug?' fluistert het meisje gelukkig glimlachend. 'Komt hij werkelijk?'

'Er ligt veel geld op u, kijkt u maar,' profeteert de helderziende Frau Posanzky royaal, 'maar u moet voor de dame oppassen.'

'Komt hij terug?' vraagt het meisje weer. 'O, zeg het toch dat hij terugkomt – en wanneer...'

'Hij zal over het water terugkomen tegen dat het kind geboren moet worden,' wordt haar met bedrieglijke zekerheid bevestigd.

'Ja, dat kan,' beaamt de grootogige, 'hij is zeeman...'

'Dreissig Pfennig, bitte,' vordert Frau Posanzky zakelijk. Met een werkeloze behanger tot man en zes kleine kinderen legt men geen kaarten uit tijdverdrijf en filantropie. Dertig Pfennig betekent brood of petroleum. Overigens houdt Frau Irma Posanzky zich voor een bekwame kaartlegster, en het meisje met de kinderlijk grote ogen mag nog een tijdje haar schone waan bewaren... totdat het kind geboren moet worden.

Ongezellig was het niet vroeger, 's avonds in de huiskamer, hoewel ik van onherbergzame blokhutten in de wildernis droomde. Van heel ver kwam de zoemende zang van het theewater en de geur uit vaders tabakspijp naar me toe, terwijl de klare kinderstem van het zusje dat nog steeds uit het gemengde nieuws voorlas als het gekabbel van speelse golfjes voor me klonk... Ik meen die stem hier nu vlak naast me duidelijk te onderscheiden van het geschreeuw der vechtenden – en hoor ik vader niet korzellig ongeduldig zeggen: 'Daar mogen kinderen niets van weten, hou op met die krantenlezerij'? De stem verdwijnt niet maar spelt nauwkeurig en langzaam: 'Ongehuwde moeder doodt haar pasgeboren kind...'

O, ik wil naar mijn stil petroleumlicht en de plaat van Leonardo. Vannacht zal het meisje in de kamer naast me niet schreeuwen en snikken als de vorige nachten: 'Moeder

Gods, waar moet ik met het kind heen... Moeder Maria, laat hem terugkomen... help me...' Frau Posanzky heeft immers voorspeld dat hij over het water terug zal keren.

Alles was wel heel vredig en veilig vroeger in de huiskamer onder de gele schijn van de lamp. Men zat als een goede en ordelijke familie bij elkaar – ons kon niets gebeuren. Vlijtige lieden vergaarden voor ons het nieuws in de kranten, dat daar buiten de gele lampeschijn en buiten de veilige huiskamerwanden in een duistere en onbekende wereld gebeurde... Bijlhakkende schoonvaders en vertwijfelde kindermoordenaresses waren een heel ander soort mensen, die ergens ver weg hun lugubere daden bedreven – zo ver en vreemd als de Basutonegers bij voorbeeld, waar ook juist weer opstanden onder uitgebroken waren. Eigenlijk maakte het gedrukte 'Belediging en weerspannigheid tegen politieagent' in die lang vervlogen dagen in de schoot der familie een veel groter indruk op mij, want het lag meer binnen je begripsvermogen. Belediging en weerspannigheid, deze door het zusje ernstig voorgelezen vergrijpen, waren je vertrouwd, vooral de zinsnede 'tegen een politieagent' schudde je even wakker uit dromen die wijde zeeën en verre horizonten omzweefden. Iemand die zich tegen een politieagent verzette en zelfs zulk een machtig man met witte handschoenen en blinkende knopen durfde beledigen, moest een onverschrokken held zijn.

En zo denkt de kleine heer Posanzky er nóg over. Hij laat ieder die er belang in stelt met trots zijn eigen gemengd nieuws uitgeknipt uit de courant zien, ofschoon zijn misdaden slechts in drie regels, heel klein gedrukt vermeld waren. 'Ein Arbeitsloser, P.', zo begint het. Ik zal nu van enige Duitse woorden gebruik moeten maken; het is bij voorbeeld moeilijk in het Hollands 'Sie Rindvieh' uit te drukken. Dit namelijk was de belediging, die de heer Posanzky de dienaar der orde deed toekomen na het gebruik van zes glaasjes Steinhäger en de zeer luide voordracht van het lied:

‘Schön ist die Jugend bei frohen Zeiten,
Schön is die Jugend, sie kommt nicht mehr...’

Met een keukenschort aan en een boodschappentas in de hand had deze Posanzky het klaargespeeld zich te verzetten en te beledigen: ‘Sie Rindvieh.’ Waar ter wereld worden beledigingen en scheldwoorden plechtiger gelanceerd dan in Duitsland? ‘Gij rundvee’... neen, men tutoyeert iemand niet vlug in dit land. Misschien is dit de reden dat de kleine heer Posanzky er met vier weken arrest af kwam – achter het pronomen ‘Sie’ zou ‘Dieb’ of ‘Mörder’ reeds misstaan. Alleen goede bekenden en familieleden als bij voorbeeld deze onzalige schoonzoon en schoonvader hebben het familiare recht je en jij tegen elkaar te zeggen: ‘Du Schwein, du Lump, du Halsabschneider.’ Terwijl het bloed der vechtersbazen reeds stroomt, hitst deze Posanzky met z’n drie schamele regels gemengd nieuws ze ook nog op: ‘Steek ‘m door z’n ziel!’ moedigt hij de sabelcavalier aan. ‘Laat z’n tanden door z’n hersens rammelen!’ raadt hij de tailor-schoonvader. Op mijn dakkamer hangt ook een plaat naar Whistler: een witte pauw. En Rilke’s ‘Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge’ had ik nu willen lezen bij het zachte schijnsel van m’n petroleumlamp. O, het leven bergt toch nog sidderende, diepe schoonheden... Maar als verlamd blijf ik naar de bloedige vechtpartij staren. Allen kijken nu heel stil toe, als in een nachtmerrie waar men zich niet bewegen kan. Zelfs Posanzky zwijgt. Er gaat iets verschrikkelijks gebeuren... Waarom doet niemand er iets tegen – zijn wij dan allen gek? Wat ben ik moe en ellendig...

Whistler, Rilke, de plaat van het Avondmaal, de huiskamer met de gele lampekap en het lezende zusje – dit alles is eens lang geleden geweest – vijf jaar of honderd... Ik schijn toen ook een man met een klein draaiorgel gehoord te hebben; een dun, bibberend geluid was het en hij zong erbij. Een zacht trillend geluid dat dichtbij komt, dicht-

bij. Ik kan al horen wat hij speelt: 'Jugend... nicht mehr...'
Daar staat hij immers – op de nu bijna donkere binnen-
plaats. Dus ik droom toch niet. Het grootogige meisje dat
's nachts Moeder Maria om hulp smeekt, zingt, de schoon-
zoon, deze liederlijke ex-cavaliër, zingt. Herr Posanzky,
ook hij zingt, zijn lievelingslied zelfs, dat hem z'n drie
kranteregels glorie bezorgde:

'Schön ist die Jugend bei frohen Zeiten,
Schön ist die Jugend, sie kommt nicht mehr...'

Alleen de kleermaker zingt niet. Hij staat wezenloos ver-
dwaasd met z'n knots nog opgeheven. De schoonzoon is net
even z'n jammerlijk noodlot ontgaan (hij heeft werkelijk
een aangename tenor, daarover beschikken zulke heer-
schappen wel eens meer) en geeft met zijn sabel de maat
aan:

'Drum sag ich's noch einmal,
Sie kommt nicht mehr...'

Het gemengde nieuws moet het voor deze keer zonder
'Schoonvader valt schoonzoon aan' stellen. En ook kan het
wellicht best mogelijk zijn dat Frau Posanzky bij uitzonde-
ring goed heeft voorspeld uit de kaarten: 'Hij komt over
het water terug tegen dat het kind geboren wordt.' Mis-
schien helpt Moeder Maria toch... Ik ga Rilke lezen bij het
zachte petroleumlicht; de witte pauw heeft een tedergroe-
ne achtergrond en Leonardo's Avondmaal hangt boven
mijn bed – zoals vroeger thuis...

Die twee laatste slaaptabletten had ik niet moeten nemen vanochtend zo tegen een uur of zes. Het was beter geweest, wanneer ik me aan mijn gewone dosis van zeven tabletjes had gehouden, een hoeveelheid waar andere stervelingen kans bij hebben het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen en aldus hun naam prompt eer mee aan te doen.

Maar er kwam het ogenblik dat ik niet meer lezen kon – zelfs niet de aardige ruzie-antwoorden, waarmee sommige schrijvers hier te lande elkaar plegen te vereren. Zoiets wil ik ten volle savoureren, als ik bij stemming ben. En het flauwe licht van de volgende dag die ik niet aandurfde – de door gezonde goedslapers geprezen morgenstond met het goud was er al. Eerst heeft men uren met gesloten ogen gelegen – een soort van zelfbedrog, net echt slapen. Dan kijkt men met geopende ogen in het donker – als een blinde. Elke nacht is men eerst een tijdlang schijndood en dan blind – wanneer de roze tabletjes niet helpen willen.

Ik heb nu roze Franse tabletjes in plaats van witte Duitse – met politiek heeft dit niets te maken. Indien wijlen de heer Hitler destijds tabletjes geproduceerd had die nog goedkoper dan de Franse waren, zou ik direct weer Duitse tabletjes genomen hebben. Indien deze tabletjes een sterker werking veroorzaakten dan de Franse – dit is dus vlugger, meer en dieper slapen – ware ik niet ongeneigd geweest de Duitse chemicaliënfabrieken een Heil toe te juichen. Zó immoreel wordt een verslaafde – of het nu een verslaafd-zijn aan Venus, het geld of verdovingsmiddelen is; een verslaafde vraagt nooit: waar komt het vandaan.

Die laatste twee slaaptabletjes nam ik, toen alle dingen zo overduidelijk werden – ik bedoel de dingen van de vori-

ge dag. De dingen in de kamers, in het atelier en de keukens. De resten zijn het ergste, een overgebleven part van een appel, de courant van de vorige avond, een vuil theekopje. Want men gaat door het huis dwalen wanneer men niet meer lezen kan. Ik wou dat ik nog nooit de boeken van Dickens had gelezen – ik geloof dat de boeken van Dickens voor de eerste maal gelezen je misschien over de nachten zonder slaap heen zouden helpen. Doch je kent ze, de boeken van Dickens, allemaal – de mooie en de minder mooie heb je minstens tien maal gelezen. En langs de aanplakbiljetten van de David Copperfield-film liep je vlug en schichtig heen – grote genade, wat hebben ze van Micawber en Uriah Heep gemaakt! Maar dat was leven – het wandelen door een drukke lawaaistraat met automatieks, radio-herrie en het bioscooptheater met de verklede Copperfield-figuren. Je liep als een gewoon mens ertussen in – als een gewoon mens – alleen dan met het rust brengende buisje tabletten in je tas. Je keek met be- en verwondering naar de ‘hapjes’-etende mensen in de automatieks – sommige stonden half op straat hun hapjes naar binnen te werken – om alles tegelijk te genieten, het hapje en het straatverkeer. Het leven was druk en woelig en goed. Je was er middenin – je nam er deel aan – je had die nacht op zeven tabletten geslapen, zeven Franse roze tabletjes.

Doch deze nacht was een donker zwart gat – je komt er niet doorheen. En haast niets is ellendiger dan met brandende ogen de morgenstond te zien doorschemeren. Er gaan al mensen op fietsen naar hun werk – hoe is het mogelijk dat er mensen zo goed slapen, dat ze op dit vroege uur al fietsende hun werk tegemoet gaan! Eigenlijk komt het door die vroege fietsers, dat ik nog twee tabletten neem – ik wil ook slapen – ik wil ook nog iets doen wanneer de dag wat verder is. Ik ben jaloers op alles dat vroeg bij de hand is; na een ‘goede nachtrust genoten te hebben, ontwaakt de patiënt fris en monter – het grote voordeel dezer tabletten is, dat men er niet aan gewend raakt.’ Ik

schijn een uitzondering te zijn als patiënt – ik ben er sterk aan gewend geraakt... Alleen medepatiënten weten, hoe men na negen dezer 'heerlijke nachtrust verschaffende' tabletten ontwaakt, en in trance zich wast – aankleedt – en de wereld ziet. Waarom geeft men ter dood veroordeelden voor hun executie een stimulerend glas rum of cognac in plaats van negen Franse roze tabletjes? Waarom ze de zoetheid van dit leven nog duidelijker voor ogen te toveren met cognac of rum, in plaats van ze naar de valbijl of de strop te doen hollen, voor zover negen tabletjes hollen veroorloven. Met negen tabletjes is de wereld vuil-grijs, al staat de zon aan een zuiver blauwe hemel. Met negen tabletjes moet men telkens zichzelf één gedachte vooruit zijn, om geen wartaal te spreken, om geen glazen om te gooien, om niet van de trappen te vallen. Om de poes niet op zijn staart te trappen, om mensen die je het liefst zijn, niet met woorden te verwonden of te kwetsen.

Dus niet zeggen bij voorbeeld: 'Ik kan vandaag niet in een trein zitten en in een andere stad schilderijen gaan kijken en feestelijke recepties bijwonen – laat me met rust – loop naar de duivel met je schilderijen en je recepties, ik kan haast niet op m'n benen staan!'

Op de een of andere manier kom je dan toch in de trein met kou beneden tegen je voeten. Ook gelukt het je goede vriend je mee naar de receptie te krijgen – eigenlijk was het iets anders met dichters en schijnwerpers en een heleboel koppen koude koffie. Gelukkig waren alleen maar de schijnwerpers en de koude koffie over toen ik kwam – en een doelloos publiekje, naar het me scheen in mijn verdwazing. De dichters waren juist weg. Die hadden iets gedaan met voordragen uit eigen werk en met elkaar samen zijn. God, welk een energie zulke dichters hebben. En waarom nu juist koude koffie – ik zocht naar iets opwekkends op die tafel waar de koppen stonden – dat krijgt men nog wel eens bij zulke gelegenheden – rum, cognac of iets anders, waar de ter dood veroordeelden zo ten onrechte mee aan-

gewakkerd worden voor ze de grote eeuwigheid ingaan. Wat had zulk een dag niet verrukkelijk en aansporend kunnen zijn. Ik zou in de trein direct iets vriendelijks over het weer gezegd kunnen hebben – op de receptie met tal van geniale en belangrijke mensen kennis hebben kunnen maken, intelligente brillen fel zien blinken, de koffie drinken toen ze warm was en verheven taal uit gebenedijde monden horen. En nu? – als een vod stond ik tegenover een tener heer die het hoofd van alles scheen te zijn en niets beters met me wist aan te vangen, dan me aan een wat gezetter heer voor te stellen. De tengere heer was ad rem en zei geestige dingen, en van de gezette heer verstond ik de naam niet – hij zag eruit om gezellig een glaasje port mee te drinken. De hemel weet wat voor stommiteiten ik gezegd heb, want iets zegt men altijd – uit een rampzalig jeugdropvoedingsatavisme is men nooit zo verstandig om zijn mond maar te houden bij gebrek aan ‘conversatie’. Om de hoek was een café met cognac en een heerlijk onderwets strikje. De volgorde was verkeerd geweest – zelfs met negen tabletjes kan men na cognac en een strikje op een bijna afgelopen receptie zijn woord doen – men zou de heerlijke gewaarwording hebben nog in een sfeer te zijn, waar zoëven de dichters voor het grijpen waren, men zou tegen de tengere dichter die het hoofd van alles was, enige snedige opmerkingen gemaakt hebben. Men had passende vragen gedaan en passende antwoorden gegeven en was niet een paar keer over touwen gestruikeld, die aan film-lampen schenen vast te zitten; de bloem van het Nederlandse dichterschap bleek zoëven op het witte doek gefixeerd te zijn. Langzaam begreep ik dit alles na de cognac, het strikje en de bitterballen.

Met de ijzige wind verwoei helaas de tevreden stemming door cognac veroorzaakt en met het gevoel niet helemaal ‘je dat’ geweest te zijn op die receptie, kwam ik bij de schilderijen. Er zijn lieden die het erg goed weten en de schilderijen van Pieter de Hoogh ‘zoet’ noemen in hun

zuurheid. Welnu, wanneer Pieter de Hoogh dan zoet is, vind ik 'zoet' mooi. 'Zoet' is het leven, 'zoet' is de wijn uit een hoge beker door iemand die eruitziet als een Hollandse Kornet Rilke, aan een meisje gereikt, een meisje in goudbrokaat met zilver, een zoet, mooi meisje. Ik geloof, dat het door vaklieden toegestaan is de schilderijen van Vermeer mooi te vinden. Allen die het weten kunnen hebben al zoveel over het blauw geschreven – en er wordt veel geschreven.

Helaas was het een kwartjes-avond. Er kwamen veel mensen voor een kwartje de Pieter de Hooghs en de Vermeers zien. Kwartjes-avonden werken niet goed op negen tabletten, doordat enkele zintuigen op het uiterste gevoelig zijn, bij voorbeeld dat van de reuk. Wanneer ik in gewone doen ben, loop ik als kwartjes-mens tussen andere kwartjes-mensen. Ik kan goedmoedig toekijken, wanneer ze kwartjes-achtig giechelen om een geniaal zelfportret van Fabritius: 'keikes-wat-een-lip'. Ik laat onverschillig de geuren van bontkragen met kamfer, bontkragen met jubileum-eau de cologne en uieluchten langs me heen gaan: zo is het leven – men heeft bont, men heeft eau de cologne, men eet uien. Maar met negen tabletjes, die nog niet geheel uitgewerkt zijn, gaan de geuren spoken. Ze gaan in de geschilderde binnenkamers en de bedsteden hangen, in de kerken, waar men ook al hondjes mee mocht brengen en de moeders hun kindje zogen...

Het meisje van Vermeer dat bij het open venster staat, heeft het goed; een open venster en de tederste koelheid om zich heen – er is niets verrukkelijker en schoner dan tederheid, die koel is. En ergens spelen mensen op de luit en zingen – ze dansen een menuet of doen een avondwandeling in een hoofs edel leven, waar ik vandaag geen deel aan hebben mag. Ik moet nog steeds zorgen telkens één gedachte vooruit te zijn bij hetgeen ik doe; er is een ijzeren band om mijn hoofd – ik had die laatste twee slaaptabletten niet moeten nemen...

Eigenlijk had ik die Perzische miniatuur aan niemand moeten laten zien. Broze gedichten, die als kristallen dromen trillen, zeg ik toch ook niet luid voor een onverschillig troepje lieden op. Men zou kans lopen dat de een of ander het rijm niet vindt 'uitkomen' of wel helemaal geen rijm kan ontdekken; of iemand merkt alleen maar nuchter op: 'Dat kán toch nict.' En allen bij elkaar houden je voor een tikje onwijs.

Op die miniatuur heeft een man zijn arm om de schouder van een meisje gelegd. Het is een gebaar vol behoedzame tederheid; hun grote Oosterse ogen dromen een paradijs van wijd geluk tegemoet. Zij houdt een tot de rand gevulde kelk tussen vingers, die aan de toppen met henna gekleurd zijn.

'Die arm is mistekend,' oordelen zij die het weten kunnen. Hemelse genade – de arm van het gebaar, de arm van de tederheid is mistekend! 'En de ogen zijn veel te groot, bespottelijk groot,' kritiseert men verder. Zijn ogen die het geluk zien niet steeds te groot? – denk eens na – het geluk, verstandige paradijsloze, het echte onvervalste; niet een paar ton op de bank of het nieuwste automerk met een Bonzohondje als mascotte, niet de schetterende klankfilm, samengekalkt uit cliché en sentimentaliteit, maar de levende sproke, noodlot en gevoel samengeweven. Om het geluk, het paradijs te zien – grenzeloze ogen zijn ertoe nodig...

Had ik die miniatuur toch maar aan niemand laten zien. Nu word ik voor een tikje onwijs gehouden, en enige werkelijk charmante mensen voelen zich dodelijk beledigd omdat ik beweerd heb dat hun leven op een schetterende klankfilm lijkt en ze het paradijs niet deelachtig zullen

worden. Wordt me dan dat kleine beetje beeldspraak niet gegund?

Dat van de mistekende arm en de overgrote ogen was nog te verdragen, het was het oordeel van de esthetisch ontwikkelden die over kunst oordelen kunnen. Veel pijnlijker luidde het advies der, laat ik ze maar gewóne mensen noemen. 'Nou, ik had me voor dat geld liever een looper op de trap gekocht,' zei een der aarde-gebonden en sprak daarmee een door velen bevestigd oordeel uit, zoals later bleek. Ik voor mij zie het causaal verband tussen een Perzische miniatuur en een traploper niet in, doch uit de ietwat ingehouden ergernis waarmee verschillende anders goedmoedige lieden bij het zien der miniatuur direct op de niet bestaande traploper wezen, scheen er onmiskenbaar een onmiddellijke gedachtenverbinding tussen deze twee toch zo zeer verschillende voorwerpen te bestaan. Iemand ging zelfs zo ver te beweren dat de eer van een familie nog nooit door een miniatuur is opgehouden – het ontbreken van een traploper echter mij diep in de achting van mijn buren en leveranciers, slager, groenteman en kruidenier doet zinken.

'Wie koopt voddën van plaatjes, wanneer men gebrek aan een looper heeft – een kale trap is een schande voor een nette straat,' was het verontwaardigde resumé, 'en je moet maar weten dat iedereen het erover heeft.' Iedereen – de buren, de groenteman? Dus het is van groot gewicht een looper te hebben. Er wordt schande over me gesproken en ik word zwaar geminacht.

Dit alles ben ik door de miniatuur te weten gekomen. Van deze kleine tekening schijnt een toverkracht uit te gaan. De mensen kijken ernaar en ze weten direct wat me ontbreekt. Ze staren even met lege blikken langs mijn paradijs-sprookje en vragen: 'Wat heeft het gekost?' Wanneer ik ongraag de prijs noem (betaalde sprookjes!), wordt de geest over hen vaardig. Plotseling weten ze wat me ontbreekt: ze kunnen zich niet voorstellen, hoe ik het zonder

radio uithoud. Je zit gezellig in je stoel bij een kopje thee, wordt me gesuggereerd – er doemt een advertentie voor me op die me wee maakt van kleinburgerlijke gezelligheid – en je hoort op je dooie gemak een orgelconcert van Bach of je zó in de concertzaal zit.

‘O, eens heb ik dit genoeg gesmaakt,’ antwoord ik met wrange beleefdheid, ‘maar ik kon er geen orgelconcert van Bach uit horen.’ ‘Ja, niet iedereen kan muzikaal zijn...’ en men staart weer even langs de miniatuur die ik langzaam in een hoek tracht te schuiven. ‘Waarom bezit u geen kiektoestel – het is een alleraardigste sport; dat is iets waar men toch niet buiten kan tegenwoordig,’ en met een ietwat medelijdende blik op mijn miniatuur: ‘Och, ‘t is heel aardig zo’n plaatje – oud hè? – zeldzaam, maar wat heb je eraan? Foto’s zijn zulke aardige herinneringen, bepaald iets liefs.’

Ik voel iets zeer onliefs in me opkomen, deel echter met steeds dezelfde wrange beleefdheid mee dat ik te onhandig ben voor dergelijke liefhebberijen. Dan hebben ze nog een staande schemerlamp, een koperen rooktafeltje, een stofzuiger en een abonnement op de schouwburg de revue laten passeren – alles dingen waar men niet buiten kan – natuurlijk pas aan te schaffen wanneer de traploper aanwezig zou zijn. Want zonder traploper wordt men niet geacht door de burens, de slager en de kruidenier.

Broze gedichten die als kristallen dromen trillen, zeg ik toch ook niet op – luid, voor onverschillige lieden. Eigenlijk had ik die Perzische miniatuur aan niemand moeten laten zien...

De butler-huisbediende-voor-alles Karel moest het op de een of andere manier trots zijn bescheiden neergeslagen oogleden gemerkt hebben, dat ik hem met aandachtige bewondering gadesloeg – de butler-huisbediende-voor-alles van mevrouw Van Berch van Vleuten. Ik weet niet, of de samenkoppeling van butler met huisbediende-voor-alles een in Engeland, immers het land van de butlers, gangbaar begrip is. Maar mevrouw van Berch van Vleuten had onder andere ook gewild dat Karel een soort van butler bij haar representeerde – en Karel was het geworden. Het zo onschuldig lijkende ‘onder andere’ kan veel betekenen, veel onheil, veel onbenulligheden en soms alles. Bij mevrouw Van Berch van Vleuten betekenden ze alles – het onheil, de onbenulligheden en het leven. Onder andere had mevrouw Van Berch van Vleuten haar echtgenoot de pleinvrees bezorgd – sinds de tweede maand van hun huwelijk – voor die tijd had de heer v. B. v. V. niet geweten wat zenuwen, laat staan pleinvrees betekende. Onder andere besloop mevrouw Van Berch van Vleuten kasten, laatjes en alle andere soorten houtwerk enige malen ‘s daags met een in terpentijn gedrenkt kwastje – ‘tegen de houtworm’ verzekerde ze met een zoetelijk zelfbewust glimlachje. En onder andere had deze zelfde mevrouw met een soort van magie, die ik de strenge magie zou willen noemen, de werkeloze kaaiwerker Karel tot een wonder van beschaafdheid in een wit met rood gestreept jasje gehypnotiseerd. Tijdens het zogenaamde ruwe werk, de huis-, gangen-, vensters- en trappenbediende-afdeling van zijn merkwaardig beroep, verscheen Karel in het praktische, doch elegant uitheemse, blauwe schort der Parijse kelners uit de meer eenvoudige gelegenheden – onder an-

dere door mevrouw Van Berch van Vleuten als geschenk voor Karel uit Parijs meegebracht. Hoewel dat donkere blauw zeer goed kleurde bij de witblonde haren en de uiterst lichte huidskleur van de aldus uitgedoste, was de aanblik die Karel in het wit met rood gestreepte jasje bood niet te overtreffen op het gebied van deftigheid en fatsoen. Ging Karel dan nog in genoemd gestreken en gesteven jasje rond met een korfje waarin het eenvoudige dagelijkse brood tot een piramidetje van kunstzinnigheid en verfijning was opgebouwd, dan zal niemand zich meer verwonderen dat er een zekere jaloezie in me opkwam ten opzichte van mevrouw Van Berch van Vleuten. Van de sierlijke figuurtjes en bloemetjes op de boter aangebracht kon ik mijn blikken niet afhouden – ze hadden een biologerende uitwerking op me.

Mevrouw Van Berch van Vleuten zei met triomferende trots deze blikken volgend: 'Elke dag een ander figuurtje op de boter en het brood anders gerangschikt, alles van mij geleerd, niet waar, Karel?' Misschien knipten even de neergeslagen ogen met de zeer lichte wimpers in het gesloten gelaat van de voorbeeldige mens, misschien werden zijn bleke kaken een ietsje levendiger gekleurd – verder gebeurde niets op het compliment dat mevrouw Van Berch van Vleuten zichzelf gaf. 'Trek je jasje recht,' beval ze dan op een commandeertoon. Nu was er noch op het jasje van Karel, noch op de wijze waarop dit kledingstuk de rijzige figuur omsloot, iets aan te merken. Des te meer zou er uitgeweid kunnen worden over de manier waarop mevrouw Van Berch van Vleuten het simpele woord 'jasje' uitsprak. Misschien heeft de uitspraak van dit woord toch nog iets met dit verhaal te maken, zoals de pleinvrees van de echtgenoot en de wondere volkomenheid van Karel er enigszins mee samenhangen – alles heeft een merkwaardig verband op dit ondermaanse, de eenvoudige zowel als de ingewikkelde dingen van het leven. Het woord jasje nu sprak mevrouw Van Berch van Vleuten als volgt uit: men

neme de Duitse sch fonetisch in plaats van de s en slikke de daaropvolgende e volkomen in. Dezelfde eigenaardige uitspraak kon ik bij het woord 'halsje' waarnemen: 'Karel, wees voorzichtig met het halsje.' Deze meer dan overbodige raad kreeg Karel ten opzichte van een sojaflesje, waar hij bijna op de wijze der Japanners de kunst van het bloemen schikken in demonstreerde. 'Veurzichtig,' sprak mevrouw Van Berch van Vleuten uit. Wanneer ik hier nog bijvoeg dat deze mevrouw met de wijsvinger van haar dorre dameshand langs richels, spiegels en andere dingen streek, waar stof zich placht op te hopen en bij het vinden van deze substantie de naam KAREL in het aldus ontwaarde stof schreef, behoef ik hier niet veel meer over aard en karakter dezer dame te zeggen.

En eigenlijk zal het niemand meer erg verwonderen dat Karel zich op een dag bij me aanmeldde. Hoewel – mij verwonderde het bovenmate Karel op een ongewoon uur in een doodgewoon afgedragen donkerblauw cheviotpak voor me te zien – zonder het gesteven gestreepte jasje, zonder het aangenaam aan Parijs herinnerende joyeuse kelnersschort. 'Wilt u me hebben?' vroeg hij eenvoudig als een ongeduldige, onstuimige minnaar. Ik zei direct ja, denkende aan de regelmatige, keurige gang van zaken in den huize Van Berch van Vleuten, denkende aan de prachtig gerangschikte sneden brood in het korfje. En als lieflijk visioen zweefden de bloemen en figuurtjes door mijn gedachten, die in het zuivelprodukt boter aangebracht kunnen worden. De woorden 'wilt u me hebben' waren de eerste klanken die ik van Karel mocht vernemen. Tevoren was ik steeds met een onvergelykelijke kleine buiging door hem ontvangen wanneer ik bij de familie Van Berch van Vleuten moest zijn, een buiging die hem denkelijk na lang instuderen door mevrouw Van Berch van Vleuten bijgebracht was.

Met het te schielijke 'ja' begon ik de reeks van fouten in te zetten, die me door velen en door mevrouw Van Berch

van Vleuten in 't bijzonder als gebrek aan goede manieren en gebrek aan gedistingeerde reserve worden verweten. Ik had iets mevrouwachtigs moeten doen door afgemeten naar de oorzaak te vragen van het weggaan bij mevrouw Van Berch van Vleuten – in plaats daarvan informeerde ik nieuwsgierig: 'Waar is dat leuke rood en wit gestreepte jasje van je?' En onwillekeurig sprak ik het woord jasje uit op de reeds boven aangeduide manier van mevrouw Van Berch van Vleuten. 'Dat heeft dat mens gehouden,' antwoordde Karel, en hierop nu zou ik elke vertrouwelijkheid in toon hebben moeten afsnijden met streng terecht te wijzen: 'Mevrouw Van Berch van Vleuten is geen mens, maar een mevrouw,' en misschien daarmee onbedoeld de waarheid benaderd hebben. Doch het ontbreekt me aan alle gevoel voor prestige. Ik liet mevrouw Van Berch van Vleuten 'een mens' zijn en had hierdoor een woordenstroom bij Karel ontketend die me verrast en nieuwsgierig deed toehoren. Ik gaf hem een voorburgje, een zoetelijke, onschuldige drank, om hem op zijn gemak te zetten. Dat voorburgje nu heeft mij de reputatie geschonken van 'zeer ordinair' en 'een schepsel' te zijn – een reputatie door mevrouw Van Berch van Vleuten overal over mij verspreid, doordat Karel in overdreven oprechte dankbaarheid van dit onnozele drankje bij een laatste nogal heftige afscheidsstrijd om het rood-wit gestreepte jasje gezegd zou hebben: 'Die dame gaf me direct een glaasje voorburg, dat is nu eens een echte mevrouw.' Men zou een hele filosofie over de begrippen mens, mevrouw, dame en schepsel kunnen opbouwen, maar Karel liet me geen tijd dit thema uit te spinnen. De ingestudeerde buiging kwam werkelijk uit: 'Waar vandaan zou ik een buiging hebben? – bij ons soort mensen zeggen ze besjoer of tabé, en daarmee uit. Maar ze liet me buiging maken, wat most ik doen – ik was werkeloos kaaiwerker en ik boog maar tot mijn kop draaide. Ja, u lacht nou, maar 't was geen pretje voor een vader van twee kinderen.' Ja, ik lachte – ik zág mevrouw Van Berch van

Vleuten ernstig korte buigingen maken, zág haar lang en tanig gezicht met de zoetig vertrokken mond en de te hoog geplaatste kleine oogjes en ik zag deze kaaiwerkers-buigingen – doch toen lachte ik al niet meer.

Er kwam een soort overeenkomst tussen ons tot stand, waarin de volgende punten nagekomen zouden worden door Karel:

1) Wél het dragen van een gestreept jasje, omdat hij het zelf ook wel mooi vond staan;

2) Volstrekt niet het blauwe schort, omdat hij daarmee 'in de maling' genomen werd en hij er al zenuwen door had gekregen. Het resultaat is, dat er nu een bediendeachtig iemand bij me rondloopt, die in het begin van de week in een plezierig schoon jasje verschijnt; maar vanaf woensdag ongeveer zijn de streepjes van het kledingstuk niet meer te zien, alles is dan in een neutraal grijs verwaagd. Het soms nog eens in sierlijke piramidetjes opgebouwde brood heb ik duidelijk tegen genoemd jasje aangedrukt zien snijden, ook als de woensdag-periode al ingetreden is. En een enkele keer is er een vluchtig bloemetje op de boter aangebracht. Neen, ik ben geen mens voor een butler, mij ontbreekt volkomen de strenge magie van mevrouw Van Berch van Vleuten. Het is mij ook onmogelijk Karels naam in het stof te schrijven, om daarna akelig schelms 'stouterd' tegen deze vader van twee kinderen te zeggen. 'Ja, stouterd, zei ze tegen me en ondeugd en dat ik bij haar beschaafd was geworden. Ik ben een slaaf geweest met een schort voor – en wat ik alles in me naar binnen geslikt heb, 't is te veel voor een vader van twee kinderen. Elke dag van dat chocoladezand op je ouwe brood, en een eitje waar een barstje in zat, most ik in dat schort bij de kruijenier terugbrengen – kan u denken, hoe ze me bij die kruijenier aankeken om dat ene eitje en dat schort er nog bij? As ik me effe verkleje wou, zei dat... (vul iets naars in): "Ga maar gauw zoals je bent, stouterd, een ander zou trots zijn op zo'n prachtig Frans schort." ' En Karel geeft

een monoloog gekruid met de hoge gemaakte stem van mevrouw Van Berch van Vleuten, die ik alleen maar vergelijken kan bij dat wat de grootsten op cabaret- en burleske-gebied vertoond hebben. Want niemand zal kunnen tegenspreken, dat de metamorfosen van Karel van heftig uiteenlopende aard zijn. Want eigenlijk had ik me toch iets anders voorgesteld – het was werkelijk een verheffend gezicht Karel als butler te zien bloemen rangschikken op bijna Japanse manier – er ging een zekere sfeer uit van de scheping door mevrouw Van Berch van Vleuten uit Karel gemaakt. Ik heb door mijn gebrek aan prestige en mijn nieuwsgierigheid dit moeizaam opgebouwde kunstwerk volkomen verstoord. Ware ik een echte mevrouw of dame en geen schepsel geweest, dan zou er nu een wonderbaarlijk goed functionerende butler-automaat bij me in werking zijn.

Doch het vreselijke woord moet eruit – het woord, waar ik in het begin van Karels entree tegen had behoren te protesteren: Ik ben maar een mens, dat met een ander mens, Karel genaamd, zo nu en dan over mevrouw Van Berch van Vleuten en andere merkwaardige verschijnselen des levens heb gesproken. Ik had geen reserve, geen discipline. Daaraan heb ik het te danken dat het beschavingsglazuur door mevrouw Van Berch van Vleuten zo zorgvuldig op Karel aangebracht, langzaam afbrokkelt. In het begin van de week herinnert het gesteven en gestreken jasje nog in de verte aan iemand die eens een soort butler bij mevrouw Van Berch van Vleuten voor te stellen had. Maar het glazuur is zowat verdwenen – de werkeloze, die eens kaaiwerker was, komt ruig en duidelijk te voorschijn... Er loopt nu een man bij me rond in een tamelijk vuil jasje, die woorden als 'mens' gebruikt en soms nog erger.

De man van het Elektra zou 's middags weer terugkomen – hij kon het nog niet over zijn hart krijgen 'het licht af te snijden' – hij scheen aan een wonder te geloven waar ik al niet meer aan geloofde: dat er namelijk in de loop van de middag wel f 16,48 aanwezig zou zijn. Ook de man van het Dwangbevel in naam der Wet was vol meegevoel en gentlemanlike, doch hij kon niet anders dan 'exploot doende' ter woonstede van geïnsinueerde zijn dwangbevel afgeven. Twee dagen daarna zou eerst iets gebeuren bij ingebreke blijven van betaling met roerende en onroerende goederen – twee dagen zijn lang wanneer men bedenkt dat het achtenveertig uren zijn; de kwestie dwangbevel dus maar wegdenken en opbergen.

Het Elektra werd dan tegen een uur of drie afgesneden. Er scheen een valse zon en de man van het Elektra vertelde me tot troost dat ik tot één van de vijfenzestig afgesnedenen behoorde – het maakte voorlopig niet de minste indruk op me – alleen vond ik het zo aardig van die man dat hij me ergens mee trachtte op te beuren en zo beleefd en vriendelijk was. Meestal zijn de mensen onaangenaam en absoluut onvriendelijk, wanneer ze geen zestien gulden en achtenveertig cent ergens voor krijgen, waar ze menen recht op te hebben. Daarbij had die man nog al dat werk met afsnijden en troosten. Eigenlijk gebeurde er verder niets bijzonders, ik hoorde geen plof of knal en de wereld verging ook niet – alleen vond ik het telkens weer even vreemd dat er geen licht kwam toen ik op een der gangen het licht aanknippte; alles bleef dan donker en dat was ik niet gewend. De gangen en trappen in dit huis aan de kade zijn ouderwets donker, en zorgende handen en hersens hebben op elk plekje waar het maar een beetje donker kan

zijn lichtcontacten aangebracht, opdat mijn kostbaar leven beveiligd moge zijn voor ongelukken op struikel- en nekbrekengebied.

Dan klopt Karel, de huisknecht, die ook al een week loon ten achter is, behoedzaam op de deur; trots het achterstallige loon klopt hij toch nog zo behoedzaam alsof er een doodzieke aanwezig is. Hij begint aarzelend over het Elektra te spreken – als over een geheime kwaal die nu door het huis waart: ‘Voor ons soort mense is dat allemaal niet zo erg,’ zegt hij onsamenhangend, ‘maar wat begint u nou? – ons soort mense behelpt zich nou eenmaal, maar wat mot u nou ete vanavond en hoe mot het met het licht?’

Grote God – alsof het voor hem er niet op aankomt; hij maakt zich werkelijk ongerust over me, Karel, en is zelf arm met een ziekelijke vrouw en kinderen die ook niet sterk zijn, en heeft nooit iets gehad – nooit. Ik heb van alles gehad, in overvloed – te veel bijna. Diners aan boord waar geen eind aan kwam met een menu om in een lijst te zetten, en een ontbijt waar men drie gezinnen mee in het leven kan houden een week lang. En het Hradschin heb ik gehad met de Kleinseite, het Louvre, het Luxembourg en de Tuilerieën, de Schottenring en alle goede Breughels in Wenen en de Albertina, waar je de verrukkelijkste tekeningen zo maar in mappen in handen krijgt. Op de ‘Ananasberg’ in de Hofgarten van Düsseldorf heb ik rijnwijn gedronken toen ik twintig jaar was met iemand die drieëntwintig was en een ‘Künstler’ nog erbij – en met carnaval speelden de zigeuners voor ons – voor ons alleen... Eens ben ik in een meimaand op een kasteel in Gelderland aangekomen – ’s avonds. Alles geurde naar lente, de kastanjes droegen rode kaarsen, een nachtegaal zong door de nacht – en de dag daarna bloeiden de azalea’s zachtgeel en ze roken naar liefde. Dit alles heb ik gehad... Karel moest op zijn veertiende jaar al zwaar havenwerk doen en zijn hoogtepunt was het verdienen van negentien gulden in de week op zijn vieren-

twintigste bij een of ander veem – en dan kwam tegelijk met de werkeloosheid het tweede kind en door ondervoeding en al dat zware, jarenlange gesjouw zonder vakantie waren zijn longen aangedaan. Hij was eens in Zandvoort geweest met zijn vrouw en de kinderen, maar daar was niets aan geweest. Ze hadden in de rij moeten staan bij de tram en de kinderen waren gaan overgeven en zijn vrouw had gehuild...

En ineens heb ik twee kwartjes in mijn hand. 'Dat is geleend,' zegt Karel, 'en as het niet anders kan ook niet geleend, maar een mens moet ete en leve – en wat zal ik nou voor u hale?' Ik heb een paar dagen tevoren bij iemand die vijftienduizend gulden per jaar verdient, vijftentwintig gulden te leen gevraagd – hij trok een gezicht alsof ik zijn hartebloed vroeg en zijn ziel erbij. En de volgende dag kreeg ik het beleefdste, kilste briefje dat ik ooit van beleefde kille mensen ontvangen mocht – ik zal nooit iemand meer wat te leen vragen – de mensen moeten zich dan te diep vernederen voor mij en daar kan ik niet tegen.

Gelukkig heb ik twee kruideniers – ze hebben het zelf gewild – ze liepen me de deur plat en ik bezat weinig energie – daarom nam ik ze toen maar allebei. De een is er nog bakker bij – God zij gedankt. Ze hebben me halsstarrig een paar weken lang beloofd voor 'worstensaus' te zorgen, tot ze eindelijk inzagen dat ik worcestersauce bedoelde en daar konden ze niet aankomen, zeiden ze, de buurtkruideniers – onbekend spul was het. Ze hebben vertrouwen in me, de ongelukkigen; ze weten niets van de dwangbevelen en de Elektra-onthoudingen af tot nu toe. Door een eigenaardige spleen van de huiseigenaar wordt plotseling het hele huis prachtig in de verf gezet, een heerlijk soort lakverf komt er op deuren en kozijnen. Het is een lakverf die vertrouwen inbezoemt, iedereen vindt het zo mooi staan en iedereen denkt, dat het mijn eigen huis is dat ik zelf zo prachtig laat opverven. Ik leef bij de gratie van een licht glanzend vernis – de kruidenier en de kruidenier-bakker

hebben door dit vernis het diepste vertrouwen in me gekregen. Ik moet het weliswaar zonder worcestersauce stellen, maar daarvoor in de plaats kan ik me te goed doen aan leverworst, kaas, eieren en andere goede, eenvoudige produkten, die me in leven houden; en te bedenken dat de ene kruidenier er nog bakker bij is – het geluk is werkelijk met me, het geluk en de lakverf. En Karel: 'As u die vijftig cente niet van me aanneme wil, veraffronteert u me, dus nou weet u het,' waarschuwt hij me ernstig vermanend, 'u mot peterleum hebben, en die krijgt u niet op de lat – u ziet er pipsig uit – ik haal een varkenslappie voor veertien cent.' Tegen het varkenslappie protesteer ik, maar ik kan nog kaarsen op de lat krijgen en sardientjes ook. 'Ook goed,' zegt Karel, 'dan heb u nog een paar cente op zak, een mens mot altijd een paar cente op zak hebbe, anders voel je je zo arremoeiig.'

Ik wist, dat die oude petroleumlamp niet genoeg licht zou geven – ik wist het van vroeger: een bohème-kamertje bij een Pools-Duitse vrouw, een gammel bed, een paar manke stoelen en een petroleumlamp. Er was altijd iets met die lamp – eens ging ze helemaal niet aan, en ze was juist nog gevuld. Ik hoor de snerpemde gil van Frau Posanzky ineens: 'Mein Gott im Himmel, das schöne Salatöl!' En ik zag haar voorzichtig de lamp leegmaken in een bakje door een trechtertje. Ik heb het zorgvuldig vermeden een halfjaar lang toen sla van welk soort ook te eten. Het was in de tijd van de rijnwijn, de Ananasberg en de Künstler... Ik kan iedereen de sardientjes van twee blikjes voor een kwartje, merk Edgar, aanbevelen. En de versgekarnde margarineboter. Maar de thee niet minder dan tweeëntwintig cent een ons – dan begint thee pas een beetje thee te zijn. De kaarsen staan een beetje te trillen – dan geven ze het mooiste licht. Het oude houten madonnaatje, dat ik voor vele jaren in Praag heb gekocht bij de Karlsbrücke heeft nu juist de goede belichting – er is nog wat kleur op de wangen en wat blauw in de kleding, een

kleine Boheemse boeren-madonna – zo van het land gekomen. Eigenlijk moest ze altijd kaarslicht hebben – dit is ze gewend; niet de grote, sterke lamp van Berkowitsch, hoewel dat ook een beetje Boheems klinkt, maar die is zonder erbarmen. Van iedereen ziet men direct de rimpels en plooiën die hij heeft en die hij nog krijgen zal, bij die Berkowitschlamp – ultramodern dus en zonder genade en zestienachtenveertig lichtrekening. De kaarsen zijn goed en zacht en geven een mooie weerschijn in de ogen. Karel heeft nu volkomen blauwe ogen en alle zorgrimpels, vooral die twee lange van neus tot mond, die hij gekregen heeft van het te veel kaken-op-elkaar-klemmen uit nood, zorg en ellende ‘van ons soort mense’ zijn verdwenen door het kaarslicht. Kaarslicht is zacht en goud en glanzend. De margarine ziet er als echt versgekarnde boter door uit. Karel geeft me zorgvuldig het geld terug dat van de twee kwartjes over is, die hij mij geleend heeft. ‘Nou heeft u zich de hele dag zo goed gehouden,’ zegt Karel en hij kijkt me onderzoekend aan, ‘mot u nou gaan huile?’

Ik huil niet, Karel, ‘t is het kaarslicht, dat mijn ogen vochtig doet lijken – en die twee kwartjes van jou, ‘van jou soort mense’...

Om te beginnen:

Hier wordt in 't geheel niet gedronken, hier wordt peinzend en mijmerend nagedacht: hoe mooi de tijd was of leek, die is voorbijgegaan.

Ook de titel is niet van mij – eigenlijk zou ik wel zulke bestseller-titels voor romans, films of toneelstukken maakt willen hebben.

Hoewel de titel toch een beetje verband houdt met een vroegere titel van een verhaaltje waarin de huishuur niet betaald was, het Elektra afgesneden en men bij kaarslicht alles zo goed mogelijk opnam – alleen het lezen ging moeilijk. Die titel was: 'Dinner by candle-light'. Op een of andere manier kwam er toch nog weer geld voor huishuur en Elektra en alles wat men zo'n beetje nodig heeft om te leven zonder het bonnensysteem.

Maar men durfde nog in de toekomst kijken, wat zeg ik – men dacht aan geen bepaalde toekomst – een toekomst zonder bommen, gasmaskers en schuilkelders – schuilkelders vooral – wie in een schuilkelder zit, heeft eigenlijk geen toekomst meer.

Maar de dienstbode, een heel ouderwetse, een ontdekking, de ontdekking waar je een deeltje van je leven op gewacht hebt, met een deemoedig breed hoofd en een duikelaarsfiguur, verder een toetje boven haar goed vormeloos gezicht – deze ouderwetse dienstbode dus had niet wijs kunnen worden uit wat de mijnheer van de 'vergeving' door de telefoon gezegd had.

Ik dacht direct aan alle zonden die ik reeds achter de rug had en de weinige die ik helaas nog in 't vooruitzicht heb, maar de dienstbode hielp me uit de droom door lijsig andere titels op te noemen van novelletjes die ik uit tijdverdrijf

placht te schrijven.

'Het ene heette "Brandhout",' telde ze aan haar afgewerkte vingers af (het moest 'wrakhout' zijn) en zo kwam ik langzamerhand tot de ontdekking dat de dienstbode met een mijnheer van een uitgeverij getelefoneerd had. Ik herinnerde mij haar zo iets opgedragen te hebben op telefoongebied, alvorens ik met iemand die plotseling leren banden om een erwtensoepkleurig kostuum droeg en vuurwapens in de buurt van zijn maag de stad was ingegaan. Wie houdt het eigenlijk nog in zijn huis uit met de vertrouwde dingen die in lange jaren en met uiterste zorgvuldigheid zijn uitgezocht – dingen van schoonheid, patina van eeuwen en iets dat niet onder woorden te brengen is.

'Zoiets behoor je eigenlijk weg te brengen,' raadt 'men' me aan; de 'men' die zestig pakken thee koopt en vijftig flessen slaolie. Wat doet het er eigenlijk nog toe om al dat uitgezochte tedere en verfijnde weg te brengen? (De thee, de slaolie en de grutten bedoel ik niet.)

Wanneer dat andere, waar men bij terugkeerde na ergens in schemerlicht gedronken, gefluisterd en geglimlacht te hebben, weggebracht behoort te worden, moeten de man met het erwtensoepkleurig pak en de vuurwapens en ikzelf immers al lang ergens weg en opgeborgen zijn? En hoe en waar misschien?

Eigenlijk zou ik graag nog een beetje willen leven en die man met de leren dingen aan ook, hoewel ik niet naar zulk een overdreven leeftijd verlang als hij. Maar toch nog wel een jaar of tien wil ik erbij zijn, bij de lallende onzin en de bitterheid, zoetheid en heetheid van het leven, bij aardige en rare mensen, bij de man die anders een gewoon burgerpak draagt, met een lage prijs en de maat op een kaartje. En een kleine, rossige, zachte poes had ik nog een tijdje willen hebben, zo een met een scheef kopje en grote viooltjesogen.

Het pak van de man met de prijs en de maat erop gedrukt, zou zonder leren riemen en vuurwapenen zijn en de

dom-grappige zin van die dienstbode een verrukkelijke werkelijkheid: drinken, drinken bij schemerlicht; nog heerlijker en werkelijker en ook nog verdroomder dan het ooit in mijn herinnering geweest is, misschien.

De dienstbode die ik nu eindelijk heb, zo maar ineens, zonder veel moeite ervoor te doen, raadt me een andere titel aan. Maar die titel is er en de heer van de uitgeverij schijnt de onmogelijkheid ervan ingezien te hebben het 'Dinner by candle-light' aan haar eenvoudige hersens per telefoon over te brengen. Wat hij ervan gemaakt heeft, is werkelijk iets heel bijzonders voor zo iemand.

De dienstbode vindt de interpretatie van die heer niet goed – ze denkt dat ik het zelf bedacht heb. 'Zoudt u er geen ander opschriftje van kunnen maken?' vraagt ze weifelend. Ze is zo heel jong niet meer – eigenlijk is ze het nooit geweest en haar man is bij de werkverschaffing en haar ziekelijke kinderen onder de hoede van familie – dus zij kent de ernst des levens.

'De mensen zouwe zich allicht eraan kunnen ergeren en een verkeerd idee van u krijgen,' vervolgt ze, 'zo'n mens drinkt maar in de maneschijn met God weet wie – en wij hebben het moeilijk met steenkolen, die nou komen' (ze spreekt erover alsof het lastig groeiende bloemen zijn) 'en peterleum en zo'n beetje eten op de bon – die andere kenne uw immers niet, die kunnen er God weet wat van denken. En de mannen van ons soort worden niet beter van 't drinken, ze komen kwaad en knorrig bij de vrouw terug.'

Ineens denk ik niet meer aan de bommen en de andere verschrikkingen waar we mee bedreigd worden, maar aan zoele avonden die in schemer overgingen – ja, we dronken soms bij schemerlicht.

En toen ging die dienstbode of werkster precies zoals ze nu weggaat, in een oude sjofele regenmantel met een grote boodschappentas en het vuile schort van die dag naar haar huis, haar werkeloze man en zwakke, huilende kinderen

om nog voor zichzelf en dat gezin de boel te redden – de man knorrig en kwaadaardig na de goedkope borrels in 't kroegje om de hoek. En daarom zal alles waarschijnlijk zo ontzettend worden. Sommigen zagen gelukkig en zonder zorgen het schemerlicht tegemoet. Sommigen sleepten zich afgebeuld en zonder hoop in schemerlicht naar huis – en ze hadden nooit iets gehad dat glanzend was en verlokend. Maar misschien denk ik dat alleen maar omdat ik geen politicus of scherpe waarnemer of overzichtschrijver ben...

Dat was dan ook het enige, wat ze nog wilden doen: die klok kopen, omdat het een familiestuk was. Met het overnemen van die klok hadden ze dan aan hun familieplicht voldaan – daarna kon ik van honger omkomen of in het water springen – zij wisten hun handen in onschuld, de familie van Schoonzicht, zij hadden het hunne gedaan. Ze deden al aan Liefdadigheid naar Vermogen en het Leger des Heils, ook een beetje aan de Joodsche Invalide om een kans nóg een Schoonzicht erbij te krijgen – aan mij ‘deden’ ze niets verder dan de klok.

Ik had iets heel ergs gedaan, iets onvergefelijks – zowat even erg als inbraak met roof en valsheid in geschrifte: ik had mijn geld met de grootst mogelijke haast en met veel plezier ‘opgemaakt’. Met veel plezier – dat was het allerergste. Ik had voor mijn geld lang ziek mogen zijn, operaties ermee mogen bekostigen en een dure begrafenis. Dan pinken familie en bekenden een traan uit hun kennissenogen en zeggen iets begrafenisachtigs; en ergens zijn ze natuurlijk dolblij er zelf nog bij te mogen zijn (ik bedoel bij het leven). Maar je hebt kleine en grotere zilverschijfjes gehad en beduimelde papiertjes waar getallen op stonden. Voor schijfjes en papiertjes was veel te krijgen: reizen, Breitners, vriendelijke gezichten, Civa statuetten en opvallend veel goede kennissen. Ze vonden het prettig en gezellig van me, die goede kennissen, dat ik zo nonchalant met schijfjes en papiertjes omging. En nu vinden ze ineens dat ik er niet goed mee omgegaan ben; ik had ze moeten opsparen, zeggen ze, en beleggen of zoiets – en ze zijn geen goede kennissen meer. En de familie op Schoonzicht vindt dit geen tijden om zo met je geld om te springen. Ik vond het juist de tijd ervoor. Men heeft mosterdgas uitgevonden en

bommen die door alles heen gaan – ik heb het vaak op de film gezien. Zo ver moet je niet denken, zegt de familie op Schoonzicht en heeft kisten vol levensmiddelen opgeslagen voor 'zo ver'. Misschien zal er nooit meer oorlog komen – dan heb ik veel genot en plezier van mijn schijfjes en papieren getallen gehad. Misschien komt er heel vlug oorlog met bommen en granaten – dan heb ik veel plezier en genot van mijn ruilmiddeltjes gehad. Ik heb nergens spijt van – van geen roekeloosheid, geen roes en geen onbedachtzaamheid – ik heb alleen spijt van de kostelijke dingen die ik verzuimd mocht hebben...

En toen de 'polis' der begrafenisonderneming in de bus lag, direct heel vlug alles opgemaakt. (Met polis werd blijkbaar 'prospectus' bedoeld – geheel aangepast aan de droeve omstandigheden bij een begrafenisonderneming.) Onverdraaglijk idee, punt 1 der polis bij voorbeeld: acht personen achter mij in rouwauto's, die, wat in punt VIII behandeld wordt, koffie en thee op de begraafplaats zullen nuttigen. De mensen die om mij zullen treuren, zijn geen 'personen' en zullen zij met zeven anderen in staat zijn koffie en thee te consumeren op mijn begrafenis? – onsympathiek idee...

De antiquair Hirsch kende me nog van een tijdje geleden. Hij haalde direct het masker voor de betere klanten te voorschijn. Ja, bij hem was misschien nog een klok Louis Philippe in palissanderhout onder een glazen stolp te krijgen – een uniek stuk, uiterste prijs, omdat ik het was – honderd gulden. Hij had me verkeerd begrepen – ditmaal wou ik een klok als boven beschreven verkopen. Wat kon ik daarvoor vragen? De antiquair rukte 't masker voor de betere klanten direct af en zette nonchalant zijn allerslechtste op, het zat vol plooiën en ontevredenheid, het was in zijn soort een uitstekend masker met veel karakter. Kort en goed, de klok die ik in een koffer meegetorst had, de klok Louis Philippe palissander onder glazen stolp, die ik ditmaal verkopen wilde, was vijftien gulden waard, zei de

antiquair. Daar wilde hij haar desnoods voor nemen. Het scheelt vijftientig gulden, of men bij een antiquair iets kopen wil of te verkopen heeft.

Men leert veel wanneer men geen schijfjes en getallenpapiertjes meer heeft. Men leert de verschillende maskers kennen die de mensen bij zich dragen – ergens in hun jaszakken, geloof ik. Iedereen schijnt een smoezelig zakje te hebben waar hij zijn gelegenheidsmaskers in bewaart. Men leert ook de *Umwertung aller Werte* op het gebied van antieke voorwerpen kennen – men leert veel – grote genade, wat leert men veel! Als kleine wraak zei ik losweg: 'Hardlooper aan de overkant heeft dat Wedgwoodservies verkocht voor negenhonderd.' De antiquair Hirsch werd bleker dan het zuiverste Wedgwood en verklaarde met slordige stem dat het Wedgwood van Hardlooper zo vals als een kat was en hij, Hirsch, een echt al voor driehonderd gaf. Daarna scheen hij zich gereed te maken direct bij Hardlooper 'aan te gaan', na nog geïnformeerd te hebben welke idioot het gekocht had en of hij het reeds in huis had. 'Iemand in het Charleston Hotel, een Australiër,' antwoordde ik met die grote zekerheid die alleen een pertinente leugen geven kan. Misschien ging hij nu eerst nog naar het Charleston Hotel. Het kon een middag van leuke misverstanden worden, en Hirsch en Hardlooper hadden wat om handen in deze slappe tijden.

Ik vond dat ik de klok maar voor winkelprijs zou wegdoen, net als Hirsch. Ik werd een kleine Hirsch; zo ver kan het met iemand komen.

In het dorp waren uitstekende banketbakkerswinkels, gaslantaarns en herfst. Ik zou iets weemoedigs en literairs over de herfst kunnen zeggen, maar daar moeten jaarlijks vele met fantasie begaafde, ingenieuze mensen iets nieuws over schrijven, elk jaar weer – bij elke nieuwe herfst. Ik wil geen concurrent zijn, waar het leven toch al zo moeilijk is in de crisis; en eigenlijk trof me in een der confiseur-etages een taart. Het was een taart met vier etages van ver-

schillende kleur, Reine de France-taart geheten. Ik kon zien dat zij precies zo zou smaken als zij eruitzag – ik had extra mijn koffer met de klok op de met bruine en rode herfstblaren bedekte stoep gezet. Altijd zullen herfstblaren bruin en rood zijn, daar kunnen de fantasie-begaafden zich tenminste aan houden in hun jaarlijkse natuur-éloges. Ik had het een tijdlang moeten doen met artikeltjes van een goedkoop kruideniersconcern – vandaar denkelijk mijn bijna pathologische belangstelling voor de Reine de France. Ik hoopte dat die banketbakker nog open zou zijn wanneer ik van Schoonzicht terug zou komen.

Toen ik de netjes opgeharkte tuin van dat buiten binnenstapte met mijn zware koffer, had ik het gevoel van een werkeloze kantoorbediende, die met postpapier en zeep leurt in een afgedragen demi-saison. Wanneer ik ooit weer schijfjes genoeg heb, zal ik zulke ongelukkigen altijd goed bedenken. De familie op Schoonzicht had schijfjes genoeg, de goede tijd van de tabak meegemaakt en daarna alles opgespaard en behouden. Ze keken op een laan uit daar, een laan met ook huizen als Schoonzicht en opgeharkte tuinen. Ze keken als in een spiegel in die laan, wanneer ze naar de overkant keken. Binnen was alles bruin en de haard brandde juist even te weinig om het aangenaam warm te maken. Ik werd vreemd ontvangen, half als familie en half als déclassée – maar ze waren toch heel vriendelijk. Ze keken me bekommerd aan met hun rechtschapen familiegezichten en ik kreeg thee. Het koekje dat me erbij werd aangeboden, was van het zelfde grote, doch uiterst goedkope kruideniersconcern waar ik met zulk een tegenzin de enigszins droge versnaperingen van betrekken moest. Om de hoek van de laan was de taart Reine de France te krijgen. De thee was bruinig warm water, doch de Schoonzicht-familie dronk ze blijmoedig tevreden met kleine voorzichtige teugjes. Ze deden alles voorzichtig: voorzichtig de kamer verwarmen (de haard was aan het uitgaan, maar het was zacht weer, vonden ze), voorzichtig geld op-

sparen en voorzichtig leven. Ze zouden, als het even kon, ook voorzichtig sterven aan het kleine lichte attaque'je, dat in de familie traditie was geworden. Aan de bruine muren hingen in bruine lijstjes reisherinneringen. Elk jaar maakte de familie een reisje óf naar Zwitserland óf naar de Dolomieten de laatste tijd. Ik stel me die landen in het vakantieseizoen als een soort familieloven voor. Alle 'betere' Hollandse families gaan in dezelfde anderhalve maand bij zo'n kloof zitten in een beter soort hotels – waar allen op dezelfde tijd ontbijten, lunchen, dineren en iets aan de natuur doen. In het begin zijn ze allemaal op precies dezelfde ogenblikken een beetje onwennig en hun magen wat in de war. Daarna gaan ze allen een beetje meedoen aan de vakantie, de natuur en de rare mensen, die je er ziet. Ten slotte komen ze terug in hun laan, in hun bruine kamer met de clivia's en het blauwe Delftse porselein – en dat is dan het prettigste van de hele reis.

In de tijd, die de familie van Schoonzicht in een vakantieklouf doorbracht, heb ik er eens alle rozen weggeplukt die over het hek hingen, rode zoetgeurende rozen. Ik vond dat het wel mocht, omdat ik nu eenmaal van de familie ben en de familie zelf er toch niets aan had. Nog vroeger – in het voorjaar, als ze 's avonds bij hun slappe thee zaten – heb ik jasmijn en kamperfoelie van Schoonzicht meegenomen. Op avonden, die volgden op warme lichte dagen die naar hooi ruiken. Vaag hoor ik ze over geld praten en over zonde, en welk een goed leven ik had kunnen hebben wanneer ik zuinig ware geweest. Ik denk aan de geur van de jasmijn, die zoet en sterk is als de zomer, het leven en de liefde. Bitter en sterk ruikt de herfst – het is iets heerlijks in de herfst aan jasmijn en kamperfoelie te denken. En als een misdadiger die naar de plaats van zijn misdaad terug moet, vraag ik ineens zonder enige overgang: 'Vinden jullie het niet heerlijk jasmijn en kamperfoelie in de tuin te hebben?' Het is een ogenblik stil – bruin en stil. Ze hebben, geloof ik, nog iets van een lijfrente gezegd – een

rente op mijn lijf; dat had ik kunnen hebben, mijn leven lang – levenslang. Maar beleefd als ze zijn, geven ze antwoord op mijn vreemde vraag: Neen, tante en nicht houden niet van jasmijn en kamperfoelie, ze vinden het te sterk ruiken, ze krijgen er hoofdpijn van en oom kan het niet schelen – het duurt trouwens maar kort, jasmijn en kamperfoelie, anders zouden ze er te veel last van hebben. Zolang ik leef en lopen kan, zal ik jasmijn en kamperfoelie bij Schoonzicht wegnemen in het korte stukje leven dat er jasmijn en kamperfoelie bloeien zal. Er komt een grote sympathie en een oneindig medelijden bij me op: zo zijn hun arme levens trots schijfjes en papieren-met-getallen in safes en brandkasten. Eens in het jaar in een kloof met maagpijn zitten wanneer de jasmijn bloeit; hoofdpijn, kille grote kamers en koekjes van vijf cent een ons. Ze gunnen zichzelf niets, ze mogen zichzelf niet lijden. Hoe kan ik dan verlangen dat ze mij buiten die klok nog helpen zouden. Het enige plezier dat ze hebben, zijn de opgeborgen dingen in de safe – als men dan nog van plezier mag spreken. Ik knik goedig van ‘ja’ op alles, wat ze me nog zeggen: ik had buiten de lijfrente een half villaatje kunnen hebben en zekerheid voor de oude dag. Zekerheid voor de oude dag – die hebben zij, ze zitten er middenin, elke dag zekerheid tot de dood erop volgt. Het begrip half villaatje stel ik me altijd voor als een doorgesneden huisje met een doorgesneden tuintje ervoor – ja, zelfs de enkele boom van het tuintje zie ik doorgezaagd tot op de helft. Doch ergens voel ik dat ze gelijk hebben – altijd hebben mensen van Schoonzicht gelijk. Mensen van Schoonzicht, ik heb zulke koude voeten bij jullie uitgedoofde haard gekregen en zulk een medelijden met jullie fantasieloze levens. Bijna wil ik de klok zo maar weggeven; ze schijnen er echt plezier in te hebben. Het is een klok die bij lief en leed haar slagen deed horen; er worden van klokken altijd de onmogelijkste dingen verlangd. Met oudejaar vooral moeten ze hun uiterste best doen, de familie klokken. Het is een familie klok, niet

lelijk doch tante-achtig (ik geloof, dat zij veel bij oudtantes heeft gestaan). Zij staat op hun buffet of zij nooit weg is geweest, zij is weer thuis, de klok Louis Philippe.

Gelukkig heeft de gedachte aan de taart Reine de France me niet verlaten, integendeel – bij de droge populaire koekjes is die taart me tot een soort van prettige obsessie geworden, anders had ik ze de klok maar eens cadeau gegeven. En met de gedachte aan die luxetaart valt me gelukkig de rekening van de bakker in en de vele andere rekeningen en de maskers voor slecht betalenden – alles valt me nog juist op het goede ogenblik in. Ik krijg prompt de honderd gulden die Hirsch vraagt wanneer hij zijn zondagse masker heeft opgezet. Ze strijken het bankbiljet zo glad alsof ze een kind, dat meegegeven wordt om op visite te gaan, nog even netjes het jurkje recht trekken. Maar ik heb liever verschillende biljetten, ik ben bang dat de banketbakker niet wisselen kan straks. En nu krijg ik vier nette kindertjes mee – ik bedoel vier gladgestreken biljetjes van vijftientwintig.

‘Zal je er ook goed zuinig mee zijn?’ vragen ze bekommerd, die goeierds, die arme, lieve, zielige familie van Schoonzicht. ‘Zet het nu op een spaarbankboekje,’ raden ze me nog aan. Ik beloof ze een blauw Delfts bord, ook een familiestuk, ook niet lelijk, tante-achtig en voor Schoonzicht zeer geschikt. Er zijn zoveel Delfste borden in Holland in bruine kamers met clivia’s.

Het is heerlijk over bruine natte bladeren te hollen. De herfst ruikt bitter in de schemering. Iets mag ik toch ook wel over de herfst zeggen – de herfst hoort bij dit verhaal. Ik hol met mijn hele kapitaal bij me naar de Reine de France. Het is verrukkelijk een geweldig stuk Reine de France in een licht geworden koffer bij zich te hebben in plaats van een zware klok Louis Philippe in palissanderhout...

Ik schijn het stelletje meubels dat ik bij de verhuizing weg wil doen, aan iedereen beloofd te hebben voor twintig gulden. Het spijt me, dat ik ze niet ten gerieve van de nieuwe bewoners eenvoudig in het huis kan laten staan of ze door een koopman laten weghalen.

Nu is er beneden in de lege onttakelde kamers iets onaangenaam rumoerigs gaande tussen de werkvrouw en een beeldhouwer. Hoe de laatste op mijn meubels reflecteren kan en zo precies de datum van mijn verhuizing heeft onthouden, is me een raadsel. Deze man, waarvan ik eigenlijk niet meer dan de naam weet, stormt drie of vier maal per jaar bij me binnen met een zak tomaten onder de ene en een van zijn nieuwe maskers onder de andere arm. Van de kasvruchten pleegt hij dan een gerecht te maken met door mij te leveren eieren en sardines, en verzekert mij een tot de grootste dankbaarheid verplichtende tractatie te bezorgen. Daar ik wel van afwisseling op culinair gebied houd en bovendien niet de moed zou bezitten de meeslepende geestdrift te dempen waarin de kunstenaar zijn gastronomische voorbereidingen maakt, kijk ik alleen ietwat verbijsterd toe, hoe er een eigenaardig geel-rood mengsel tot stand komt, dat niet kwaad smaakt en waarvan de beeldhouwer ongelofelijke porties naar binnen werkt.

Mijn huisgenoten maken zich bij deze bezoeken steeds uit de voeten. Ze hebben een aan het bovennatuurlijke grenzende afkeer van de tomatenschotel en de krasse uiting van meningen die de ontwerper ervan ten beste geeft. En laat het mij direct maar toegeven – juist deze enormiteiten van meningen hebben gemaakt dat ik een raar zwak voor deze beeldhouwer heb gekregen. Ik heb bewondering voor een man die met dartele opgewektheid van twee

grauw-papieren pakketten verklaart: 'Dit is m'n hele bezit op 't ogenblik – de zak tomaten en m'n nieuwste masker.'

Nu wil hij meubels hebben, deze laatste der bohémiens, zich onvrij maken met een ameublement, een kapstok en een belastingbiljet – in plaats van zorgeloos op een zolder te blijven bivakkeren, die alleen gemeubeld is met gammele kisten, een hoeveelheid klei en gips en enkele bizarre verbeeldingen, die hij uit deze materiën heeft doen ontstaan. Ik weet dat alles heel erg zal worden, wanneer hij de meubels krijgt (hoe komt hij eigenlijk aan de twintig gulden?). Hij zal in een der saaie nieuwe wijken een derde etagetje huren, voor de zakelijk ingedeelde vensters mijn afgedankte vitragegordijnen ophangen en met het fantastische meisje, waar hij altijd mon amour tegen zegt, trouwen. Een kruideniersboekje en andere verantwoordelijke verplichtingen zullen maken, dat hij nooit meer mon amour tegen zijn vriendinnetje zal zeggen, die geen leuk, kleurig in bonte lappen gehuld vriendinnetje meer zal zijn, maar een nette mevrouw in een donkerblauw mantelpak. En zulke mevrouwen zijn er tóch al zóveel. En hij – hij zal een illustratie worden van 't navrant-geestig lied 'De kleine burgerman met zijn confectiepakkie an'. O, hij mag geen confectiepakje van veertien vijfenzeventig met twee rijen knopen dragen, want zijn hardpaarse Russische kiel vloekt zo heerlijk tegen zijn vuurrode haren. Laat de werkvrouw ze maar nemen, mijn onzalige overtollige meubels. Misschien zullen ze bij haar minder onheil stichten. Ze heeft toch al twaalf dessertvorkjes in etui door de cadeaubons van haar goedertieren margarineleverancier. En het bezit van een schemerlamp met imitatie-perkamenten kap is haar mogelijk gemaakt, doordat zij haar zeepvlokken van een weldoener der mensheid betreft. Goed, laat zij maar van mijn meubels genieten wanneer zij bij de voorname schemer van deze lamp haar dessert tot zich neemt.

Met deze verlossende gedachte keer ik mij enigszins tevreden om (heb ik reeds verteld, dat ik lafhartig naar bed

was gegaan, om me aan alles te onttrekken, zoals mijn huisgenoten het noemen?). Ik kampeer met een petroleumkachel op m'n kamer, waar alleen nog het bed staat. Een verhuizing heeft niet meer de bekorende aantrekkingskracht, die ze in mijn kinderjaren voor me had. Er komen geen onverwachte dingen meer uit koffers en kasten, geen onbruikbare geheimzinnigheden die ik nog niet gezien heb en die dus bijzonderheden zijn. Een verhuizing is niet meer een wilde verbijstering voor de overigen en een gelukzalige vervoering voor mij. De overigen doen kalm hun plicht met verhuismannen en statistiekachtige lijsten van voorwerpen die mee of niet mee moeten, – van geheimzinnige onbruikbaarheden geen sprake meer. Ik ben de enige die niet zijn plicht doet, maar juist iets heel verkeerd met de voorwerpen die niet mee moeten. Ik schijn ze iedereen voor twintig gulden beloofd te hebben. Het regent aan één stuk door en beneden wordt het lawaai daverend. Ik ben van plan me meer dan ooit te onttrekken met een boek van Joseph Conrad, dat me het kampement in de onttakelde kamer met de petroleumkachel en de toekomstige drie jaar oude etage waar ik nu al een hekel aan heb, doet vergeten: '...ik stuurde aan op Java – weer zo'n gezegende naam, net als Bangkok. Ik stuurde vele dagen...' O, Joseph Conrad!

Waarom moet deze onzalige werkvrouw nu het woord pensioen uitgillen? Waarom kunnen ze me niet in mijn dromen en verbeeldingsreizen met rust laten? '...en ik had er een pensioen mee willen beginnen met de rest op afbetaling, lelijke uitzuiger...' versta ik nu duidelijk na met veel moeite in de werkelijkheid teruggekeerd te zijn. Pension, afbetaling, stofzuiger, politierechter, gevangenis. Dat van de politierechter weet ik door grappige verslagjes die wel eens in het ochtendblad staan. Er worden meestal gevallen van delirium tremens, burenruzies en verduisteringen bij afbetalingssystemen in beschreven. Ze eindigen in het beste geval met geldboeten, maar in 't algemeen komen er rijkswerkinrichtingen en huizen van bewaring in te pas.

En tot nog toe woonde ze toch heus wel heel knusjes en tevreden, deze werkvrouw, met dessertvorkjes en schemerlamp en het door haar jongens gemaakte knarsende radiootje. Doch mijn oude hoed uit Italiaans stro met de afhangende linten kleedt haar bepaald ongunstig – zo'n hoed die reeds lang uit de mode is, maar aldoor bewaard wordt om eens weer in plaatsen met gezegende namen tot zijn recht te komen. Niet waar? – daar worden immers nog deze fantastische Florentijnse hoofddeksels gedragen?

Het verwenste stelletje meubels, dat ik iedereen voor twintig gulden beloofd schijn te hebben, is inmiddels tot een soort belegerde vesting geworden. De beeldhouwer heeft voor alle zekerheid beslag op de tafel gelegd door er eenvoudig bovenop te gaan zitten – in 'n zwarte sweater van mij, die ik eigenlijk niet van plan was weg te doen. De werkvrouw heeft in een der stoelen plaats genomen – breedbeens en met de joyeuse hoed op: 'Dat gun je me nou niet, hè, rooie armoedzaaiër, (waarom verwijten de armen elkander steeds hun armoede?) ik as de mefrou van een fijn pensioen met nette commesaals en een eiken stel met gobelien?' De beeldhouwer antwoordt niets anders meer dan: 'Ja, dame,' en 'Pardon, dame,' en ziet er in mijn zwarte sweater uit als een antraciet-kabouter uit een luxekolenhandel.

Mijn huisgenoten verwijten mij vaak bij andere hinderlijke eigenschappen mijn gebrek aan prestige. Nooit is mij dit gemis zelf duidelijker gebleken dan op deze kille en illusieloze januarinamiddag in het leeggehaalde huis met de balorige meubelpretendenten.

Eigenlijk ging ik ze een beetje onuitstaanbaar vinden, deze eerezuchtige werkvrouw en de kunstenaar met burgermansaspiraties. Ik wilde naar Joseph Conrad en zijn gezegende namen terug – en de aanblik van de romantische hoed op het hoofd van de werkvrouw begon me te irriteren, om van de nog werkelijk in fonkelnieuwe staat verkerende sweater maar te zwijgen.

Ik was langzamerhand in de melige toestand van prikkelbare verveling gekomen – een vermoeide, eerloze toestand, waarvan de hoofdgedachte is: van alles af willen zijn, onttrekken, zoals de huisgenoten het al eerder genoemd hadden. En ik besloot de meubels zonder enig geldelijk voordeel gelijkelijk te verdelen, – een besluit dus waarmee alleen de reeds aangehaalde, geestige verslaggever van politierechterzaakjes gediend kon zijn...

Toen kwam de nicht – met een kruier, een bankbiljet van honderd gulden en de verkleinwoordjes, die ik vroeger zo onprettig aan haar vond. 'Dag, mensjes,' zei ze tegen ons. Ik geloof niet dat mijn ongeestige nicht een bijzondere bedoeling met dit woord mensjes had. Maar mij trof het als een fel-bittere spot, – jullie ruziemakende mensjes, jij kunstenaartje en werkvrouwtje en jij mensje zonder prestige, mensje, dat iedereen voor twintig gulden meubels belooft (tot geluk ook aan deze arrogante nicht), mensje waar andere mensjes alles mee durven uithalen, mensjes, wanneer worden jullie eindelijk eens mens!

Sterker dan al mijn goedgemeende, hoewel enigszins vage beloften is de uitwerking van een tastbare kruier en een bankbiljet van honderd gulden, afgezien van een nicht, die tegen een antraciet-kabouter zegt: 'Mannetje, wissel jij dit biljetje eens ergens in de buurt – en een kwartje voor jou, baasje.' Het anders ontzettend brutale baasje holt gedwee weg en de werkvrouw maakt ijverig schijnbewegingen met een bezem, hoewel ze vergeten heeft de hoed af te zetten. Maar dit is ook niet meer nodig – nicht heeft toch reeds alles gezien, zonder een spier te vertrekken. Zo heeft nicht mij trouwens al eens eerder verrast – o, hoe lang schijnt dat geleden! Toen was het een troepje straatkinderen dat ik in huis had gehaald bij afwezigheid van mijn ouders. Ze waren me ook de baas en pasten mijn kleren en hoeden. En nicht groette liefjes: 'Dag, kindertjes,' zoals ze daarnet: 'Dag, mensjes,' zei, – zonder een spier te vertrekken.

Wanneer nicht met de meubels verdwenen is, breekt er een soort kleine orgie los. Een orgie met het tomatenbaksel van de beeldhouwer en een fles punch die hij maar direct van de twintig gulden heeft gekocht 'voor ons allemaal'. De vijandschap die het bezit dreigde te ontketenen is als weggevaagd en de werkvrouw legt de kunstenaar, die ook al voor arts heeft gestudeerd, in alle vriendschap een geheimzinnige kwaal uit, die zij zenuwzinkings noemt.

Natuurlijk heb ik sterk de schijn tegen me, wanneer mijn huisgenoten vermoeid van de driejarige nieuwe woning terugkeren en mij opgewekt te midden der verhuizing bij punch, tomaten en wetenschappelijke gesprekken treffen. Zij weten niet welke strijd ik reeds gestreden heb.

's Avonds verlies ik dan de laatste rest sympathie die er misschien voor me over was gebleven – 's avonds, toen nog twee vertoornde lieden het stelletje meubels kwamen opeisen, dat ik iedereen voor twintig gulden beloofd schijn te hebben...

Wanneer de veranda niet gerepareerd zou worden, hadden we kans als we op een zonnige dag argeloos van het uitzicht op een klein Amsterdams stadstuinje genoten, onze nekken te breken. We waren dan direct dood geweest en zonder 'geldzorgen'.

Maar we wilden nog een beetje meedoen aan dit verrukkelijke, wrede en barbaarse leven. Eén oorlog achter de rug en een volgende op komst. Maar wie zonder risico's leeft, kan in een rusthuis voor ouden van dagen gaan of desnoods een tam kantoorbaantje dat maar heel weinig centjes opbrengt, aannemen.

Het was de tijd van de vorige economische crisis die aan de vorige oorlog voorafging – toen onze brave oosterburen een lied brulden dat tot inhoud had, het kleine huisje van hun oma te verzuipen en de tweede hypotheek 'noch dazu'. Ook wij waren aan de tweede hypotheek toe en die kapotte veranda dan.

Er kwam een mannetje, waaraan alles miezerig, hangelig en oneindig aftands was. Een timmerman moet iets hoekigs en droogs hebben, beslissende voorstellen doen waar niet aan te tornen valt en er volkomen helder uitzien. Dat mannetje had tranende oogjes, een klaagstem en een vuil slobberpak. Voor vijftien gulden zou hij een paar 'plankies' tussen het verandahek timmeren. Ik begreep niet hoe je rot hout met vers hout verbindt, maar ik liet het aan hem over: de man was toch vakman.

Hij had voor die vier 'plankies' ongeveer twee weken nodig en het resultaat was toch zo, dat ik nog steeds aan een toekomstige hersenschudding dacht. Die plankies schenen ergens uit een ander crepeerhuis vandaan gehaald. Toen de rekening kwam, gaf ik vast vijf gulden omdat ik

niet meer had. Ik zou hem met plezier honderd gulden gegeven hebben om zijn schlemielige gestalte niet meer te zien en zijn geweeklaag nooit meer te horen. Erger nog waren de volgende dag de verschijningen van zijn vrouw en schoonzuster die (als getuigen een deurwaarder) de kleine, magere echtgenoot begeleidden. Keurig nette krensen van gesteven huishoudsters met stemmen van middenstandsmevrouwen. Ze waren tenminste zo toegetakeld. De foeilelijke mode van die tijd, de korte jurken met taille op kniehoogte en pothoeden op dikke koppen. Met die jurken had men ook een varken kunnen aankleden. Ze hadden inderdaad het figuur van een weldoorvoed zwijn.

Misschien zag ik dit alles te hard en te weinig objectief – wellicht waren ze beste moeders en echtgenoten. Maar het is werkelijk diabolisch hoe dergelijke kleine burgerlieden iemand het leven kunnen vergallen.

Ze liepen dagelijks door die doodstille straat, het armzalige timmermannetje in het midden, de rekening aan iedereen presenterend, vuile blikken naar mijn vermoedelijke kamer werpend. 'Nog tien gulden krijgje we, arme hard werkende minse, nog tien gulden van die kakmedam.'

De kakmadam liep intussen de hele stad door bij alle rijke kennissen, vrienden en familie, om aan dat tientje te komen.

De kennissen, vrienden en families vertelden me dat ze dagelijks gehakt aten uit zuinigheid, omdat de tijden zo slecht waren; ondertussen snoof ik verrukkelijke geuren op die aan biefstuk, kip en asperges herinnerden. Ikzelf had reeds vergeten hoe zoiets smaakte.

Mijn menu bestond meestal uit een blik pilchards in tomatensaus van zevenentwintig en een halve cent of boterhammen met roggebrood. Ik was wel goed slank in die tijd, maar dat was dan ook alles; en dan te bedenken dat men in de uitverkoop een jurk kon krijgen voor vijfennegentig cent; maar ook die vijfennegentig cent kon er niet af. Ik herinner me nog dat het een rustig donkerblauw ja-

ponnetje was, zonder bloemen of andere goedkope behangselpatronen. In deze tijd zou het voor een 'basic' jurk doorgedaan zijn.

Eerst moest de 'basic' plus hek van die veranda betaald worden, koste wat het kost.

Toen de middenstandsstemmen een week later tot een gebrul ontaardden en de hele straat geamuseerd-welwillend naar de nijvere familie keek, een gratis voorstelling waarvan het applaus in de gelaten van de keurige burens weerspiegeld werd, besloot ik toch na vele vergeefse pogingen naar de allerrijkste familie te gaan die ik kende; die mensen hadden altijd beweerd mijn beste vrienden te zijn en mij zelfs uitgenodigd bij eventuele moeilijkheden terstond hen op te zoeken.

Toen ik binnenkwam, vond ik de ontvangst al enigszins koel. Ze zaten zo goed verzorgd en geassureerd tussen het binnenhuiskunst-meubilair. Ze bezaten alles wat een mens op dit ondermaanse maar hebben kan – het nieuwste model Amerikaanse auto, een super-krijdsdoos-radio, een huisbar, lelijk geslepen maar duur glaswerk, vette tapijten met monstermotieven, die zo verzorgd werden, alsof ze bestemd waren om in die tapijten na hun overlijden gewikkeld te worden evenals weleer de farao's in kostbare lijnwaden.

Toen ik dat tientje te leen vroeg, af te betalen in termijnen, verstarde het glaswerk, de glinsterende kroon met lusters, het tapijt, de farao's – ik bedoel die familie.

Het werd doodstil en een sfeer van kille vijandschap kwam als een oorlogstank op me af.

Ik heb een halfuur naar een litanie van verwijten geluisterd; het werd een soort nachtmerrie.

Alleen hun poes was lief en kwam op mijn schoot zitten. Ik verwonderde me nog dat ze er een poes op na hielden, maar die was denkkelijk aangeschaft om denkbeeldige mui-

zen te vangen. Voor mij was die zwarte kat met het witte befje een oase van vriendelijkheid, warmte en zachtheid.

Ik heb veel poesen gekend. Ze bezaten alle een charme die ik zelden bij mensen aangetroffen heb. Maar nooit zal ik het zachte tevreden spinnen vergeten, ik wilde bijna zeggen het enige menselijke in die rijke omgeving.

De verwijten werden heviger. Ze deden alsof ik een oplichtster was, stel je voor 'geld', heilig geld te vragen. Alle moeilijkheden wilden ze met me delen, maar geld – een tientje – dat toen nog de waarde van het goudstuk had... Ik zette het katje behoedzaam op de grond – maar dat was ook het enig behoedzame dat me nog mogelijk was. Het woord 'barst' bleef nog binnen mijn lippen.

Op de een of andere manier werd me toch een bankbiljet in de hand gedrukt alsof ik een met lepra bedekte vieze bedelaar was – met afgewend gelaat drukte iemand me dat weke vodje in mijn hand om van me af te zijn. Het woord 'barst' was overbodig, want ik had het heilige tientje in snippers gescheurd. Ze lagen verstrooid op het dikke tapijt.

De moderne psychiaters zouden het een verkeerde complexreactie (of iets dergelijks) genoemd hebben, of de enkele begrijpende van dit geleerde gilde: een situatie die ik nog niet in staat was geweest te verwerken.

Men begrippe goed – blik pilchards, roggebrood, schuld, vijanden met onbetaalde rekeningen, slecht gekleed, vermoeid en koppige trots.

Ik had deemoedig na al het gezeur moeten bedanken, het tientje nemen en een beetje afstand van mezelf, de familie en de kletsgrage straat. Die afstand heb ik nu na een mensenleeftijd wel gekregen. Wanneer je beide oorlogen, de heer Hitler en de hongerwinter plus gele ster overleefd hebt, krijgt men wel afstand op den duur. Wat is nu een armzalig tientje nog. Maar in die 'gelukkige' tijd, toen er van menselijke vervolging en sadistische misdrijven nog

geen sprake was – was zo'n tientje niet alleen een goudgerande waarde, maar ook heilig. En heilige dingen mag men niet profaan versnipperen.

De volgende dag was ik zo onverschillig dat de zon, de slecht gerepareerde veranda, de vernederingen van de timmermansfamilie en die van mijn 'beste vrienden' me koud lieten.

Een luide nadrukkelijke bel (een echte schuldeisersbel) wekte me uit mijn lethargie. Van de straat hoorde ik flauw het gejoel van de uitslovers met de rekening en buurtaanhang erachter. Uitdagend en brutaler dan ooit stonden mijn schuldeisers op de stoep. Ze hadden hun voeten al een eind in de gang tussen de deur gezet met de begeleidende uitroep: 'Nou gane me niet meer weg van je deur – eerst onse cente.'

Ik wierp een wanhopige blik naar de vrijwel lege kamerwanden, waar enkel nog de donkere plekken aan de vroegere schilderijen herinnerden, of er wellicht nog iets verkoopbaars was overgebleven.

Toen viel m'n oog op een Japanse houtsnode: een kleine, smalle houtsnode. Enkel wat zwaar donkergroen zomerloof, een ruisende zomerregen, en een voorbijvliegende koekoek (die je hóórt roepen). Een verrukkelijk lied van een midzomerdagstemming, zoals enkel een Aziaat die met haast niets kan oproepen.

Moe en lusteloos, met de houtsnode in mijn hand, zei ik: 'Dat geld hebben jullie over een uur. Ik heb hier vijftig gulden voor betaald, maar ik zal het verkopen.' Het drietal, niet alleen met hun voeten maar met hun hele lijfelijheid reeds bij mijn kamerdeur, begon het kunstwerk en mij te honen.

'Voor een plaatje met een finkie erop faaftig piek, als het faaf sente kost, is het nog veuls te veul. Geif ons maar een zure haring.'

'Jullie krijgen het geld,' beloofde ik toonloos. Nadat zij

het bekende manuaal naar hun botte voorhoofden gemaakt hadden, verdwenen ze, terwijl ik nog vaag hoorde dat bij ontstentenis van de centen me een 'pak op m'n donder' werd beloofd.

De kunsthandelaar Smeedijzer was een blik op mijn onverzorgd kapsel tot en met mijn gelapte schoenen voldoende om zijn eens zo beleefde, om niet te zeggen kruiperige houding te veranderen in de nonchalante minachting waarmee hij een doodarme kunstschilder ontvangen zou hebben.

Toen ik de koekoek bij hem kocht was hij – een kleine gezette zakenman – in staat geweest tot lyrische ontboezemingen, die ik nooit achter hem gezocht zou hebben. Zijn kleine grelle oogjes had hij naar zijn rijk gebeeldhouwde plafond van het oude patriciërshuis dat hij bewoonde, opgeslagen. Heel de schoonheid en de cultuur van het oude Azië had hij opgeroepen op dat ogenblik om me te bezweren voor zó weinig geld een zó belangrijk kunstwerk aan te kopen. Thans geen spoor meer van de natuurlyriek waarmee hij eens de prent aan mij verkocht had.

Hoe voorzichtig had hij destijds de houtsnede tussen duim en wijsvinger vastgehouden. Thans nam hij met een achteloos gebaar de prent van mij aan, begaf zich ermee naar het raam, hield de houtsnede omgekeerd tegen het licht en mompelde na nog enkele koel-onderzoekende blikken op voor- en achterkant geworpen te hebben: 'Slecht gerestaureerd scheurtje, derde kwaliteit, late druk. Zeker geen Smeedijzer-kwaliteit, dat is Koekebakker-rommel.' Ter verduidelijking diene dat de Galerie Koekebakker tot de meer pretentieuze kunsthandels behoorde en de ergste concurrent van de heer Alfred Smeedijzer was. De etalage van de Galerie Koekebakker was uiterst decent en bescheiden, bij voorbeeld een postzegel-grote ets van Bresdin met veel Delfts blauw, familie verte en rose en oude schilderijen en prenten.

Toen ik dag en datum noemde waarop ik de koekoek

had gekocht (een mijlpaal in mijn leven) zei hij kortaf: 'Vijf.' Met 'vijf' was ik niet geholpen. Ik vergeleek het armzalige zorglijke gezicht van het timmermannetje met het suffisante van Smeedijzer. Hoe dan ook, de timmerman moest betaald worden en dus zei ik: 'Tien.' 'Zeven-vijftig, om u een plezier te doen.' Zonder enig antwoord greep ik met een driftig gebaar naar de houtsnede en verliet voorgoed de rijke interieurs van de heer Smeedijzer.

Bijna opgewekt, althans geresigneerd en op alles voorbereid, wandelde ik naar huis. De Japanse houtsnede 'Koekoek in de regen' had ik nog niet verkocht. Een zware zomerse regenbui, een roepende koekoek – de schoonheid van de elementen, je hoort de regen ruisen, de zon wacht reeds achter de zware regenwolken, de koekoek roept, roept, maant: koekoek-koekoek, vergeet het, wat kan het je schelen, die kleine mensjes, de zonnestralen breken al door – ik ga toch op de veranda, er staat een kastanjeboom in volle bloei. Volle bloei – het korte leven, *ars longa, vita brevis*.

Thuis lagen er tien zilveren guldens op tafel.

Rijke gelukkige mensen hebben altijd geluk, waarin ze dan toch nog grootmoedig mij lieten delen. De familie bezat een huishoudster die met een bankbediende verloofd was. De familie had op haar manier nog een soort fantasie, vooral wanneer het geldelijke belangen betrof. Een imaginair kind zou het tientje in zijn onwetendheid verscheurd hebben, omdat zo'n kind geen verschil kent tussen een prentje en een bankbiljet. Die bankbediende had van de snippers tien hele guldens gemaakt.

En als ik opnieuw de huisbel hoor klinken, hol ik de trap af en geef ze zonder iets te zeggen de verbaasde timmerman die er bijna ongelovig naar kijkt. Zijn stemming is nu volkomen omgeslagen, hij bedankt me alsof hij een cadeautje had gekregen, mompelt onduidelijke verontschuldigingen over de beroerde tijden. Als hij weggaat, geeft hij me zelfs een kameraadschappelijke hand.

Gebleven was de verrukking van de zomermorgen, de regen op het asfalt, de doorbrekende zon, de blanke kastanjeaarsen vanuit de veranda en het heldere roepen: koekoek – koekoek...

Eigenlijk is het niet veel wat de meeste mensen van hun verre reizen te verhalen hebben. Ze zijn in Bali geweest of Marokko, in de Dolomieten of naar de fjorden en dan zeggen ze gewoonlijk: 'Hemel, zo prachtig, echt interessant, je kunt je niet voorstellen hoe mooi.' En meestal is dat alles. Vaak wordt er dan nogal veel over het eten gesproken en of er al dan niet mooie vrouwen te zien waren – alsof die landen één groot restaurant geweest zijn of één uitgebreide show van schoonheidskoninginnen. De reclameaffectes van de grote reisbureaus geven fellere en bonter gekleurde illusies. Dat doen ook koffers met bagage- en hoteletiketten dicht beplakt. Maar die kan men tegenwoordig kopen – de etiketten meen ik –; een onzer vooraanstaande weekbladen annonceert ze week in week uit tegen werkelijk billijke prijzen op de advertentiepagina. En misschien besparen de mensen zich veel moeite en last door eenvoudig in een houten huisje op de hei te gaan zitten en van die etiketten te kopen; ze komen terug met rijkbeplakte koffers en voor burens en kennissen hebben ze hun jaarlijkse plicht gedaan: ze waren de voorgeschreven tijd met vakantie, en de vaderlandse hei is hun denkkelijk beter gekomen dan Bali of de Pyreneeën.

Van mijn koffers heeft eens een overijverig dienstmeisje netjes alle etiketten afgeboend, echte goede etiketten, niet van de annonce. Ik kan dus opnieuw beginnen, onbezwaard, zonder etiketten, hoewel niet zonder herinneringen aan mijn reizen, ik zou ze soms allemaal graag weg willen doen, evenals de etiketten wegboenen, uitvegen...

Er was een Franse jongen van een jaar of zeventien, een scholier nog. Die moest naar zijn vader terug, een vader die een bloeiend etablissement hield in Buenos Aires. Hij

hulde en schaamde zich, hij was nog een kind. Hij droeg een aardig uniform van een of andere middelbare school, om de pet was een gouden biesje. Eerst had hij nog een beetje kranig daarmee rondgelopen... maar zijn gedwongen reisgezelschap, twee opzichtige, zwaar geschminkte Bordelaises, plaagde hem. Het etiket van dat hotel met de vele vlooiën in Bahia is weggeboend – de herinnering aan die jongen toch niet.

In een blakende hitte ben ik die berg bij Santos opgeklimmen. Er waren alleen hitte en vermoeidheid en wit schel licht. Ik trapte mijn rok stuk, een dunne zijden rok, niet geschikt voor een bergbeklimming, een rok in Amsterdam gekocht met mijn moeder. In een hut woonden negers en daar kwam ik een beetje klaaglijk en ongelukkig aan. De negermoeder had iets aan van kleurig katoen, ze naaide mijn rok met een grote roestige naald, met een gewichtig gezicht; de kindertjes waren naakt en bruin, alleen een kettinkje blonk om de hals. Ik weet niet meer hoe het er precies bij die berg uitzag – was er geen klooster of kerkje of zo iets bovenop? – ik kan me zelfs niet meer herinneren of je in Santos of Montevideo die heel kleine kopjes koffie kreeg. Maar als een foto zo scherp, zie ik nog de lachende zachte gezichten met bruine glansogen en het moederlijk gebaar van die dikke negerin vergeet ik niet: ze naaide mijn rok als een echte moeder, goedig en glimlachend.

Voor buitenlandse reizen heb ik geen geld meer... en van reisgezelschappen, die toch wel tegen een minimumprijs een maximum aan kerken, musea, watervallen en zelfs soms nachtleven leveren, heb ik een onuitsprekelijke afkeer. Een fiets zou wellicht een uitkomst zijn, doch op mijn veertiende jaar verspeelde ik mijn kans dit populaire vehikel te leren berijden omdat ik in plaats van de fiets die mijn zusje kreeg, een mandoline wenste; en even later kwamen dan de reizen, die me zoveel goede echte bagage-etiketten en verontrustende herinneringen bezorgden. Van

fietsen leren kwam toen niets meer.

Maar er zijn junidagen waarop alles tegelijk bloeit: de meidoorn en de goudenregen, de seringen en de kamperfoelie ook. Eigenlijk heeft men ook niet meer nodig; jaar op jaar zou ik de meidoorn en de seringen kunnen zien bloeien en hun geuren inademen – o, hun geuren – en verder niets meer verlangen, zelfs geen reis op een vrachtboot alleen met de bemanning, zonder passagiers.

Men kan met een derdeklasbiljet op een doordeweekse dag naar het Gooi gaan – en het zal er alles zijn, de geuren, de zon en de junimaand. Er zijn gemoedelijke, eenvoudige uitspanningen waar je gerust meegenomen brood mag opeten, alleen de dennen kijken toe en die zijn nog hoger dan gerokte witgedaste oers, die met *dédain* op meegenomen brood neerzien. Het moet wel een doordeweekse dag zijn; op de zondagen ziet de zon er anders uit, in de junimaand ook, om van de geuren niet te spreken. Men moet vooral de paden opzoeken waar een bordje staat met VERBODEN TOEGANG erop: dat zijn de mooiste wandelwegen, er liggen ook geen pindanoetschilletjes of lege ijs-cobekertjes.

Het kan in augustus gebeuren dat laat op de middag de stad in staat van ontbinding schijnt te verkeren, en voor het Gooi is het niet vroeg genoeg meer. Ook voor de plassen bij Loosdrecht niet, waar de uitspanningen wel geen lichte mondaine wherry's, maar zwaarwichtige solide roeiboten verhuren, roeiboten die zulk een vertrouwd klotsend geluid op het water maken. En aan beide kanten is het riet met wat kinderstemmen en melkemmer-gerinkel erachter. Tegen de avond gaat alles eruitzien als op een Japanse plaat en de zon wordt eerst amberkleurig en dan rood als een lampion. Maar het is te laat geworden om nog naar Loosdrecht te gaan of de Breukelerveense plassen. Doch er zal nog wel een uur of vier zon zijn en van de Watertoren uit, die er helaas niet meer is, maar een begrip is gebleven dat de stad ophoudt, van de Watertoren uit dus kan men

de weg gaan langs het brede water. In het begin zijn er nog kwaadaardig riekende fabrieken en zandwagentjes en andere rommel, die iets uitstaande heeft met in aanbouw zijnde matig-vervelende seriehuizen. Dan komen de vriendelijke, gezellig-lelijke villa's met pilaren en zinloze renaissance-versieringen en zowaar nog stenen kabouterijtjes in de voortuin. Het schijnt een goede tijd geweest te zijn, zo omtrent 1906 – zelfs de perkjes met begonia's en geraniums hebben het welvarende uit die periode – och, eigenlijk is alles nog 1906 gebleven in die bezadigde villa's. In de veranda's wordt thee gedronken en een tuinman spuit met lome beweging de gladgeschoren en keurig-afgestoken grasperken en mozaïek-bloembedden fris. En ook het nabije kerkhof lijkt een beetje uit het 'Jugendstil'-tijdperk. Alleen staan er geen schalkse kabouterijtjes in de tuin doch plechtig kijkende aansprekers, die zelfs op deze hete augustusnamiddag hun parapluie hebben meegenomen. Het is langzamerhand weer de tijd van de dahlia's geworden, in alle kleuren gloeien ze in het tentje voor de begraafplaats; nergens lijken bloemen geheimzinniger en sterker te leven dan bij een kerkhof. Er is een huis op het kerkhof dat bewoond wordt – duidelijk waait een geur over van gebakken uitjes – en een meisje in een lichtblauwe strak zittende jumper maakt aan de deur van het kerkhofhuis grappen met een jongmens in roeitenuë.

Het stuk weg dat nu komt is vol goede dingen: roerloze rustieke hengelaars, een brok weiland met koeien en een hoge wolkeloze hemel erboven. Zwartgroene sloten die naar regentonnen ruiken met slierten eenden, die elkaar niet los durven laten. En het landhuis uit de achttiende eeuw heeft zijn voorname gedaante ook herkregen: het verschrikkelijke rode zand, dat een sportclub er als een brutale vloek had uitgestrooid, is weg. De luide krijssende stemmen zijn weg en ook de sportbeschuiten die men er voor vijf cent consumeren kon. Niemand mag er meer in voorlopig. Welig woekert het onkruid over de paden, en achter het krul-

lende smeedwerk van het zware ijzeren hek onder de oude bommen om het statige landhuis met de hoge ramen is de verre herinnering aan de achttiende eeuw weergekeerd.

In het hotel-restaurant 'Vanouds de Schapenbrug' hebben we een meevaller: onder de brede waaiers van de kastanjeboom bij het water zit vandaag niemand. In het gedeelte met de blauw-gele zonneparasols is het overvol. We zijn in het goede gedeelte beland: dat met de blauw-rode parasols en de kastanjeboom. Zomerachtig nadrukkelijk fluit een vogel vlak boven ons hoofd. Maar er zijn geen croquetjes meer en ook geen schelpjes huzarensalade; we herinneren ons duidelijk deze gerechten steeds in de Schapenbrug gekregen te hebben. Er schijnt niets meer voorradig te zijn aan kleine goedkope consumpties; dus bestellen we maar biefstukken. Ook is het me nog nooit gebeurd bij de Schapenbrug dat een kleine waard buigend en zeer onderdanig begroeten komt. Ik mag zo iets wel – ik houd van vriendelijke manieren.

Alleen duurt het met die biefstukken wel erg lang. Dus loop ik ergens binnen en informeer eens, hoe het met de biefstukken staat. 'Wat voor biefstukken?' vraagt driftig een in het grijs gekleed heer met cholerisch uiterlijk. Het is niet onze vriendelijke waard van zoëven. Ik probeer het eenvoudige feit van geen croquetjes of huzarensla maar wél biefstuk uit te leggen. Er komt een kelner in rok bij; de kelner die zoëven bediende, had iets gewoons aan met een bevlekt voorschoot. Wij kennen elkaar niet, de geroekte kelner en ik. Met de man in het grijze pak is iets vreselijks gaande: hij is aan heftige gemoedsbewegingen ten prooi en even grauw als zijn kostuum is zijn gezicht geworden. Ik zie tevens dat nog steeds bij hotel-restaurant de Schapenbrug croquetjes en schelpjes ten zeerste aanbevolen worden op een extra bordje: Heden verse croquetten en diverse saladen. 'Waar zit u?' vraagt de driftige man in het grijs inquisitorisch. Mijn eenvoudige verklaring met uitgestoken vinger en het woord 'daar' dreigen

hem noodlottig te worden. 'Ik ben een ander,' hijgt hij met benauwende mystiek en bij lange na niet met de grootmenselijke bedoeling die het enigszins in de verte verwante 'tat twam asi' met Oosterse wijze en klare bevrijding aanduidt: 'jij bent ik'. Het is een hete augustusmiddag geweest en zelfs een restaurateur in een glad grijs pak staat aan al wat menselijk is bloot. Van grauwwit is 's mans geelaat blauw-rood geworden en hij zegt ongewone, zo niet mystieke dingen, maar dan meer de mystiek van het Westen: 'Ik ben een ander,' pretendeert hij weer. Het liefst zou ik gauw weg willen naar de kastanjeboom: we hadden het daar zo goed getroffen. Doch een woordenstroom breekt uit de geplaagde man los. Over Groot Schapenbrug met blauw-gele parasols en Klein Schapenbrug, waar een schurk, een halsafsnijder, een concurrent, kort gezegd 'een ander' het gewaagd heeft blauw-rode parasols aan te brengen, om eventuele argeloze bezoekers van Groot Schapenbrug biefstukken af te zetten. O hemeltje neen: geen 'tat twam asi', zachte en onverbiddelijke wijsheid die van het Oosten is – geen barmhartig en verlossend 'jij bent ik', maar 'ik ben een ander', een heel andere dan de armoedzaaier van hiernaast van Klein Schapenbrug, waar niemand zit en die het toch durft te bestaan parasols te zetten en biefstukken in bestelling te nemen, twee biefstukken nog wel. 'En we hadden juist een paar mooie biefstukken in huis,' mediteert de gerokte kelner hoofdschuddend. 'Bij een volgende gelegenheid misschien eens, mevrouw,' zegt de nu normaal en restaurateur geworden waard van Groot Schapenbrug vals en zoetsappig en met een haatblik naar de mooie kastanjeboom.

In Klein Schapenbrug dat er als een bijtuintje van Groot Schapenbrug uitziet en waar ik in het vervolg steeds heen zal gaan, was de ontvangst feestelijk en de biefstuk gereedgekomen. Verse biefstuk, pas bij de dorpslager gehaald. De kleine waard bewaakte de afwikkeling van het middagmaal met vaderlijke zorgzaamheid. Hij had diepe

zorgplooiën in zijn oud, vriendelijk gezicht. Hij was verdrukt en klein gemaakt in de strijd op leven en dood met 'hotel-restaurant Groot Schapenbrug'. De blauw-rode parasols zullen niet helpen, noch de gebeurtenis met de biefstukken. Voor mijn tas werd een extra stoeltje gebracht en beurtelings informeerden de kelner met het voorschot en het verdrukte waardje of alles goed smaakte. O, de behandeling was uitstekend en meer dan dat, maar het zal niet helpen. Er is iemand vlak naast die alles heeft: de klandizie met auto's, de croquetten en de huzarensla. En die heeft 'ik ben een ander' gezegd en hij duldt het niet. Een Schapenbrug die maar klein is met twee blauw-rode parasols... Bij het weggaan reeds kon men gesmoorde ruzie horen (want de klanten van Groot Schapenbrug mochten niet gestoord worden), maar het woord 'biefstuketers' herhaalde zich enige malen heftig achter elkaar.

De zon was al bijna ondergegaan en alom heerste de ongereptheid en stilte van late zomerdagen die uitblinken kunnen in grote schoonheid en een beetje weemoed.

Huil niet voor de tijd daarvoor gekomen is. Ontvang een paar goede vrienden, lees een boek over dat je eens ontroerde; alles is immers tijdelijk. Het is goed dat je die zacht peinzende madonna met het kind op de arm niet hebt weggedaan. Het rust zo veilig in haar armen en heeft zulke lieve krulletjes. Ze wilden je er vijfhonderd gulden voor geven, voor madonna met kind samen dan – men kan het immers niet in tweeën breken; toch zijn er mensen die alleen voor de madonna vierhonderdvijftig gulden overhebben en haar naar een restaurateur brengen; andere liefhebbers wilden dan wel honderd gulden voor het kindje geven, dat ons toch verlossen moet van onze zonden; maar de restaurateur zou er een aardige putto van maken. Restaurateurs kunnen van alles; je brengt er een schilderij heen, dat jaren heeft gediend als schutje tegen de tocht die door deze oude vensters in dit oude huis steeds binnenkomt, ook als er geen tocht is op andere plaatsen in de stad. En ze maken het schoon, waarmee mag de duivel weten, en er komt een 'oude meester' te voorschijn, een ontdekking, het 'Fingerspitzengefühl' van een of andere museumdirecteur of kunsthandelaar. En daar gaat je goede schutje gevernist en glimmend en ergens oneindig vulgair en gemeen geworden als oude meester.

Maar ik wilde niet over oude meesters spreken, dat hebben in alle landen al zoveel kunsthistorici gedaan en die zijn er nog professor of doctor bij. Ik begon over tranen te spreken, maar huilen moet je eigenlijk niet doen, het helpt niet, en echt mooi huilen ('bittere tranen' genoemd) doen ze alleen op de films. In werkelijkheid maak je je alleen nog wat lelijker dan je bent met rode neus en hulpeloosheid, vooral bij ontbreken van zakdoek.

Misschien is er binnen in je hersens of je hart of je ziel iets kapot – daartegenover zijn er herinneringen en gedachten die niet kapot te maken zijn.

Er is een herinnering aan een louche kroegje, waar iedereen in mocht die betalen kon, en zelfs wel eens iemand die niet betalen kon en die zijn borrel 'op de lat' kreeg. Het klinkt prozaïsch, men moest nu over margrietten en wuivend riet iets vertellen en de verschillende schakeringen die hemel en water kunnen hebben.

In het kroegje werd 'achterin' gevochten, ik geloof zelfs met zakmesjes, maar voorin zaten wij – jij en ik. Je had zo'n tuiltje bosviooltjes meegebracht en de kelner die dronken was, keek ons aan of we malende waren omdat we voor het tuiltje een glas water vroegen. Wij kregen zelf ook glazen, gevuld met oude jenever en we konden er beiden geweldig goed tegen (er was toen nergens rantsoenering) – we zeiden niet veel, soms keken we even of de bosviooltjes nog paars en in goede orde waren met die geur die bijna een nuance van geur is, want ze kwamen oorspronkelijk (althans in mijn fantasie) uit het bos waar het 't donkerst is. Maar het tuiltje wilde ook nog wel geuren op de ruw houten tafel van een inbrekerskroegje. Bosviooltjes zijn zacht en willen alles wel, alleen niet verdorsten.

Ik herinner me die kelner nog erg goed – hij was jong en keek op een niet onaardige manier loens; van dronkenschap of van nature weet ik tot op heden niet. Het blad borrels bracht hij op meesterlijke manier een beetje onzeker, zigzag en toch zonder het kostbare vocht te morsen, van de een naar de ander. Ik had het vermoeden dat hij eerst van elke borrel zelf een beetje geproefd had, want hij verrekende zich steeds in zijn nadeel.

De waard was natuurlijk dik en bezat een boosaardige, eveneens dikke eega met een lijf waar nergens een deuk inzat, ongeveer zoals bij vetgemeste varkens. Het was geen aardige vrouw en ze keek ons en de borrels en vooral het

tuiltje viooltjes ontevreden aan. Ze had tenminste toch nog een beetje vriendelijk naar de borrels kunnen kijken, haar 'brood' om het zo te noemen.

Maar tot onze verlichting was de ontevreden vrouw er op een goede dag vandoor met een 'vent'. De waard vertelde ons met tranen in de ogen, dat de vent altijd met hem had gebiljart; een feit waar we vaag getuige van waren geweest. Want al hadden vent, ontevreden vrouw en walrusachtige waard de looping the loop uitgevoerd, we zouden er niet op gelet hebben. Nu had de 'vent' het dikke mens geschaakt en we probeerden ons op een geforceerde manier te verwonderen: er zijn immers zulke vreemde voorkeuren onder de mensen; laatst vroeg iemand per huwelijksadvertentie 'een corpulente vrouw'. Daarna boden we de waard ook borrels aan en hij ons en ten slotte werd alles heel opgewekt.

Eigenlijk behoort men nu in de herfst over iets anders te vertellen: – de heide met erica in bloei, die dan ook paars is en verrukkelijk bitter en zoet tegelijk geurt in de milde herfstzon. Maar daar wordt al zo veel over geschreven en daarom praat ik maar over dat sinds lang verdwenen kroegje, café 'het Zonnetje' genaamd. Is er ergens ter wereld een land waar men dit hemellichaam lief vertederd het zonnetje noemt?

Na het dikke mens kwam er een snoezige buffetjuffrouw met een schalks lachje en zo deed de dikke waard een goede ruil – ze kwam als inwonend. Ze bracht uit zichzelf het glas voor viooltjes en andere bloemen van het seizoen en gelukkig ook de borrels meestal, die dan veel krachtiger smaak hadden. De loensende kelner was dan achterin bezig bij de hazard en met zakmesjes spelende lui.

En wanneer nu eens de tijd komt voor het huilen, hoop ik dat er een 'Zonnetje' schijnt. Ik zal niets dan de blauwe ogen van mijn 'vrijer' zien, zoals de buffetjuffrouw hem gemeenzaam noemde, en de schele kelner en de glaasjes en vooral dat ene glas waarin we die eerste keer toen wat water vroegen voor de bosviooltjes.

De meeste mensen zijn toch eigenlijk wel teleurstellingen, vooral de geslaagden die met beide benen stevig en zeker in het leven staan. Het gaat hun zo goed, zij weten zo precies hoe men het aanleggen moet om wat te bereiken en voor de achtergebleven mislukkelingen hebben ze slechts een minachtend, meedogenloos schouderophalen.

Mijn vriend in Amerika heb ik als een prettige en bescheiden jongen in m'n herinnering, uit de tijd dat hij nog zo'n beetje voor de kost moest scharrelen. Vijf of zes jaren geleden was dat; toen bezat hij een lenig figuur en tamelijk veel donker haar. Hij sprak over plezierige en belangrijke dingen en werd verrukt door een reisje naar Parijs. Hij hield van de kleine tintelingen die het leven voor hen heeft, die eenvoudig van gemoed en zonder veel eisen zijn.

En nu zat hij weer hier in m'n kamer. Hoewel hij Amerika als een staalbad voorstelde, waar men jong en als nieuw geboren uit opduikt, viel het me op dat hij veel van z'n vroegere elasticiteit had ingeboet. Wat in z'n gelaat aan gevuldheid ontbrak, scheen driedubbel in z'n lomp geworden gestalte terecht te zijn gekomen. Haar bezat hij feitelijk niet meer; niettegenstaande moest een uitstekend kapper pogingen gedaan hebben om boven op z'n hoofd een soort van toupet samen te stellen uit de weinige nog donkere haren, terwijl de reeds grijs gewordenen aan slapen en achterhoofd weggeschoren waren; hetgeen hem op een beroemde clown deed lijken. Maar reeds meerdere malen heeft men mij erop gewezen dat ik me te veel aan uiterlijke dingen stoort. Niettemin wil ik toch nog even de aandacht vestigen op zijn té elegant en solide lijkend pak, zijn té goed gekozen das en het té liefelijke zijden doekje, waarvan de punten schalks uit z'n borstzak keken.

Buiten druppelde een suf regentje en een reeds herfstachtige kou was de kamer binnengeslopen. Nadat de vriend uit Amerika mijn ietwat karig maal buitengewone eer bewezen had, gingen we thee drinken; een beetje lauwe thee, want ik moest onder het bereiden ervan m'n best doen om de eigenaardige taal te volgen die de praatgrage bezoeker bezigde. Hij was namelijk zijn moedertaal niet meer machtig na de paar jaren sinds zijn vertrek en het Hollands dat hij sprak, klonk ongeveer alsof een vlijtige New Yorker een cursus 'Dutch for everyman' had gevolgd.

Ik heb nog niet verteld dat mijn rijk geworden vriend zonder voorbereidende inlichtingen een zwaarmoedige, doch natuurlijk ook welgestelde Schot meebracht; een reus met een pruilend babygezicht en een conversatie die ik trots alle moeite niet begreep – Schots, binnensmonds gesproken, lijkt immers op zacht snurken. Dit reuzenkind at ook mee, waardoor ik me na de maaltijd enigszins hongerig voelde. Eerlijk gezegd had ik verwacht, dat de gast van overthere een kleinigheid voor me zou meebrengen; zo'n klein geschenk waarvan het in Holland spreekwoordelijk heet dat de vriendschap erdoor onderhouden wordt. In plaats daarvan sleepte hij nu dit onaangenaam bonkige schepsel mee, waartegen hij zeer onderdanig deed wijl het – zoals hij fluisterend mededeelde – uit 'zeer goede familie' stamde.

Overigens sprak hij van dollars, geld verdienen en business. Londen was hem tegengevallen – een veel minder bedrijvige plaats dan New York; Parijs waar hij zich indertijd zo op z'n gemak gevoeld had, insgelijks; en Amsterdam – o, Aemsterdaem... Hij kon reeds geen Engelse en geradbraakte Hollandse woorden meer vinden om uit te drukken hoe ellendig jammerlijk het hier in vergelijking met de Nieuwe Wereld was. Hij verklaarde voor een behoorlijk hotel naar Den Haag te moeten reizen – Amsterdam bood volgens zijn mening voor hem en z'n voorname Schotse vriend geen geschikt onderdak. 'Wij baden ons in

New York elke dag, you know,' was een verdere ontboezeming van hem. Ik voelde me door alle business-verhalen en opschepperijen te moe en onverschillig om te antwoorden: 'Wij ook...'

Wanneer ik nu volkomen eerlijk en zonder conventie geweest was, had ik daarbij moeten voegen: 'Je bevalt me niet meer, verdwijn alsjeblieft, en neem je deftige reuzenbaby mee!' In plaats daarvan liet ik hem doorgaan met z'n opsomming van dollargetallen en Amerikaanse superprestaties.

Wanneer ik dan naast volkomen openhartigheid en ongegeneerdheid een beetje van zijn Amerikaanse brutaliteit (die hij als onmisbaar zijnde zeer prees) bezeten had, zou ik de deur ver open gezet hebben met de mededeling dat de trap direct naar de straat en verder naar het station en het uitstekende Haagse hotel voerde. Om daarna overal in huis licht te maken...

Ergens in een kast heb ik nog een stoffige fles oude wijn. Die had er dan aan moeten geloven. En de pot met zilverige en roze bloemen op tafel gezet. Een spits groen glas vol schenken met het fluweelrode vocht en de geur eerst inademen en voorts een fantastisch gesprek met drie bandeloze, wilde Chinezen, een onconventioneel groepje uit gekleurd papier, waarop gouden en zilveren spikkels flikkeren. Ze voeren een duivelachtige dans op onder leiding van een paarszwarte demon. Ze zijn van geweldige vleugels en puntige lansen voorzien, en de prinses die er natuurlijk ook bij is, draagt een stralenvormige kroon met rode edelstenen versierd. Smalle, tengere Chinezen-vingertjes knutselden dit kunstwerk van crêpepapier, een beetje wol en hout, en Oosterse fantasie wist een levend sprookje eruit te toveren.

Maar mijn Amerikaanse vriend zat er nog – zijn vingers hebben brede toppen, waar ik deze ragfijne fabelwezens niet aan zou toevertrouwen. De fles oude wijn moest voorlopig een poosje in de kast blijven. Doch het spitse, diep

groene wijnglas fonkelde troostrijk, en mijn Chinese vrienden wachtten geduldig met hun sprookjesvertoning tot ook dit bezoek geleden was.

Het mannetje was verblind door haat en door een kwade dronk. Zijn haat was groot en alles omvattend, hij moest hem uitbrullen en de wereld kond doen – anders was het helemaal niet meer uit te houden en zou het een haat om in te stikken geworden zijn. En tegen één uur in de nacht een kwade dronk te hebben op glad, glimmerig asfalt onder het kille licht van een straatlantaarn is ook al voldoende om in waanzinnige onmacht al wie maar horen wilde de dood door verstikking toe te wensen: ‘Stik de moord, verdomme,’ inviteerde het zuiplapje dreigend en drenzerig, ‘stik de moord voor de donder!’

Men is op zijn zondags uitgedost geweest met een door breed ripslint versierde lichtbeige gleufhoed en een paars-achtig bruine overjas, waar het figuur van een ander in zit, want zulke schouders bezit men zélf niet – zelf is men miezerig en sluik – hele stukken van die ander steken er aan de kant uit. Maar dat hindert helemaal niet; men heeft zichzelf heel sjiek gevonden. Vooral na het vierde glaasje cats begon men zich een gosertje te voelen dat er best mocht wezen – in de spiegel van het buffet zag men zichzelf knap en ondernemend weerkaatst tussen kristal, nikkel en vrolijk gekleurde dranken. De andere jongens zijn ook beste, lollige gosertjes, het ene rondje volgt op het andere en de wereld is een best ding. De radio schreeuwt met een stem die groter is dan het hele knusse lokaaltje:

‘Want het is geen gein
In de maneschijn
Helemaal alleen op je eentje...’

Nee, dat is lang geen gein, hikt men na het zesde glaasje en

men heeft sjans van een kippetje – een reuzekippetje met een schuin hoedje achter op het hoofd en een permanent van éénvijfenzeventig. En het kippetje is nog aan hun tafel gekomen en heeft ook drie voorburgjes gedronken en is in een kapsalon en heeft nageltjes die glimmen als kippevet. Zó kan het leven zijn – bijna als in de bioscoop. Men rookt sigaretten, merk Si-Wi (die rare naam op het doosje is niet uit te spreken) en het kippetje rookt er ook een en kijkt je aan als de blauwe engel, helemaal van onderlangs als een dooie kip, maar toch mooi. En de andere gosers maken lolletjes en blazen rook in je ogen en ineens zijn het geen lolletjes meer en het kippetje heet Ria en zegt: 'Jullie zijn me veels te min,' en staat op en smeert 'em. En één zit er vuil bij te grinniken en is tramconducteur – zo'n slome duikelaar, zo'n gemeen stuk gemeentepersoneel... Tien catsjes en twee rondjes en drie voorburgjes voor Ria. Ria is weg... En ineens, met gebalde vuisten, staat men tegenover elkaar – de conducteur en jezelf. Glaassies rinkelen van de tafel, die je ook betalen mot, en het leven is een rot-leven. Er is geen vriendschap en geen lol; alles vuiligheid, alleen maar vuiligheid...

Dit moet uitgebruld worden, anders krijgt men een barsting. Maar aanwezig zijn alleen maar de maan en het asfalt en een lantaarn. De maan heeft ook een pestponum vanavond – zo bleek als de dood. En toch lekker schreeuwen en tieren en razen – ook al hoort geen mens het. In de tram zat niemand; leeg, traag en zeurig sukkelde ze voorbij – alleen met een conducteur bemand. Het mannetje met de luchtledige schouders juichte van haat en enkele door de zondag beschimmelde lieden bleven nieuwsgierig en ín-gelukkig stilstaan; blij met de sensatie die, goddank eindelijk, op het laatst van hun rustdag kwam opdagen. 'Dat fuile smerige gemeentepersoneel, alle gemeenteammbtenaren, van mijn, hoor jullie, van mijn kunnen ze de kelere krijgen. Hoor jullie nou, wat jullie van mijn krijgen kunnen?' informeerde het in staat van oplossing verkerende

heerschapje met vergiftigde belangstelling bij het langzaam in de nacht verdwijnende gemeentevervoermiddel. Met de geheimzinnige ziekte die de benevelde hater kelere noemde, was hij nog niet tevreden. Verschillende boze kwalen die de apocalyptische engel over het mensdom zal doen neergeselen, voegde hij er kwistig en met hartstocht bij. Op eentonige wijze, in eindeloze herhaling bezwoer hij steeds dezelfde ziekten, lang nadat de tram reeds verdwenen was; en ertussenin herhaalde hij op huilerige toon de litanie: 'dat fuile personeel, fuil, gemeen gemeentepersoneel...'

De agent waar het mannetje letterlijk op stond te wachten, bleef lang uit. Voorlopig beleefde het een mat doch vriendelijk succes bij de late en vermoeid geworden zondagsgangers, die met kleine opmonterende uitroepen een soort koor vormden dat de Griekse tragedie verwant was. Een aparte uitnodiging betrok zich op een chauffeur of liever gezegd op het uniform en de pet van een chauffeur, welke kledingstukken zo midden in de nacht voor een beschonken, in haattoestand verkerend iemand, niet erg veel verschillen van uniformen uit de gelaakte gemeentebedrijven: 'Stik de moord, gluiperd, stik-em-dubbel-naar-binnen,' orakelde het mannetje raadselachtig en onduidelijk; maar de chauffeur vond het al lang goed en wuifde minzaam. De agent was er ineens, zoals de lantaarnpaal, de maan en het asfalt er waren, zoals alle noodwendige, alledaagse dingen en natuurverschijnselen er plotseling zonder veel ophef zijn. En eerst wilde de agent niet eens kwaad worden – dat weet zo'n agent even goed als God zelf: een beetje zondag en een boel werkdagen – een beetje zondag en een boel catsjes. En dat alleen krachtige, goed in hun zondagse jassen passende persoonlijkheden zonder gevaar door zo'n catsjes-dag heen rollen. Dus de wetende agent begon met negeren – goeiig glimlachend vriendelijk negeren; alleen maar een beetje heen en weer kuieren. Maar dát wilde het mannetje nu juist niet. Hij wilde haten

en zich ontladen, een ventiel vinden voor z'n beroerdigheid en zijn ellendig verzopen zondagje: 'O-o-o-o, oho,' loeide hij met honende sirene-uithalen, 'dat gemeentepersoneel – wat is het toch fuil en gemeen – wat voor glui-perds en kelerelijers binne het...'

'Ga maar door, vader,' ried met waarlijk beminnelijke lijdzaamheid de kuierende agent, 'slaap es lekker uit.' Hierop had nu de zondagsfuiwer gewacht. Hij bouwde de agent op onnatuurlijk tergende toon na en herhaalde in wilde bezetenheid alles wat nu reeds uit den treure over gemeentepersoneel, de onbekende kelerekwaal en boze apocalyptische vervloekingen verteld is. De agent had met kuieren opgehouden en zijn pupillen werden allengs groter en ronder; met een onrustige blik naar beneden toe. Plot-seling schoot de agentenarm uit als de tong van een reus-achtig kameleon, en het einde ervan haakte zich ergens vast tussen kraag en zielig nekje.

Het mannetje liet zich wegbrengen – gedwee stil en volkomen tevredengesteld nu...

Roze paarlen werden die herfst veel in Parijs gedragen; zulke nagemaakte paarlen, die beleefd glimlachende Turken voor de cafés in de buurten van Montparnasse en Montmartre te koop aanboden. Ook tapijten en shawls verkochten deze met rode hoofddeksels getooide Oosterlingen, Perzische tapijten uit Roubaix of Chemnitz, die ze op de chique boulevards en in elegante gelegenheden aan rijke Amerikanen en andere lieden die schijnbaar te veel geld bezaten, met vriendelijke beslistheid opdrongen. Voor het café du Dôme kwamen uitsluitend de roze paarlen in aanmerking.

Het was eigenlijk één grote familie daar. Een grote familie, waarvan de leden door een zeldzaam, maar bekoorlijk toeval uit alle landen en rassen, van alle kleuren en tinten samengesteld waren.

Een bijzonder fleurige en pittoreske tegenstelling bood een neger met zijn dame, die goudgeel geverfde haren en een vuurrode japon droeg. De chocoladebruine zoon der tropen daarentegen voelde zich tot het kalme mosgroen van een Tyrolerkostuum aangetrokken; het was geen ver-gissing van ietwat bijziende ogen, zoals men allicht kan aannemen – die neger stak in het kleedzame kuitbroekpakje, dat sommige bergvolken uit praktische of traditionele overwegingen dragen en dat ook bij alle bals-masqués aanwezig is. Niets ontbrak aan deze schilderachtige kledij; noch het koene veertje achter op de hoed, noch de knopen van hertshoorn op het korte jasje. Alleen de bruine knieën boven de kuitkousen leken een rudiment van naakte, als uit brons gehouwen schoonheid, die eens door palmenbossen en laaiende zon schreed... De elegante Parisienne vond haar vriend juist goed zoals hij daar in het groene bergbe-

klimmerskostuum naast haar zat. En nog meer steeg hij in haar achting, toen hij met nonchalant gebaar de ventende Turk riep en voor zijn liefste één van die roze paarlenkettingen kocht.

Nu kon die lange, correcte Engelsman niet achterblijven. Zijn kleine vriendin keek ook zo hunkerend naar die roze glinsterende kraaltjes. Het was een smal meisje met blauwzwart haar. De vorm van de eigen wenkbrauwen scheen niet naar haar smaak geweest te zijn – ze had ze tenminste weggeschoren en een paar nieuwe getekend, in kloeke boog van de neuswortel tot aan het uiterste einde der slapen vloeiende. Om dit pikante detail goed te laten uitkomen, had ze het ietwat sjofele hoedje ver naar achteren gerukt. En terwijl men de werkelijk zeldzaam echte tint van haar vleeskleurige kousen bewonderde, kwam men langzaam tot de ontdekking dat geen kousen aanwezig waren, maar de slanke, goed gevormde benen, zoals moeder natuur ze geschapen had, in felgekleurde schoentjes staken. Trouwens het najaar is zacht in Parijs en kousen zijn duur – dit kleine Galicische meisje kon er best buiten. En haar Engelse aanbiddler scheen haar zonder beenbedekking nog aantrekkelijker te vinden. De roze kralen die hij haar schonk, pasten goed bij de fel schitterende ogen en die blote benen. Weer in Old England's society teruggekeerd, zou hij zich met weemoedige vreugde het sierlijke gebaar kunnen herinneren waarmee zijn liefste op die nog warme Parijse herfstdag de glanzende ketting om de gebruikte hals hing...

Voor dat Deense, eenvoudige meisje echter was een andere tooi geschikter geweest. Wat een zacht, prettig gezicht had ze – het asblonde haar, glad naar achteren gekamd, deed de kinderlijke uitdrukking van de grote grijze ogen en het stompe wipneusje nog meer tot uiting komen. En grappig staken de vele zomersproeten tegen het blanke gezichtje af. De scheefogige smalle Japanner, die goed bevriend met haar scheen te zijn, nam met precies gebaar

één van de roze kettingen die dit jaar in de mode waren en schonk hem de blonde Deense. Ze was er zo blij mee – of-schoon ze een eigenaardige tegenstelling vormden met haar sombere regenjas. In een korenveld had ze moeten staan, de kinderlijke vreemde – met margrieten in het haar en in de handen: margrieten zouden goed bij haar gepast hebben. Doch ze vond ze mooi, de roze paarlen, en haar Japanse vriend ook.

En het was of die glanzende kleurige kettingen een broze, liefelijke band vlochten tussen de zo verschillende mensen, die op die schone dag voor het Parijse café zaten. De broze, liefelijke band, door jeugd en liefde gestrengeld – de enige, die sterker is dan de tegenstellingen van land, taal en ras...

Alleen herinneren...

Niets herhalen – slechts de herinnering bewaren, die in kwistige goedgeefsheid glanzende flonkeringen toevoegt aan alles wat eens geweest is.

Het oude hotel in Londen bood een gezellige kamer, waar de huiverige kilheid der zeereis aanstonds verdreven werd door een laaiend open haardvuur. Blokken hout lagen hoog opgestapeld ernaast en aan de muren hingen kleurige ouderwetse prenten met jockeys, paarden en goedmoedelijke mailcoaches erop. Het meubilair, van de goede oude soort, deed aan Dickens' verhalen denken... Later echter had men die kamer zeer 'comfortabel' van een centrale verwarming voorzien, die meestal op de dag te koud en 's nachts te heet was. In plaats van de oude prenten pronkten misschien wel zeer diepzinnige, maar toch ietwat onbegrijpelijke kunstuitingen. De meubels waren precies zo als in ieder hotel tussen Vancouver en Wladiwostok. Neen, men voelde zich er niet meer thuis.

Het kleine Spaanse kuststadje had smalle, bijna onbegaanbare straatjes, waar hobbelige keien tot vervaarlijke bokkesprongen noodzaakten. Maar men was in vrolijk gezelschap, vond alles grappig en vermaakte zich in 'het' café over de dodelijke ernst der trots kijkende stamgasten, die er een ondoorgrondelijk dobbelspel beoefenden, een 'juego de dados'...

Waarom waren de stegen, toen men er voor de tweede keer kwam, slechts ongemakkelijk en somber? Waarom kon men er niet de draak mee steken, dat de plaatselijke grootheden nog steeds hun raadselachtig spel in 'het' café schenen voort te zetten? Een muffe kleine-stadsatmosfeer leek als een reusachtig spinrag over die mensen heen gesponnen. En als een hoon klonk het nieuwerwetse radioge-

krijgs bij al dat zeurige gedoe. Maar ook deze radio hield zich binnen zekere grenzen: La Traviata, El Trovador en daaromtrent.

Aan een oude romance deed het plaatsje aan de Rijn denken, dat door een merkwaardig, doch goedig toeval nog niet 'ontdekt' was geworden. Het Gasthaus Unter den Linden bezat een grote tuin vlak bij de rivier. En het mooie oude huis wettigde volkomen zijn naam: de geur der linden, de zware, bedwelmende geur, waarvan soms onze dromen doortrokken zijn, omhulde er alles. En het deerde de waard niets, dat slechts ons klein gezelschap er zijn in-trek had genomen. Hij hield niet van 'soviele Leute zugleich'. Zo geschiedde het, dat het begrip 'waard en gasten' tot zijn volle betekenis kwam. Vriendelijker, goedgeefser gastheer dan de forse, opgewekte Mundorf, was wel moeilijk ergens te vinden. Op zoele, geurende avonden nodigde hij uit een fles beste wijn met hem te drinken; hij had achter zijn huis een kleine wijnberg, de gulle gastheer; en met graagte liet hij zijn druivensap door kenners proeven. Uit het dorp klonk vaak een oud liedje, een van die Duitse liedjes die vertellen dat niets beter is dan een Rijnlands meisje, de Rijnlandse wijn en de goede vader Rijn zelf. In de linden waren ter meerdere luister lampions opgehangen en men hoorde in de ietwat onwerkelijke toestand, langzaam door de wijn veroorzaakt, de onuitputtelijke verhalen van de gastheer, verhalen van lang geleden toen altijd het mooiste meisje uit het dorp zijn liefste was geweest. En omhuld door lindegeur, goede vriendschap en een gevoel, of men in een droom verkeerde, werd men naar de slaapstede geleid. Een oude knecht bracht kaarsen en zijn meester liet alle zegeningen voor een rustige slaap op de reeds doezelige hoofden van de gasten neerdalen... Later was dit godenoord in een 'Vergnügungsstätte' veranderd, waar keurige kelners rondzweefden. De linden had de nieuwe bezitter grotendeels weggekapt en voor duur geld schonk hij een slecht glas wijn. Stijve studenten met

hun dames dansten de charleston tot vroeg in de ochtend, zodat men geen oog dicht kon doen. De vriendelijke gastheer van toenmaals was nog net in de leeftijd geweest, om ver van zijn kleine wijnberg en de geurende linden in de oorlog een droef einde te vinden.

Welk een zeldzame bekoring ging er uit van die Zuid-amerikaanse stad. De lucht was er zo strak als gespannen zijde en sprookjespaleizen leken de huizen met hun grote terrassen. Het mooiste echter bleef toch de markt met zijn rumoerig leven, de drukke markt waar mensen van alle landen, elke kleur en taal krioelden. En is iets lokkender dan onder een eeuwig blauwe hemel met altijd stralende zon te mogen zwerven? Men liep door de merkwaardig warrelige straten, zag in diep donkere fluwelige ogen en volgde met verrukking de soepele bewegingen van slanke, bruine lichamen. Dat sommige van die lichamen ternauwernood bedekt waren, deed er niets toe; de bezitters ervan toonden immers lachend hun prachtige witte tanden en in de warmte hoeft men niet veel aan te hebben. Alleen, het was jammer dat men zich haasten moest om naar het in de haven wachtende schip terug te keren. Men zag nu alles slechts vluchtig en verwachtte nog zo veel... Maar op een reis waar het schip averij kreeg, bood zich meer gelegenheid de lokkende, in zeldzame pracht glanzende stad te leren kennen. De hemel was als steeds diepblauw en de zon laaide in felle hitte. Op de thans uitgebreide tochten door de sprookjesstad merkte men echter dat er bedelaars in erbarmelijke ellende bijna vervuilden. Hun wonden werden door niemand verzorgd; hoe ze leefden, hoe ze stierven, niemand scheen zich erom te bekommeren. En een eigenaardige lucht bespeurde men nu tussen de welriekende van bloemen en vruchten. Een lucht die angst bezorgde, angst, die men zichzelf niet wilde toegeven. Allengs echter hielp het niets meer zichzelf te bedriegen. Men wist het: de eigenaardige lucht kwam uit de moerassen, de koortsmoerassen, de duivelse toegift van al die paradijsachtige

schoonheid. En op een dag moest een der onzen aan de gele koorts sterven – onder stralende zonneschijn, onder strakke, eeuwig blauwe lucht.

De anderen voelden zich eerst weer veilig toen ze de grijze, zware wolken van het kleine noordelijke land weerzagen – dit eenvoudige landschap van velden, weiden en duinen gaf zekerheid. De sobere gedemptheid der tinten was zo weldoende voor ogen, die op de jacht door een wereld van felle bontheid vermoeid werden. De noordelijke lente deed langzaam knoppen tot bloesems uitbotten en elke dag talmde het licht van een milde zon langer. En dan de zomerdagen. Stil stond het vee in de weiden en het hooi stroomde een reine, welriekende lucht uit... Maar wanneer men 's avonds rustig een boek wilde lezen of in stille overpeinzing zich de dingen herinneren, waarvan de minder schone kant bijna reeds vergeten was, verschenen op kleine veranda's luidruchtige families die 'gezellig deden' en door pianospel of grammofoongetoeter elke gedachte aan rust onmogelijk maakten.

En de onrustig geworden geest verlangde weer nieuwe indrukken. Dus nog met de herinnering aan korenvelden en groene weiden werd men te Parijs in het gewoel der vrolijk promenerende menigte opgenomen. Op een der brede boulevards boden kooien met kleine bontgekleurde vogels een aardig schouwspel voor het kinderlijk opgetogen publiek. Ze waren zo goed gedresseerd, die miniatuurbeestjes, dat ze vertrouwelijk op het staafje van de vogelkoopman vlogen. En de sierlijke midinettes met de fel rood geschminkte monden juichten en zochten in haar tas of ze geld genoeg hadden om zo'n gevederd kameraadje mee te kunnen nemen. Maar dan keken de vrolijke gezichtjes ernstig en werd na rijpelijk overleg het geld beter besteed gevonden voor een kaars in de Madeleine – de kerk met de edele zuilen, die ver open staat naar de rumoerige boulevard en waarbinnen bij de zachte schijn der kaarsen vredige stilte en voornaamheid heerst. Nog beter

zou het dunne, goedkope kaarsje uitkomen in St. Julien le Pauvre, de kleine kerk, slechts door de armen en eenvoudigen bezocht, de oudste kerk van Parijs.

Hij, de Heilige Juliaan, de Arme, is immers de beschermer der behoeftigen en zieken, van allen die troost nodig hebben. En de kleine ateliermeisjes, die hard moeten werken, in zielige kamertjes wonen en vaak liefdesvreugde en -leed met zich mee dragen, brengen de Heilige hun kleine kaarsen en vertellen hem hun zorgen en smarten. Parijs wordt weliswaar de stad der bekoorlijke verrassingen genoemd – wie echter had gedacht dat achter dit verweerde, half vergeten kerkje zulk een prachtige tuin bestond? Een tuin als uit een sprookje; wild groeit er alles door elkaar, veel groen en heesters zonder nette, in vakken verdeelde bloembedden. Een tuin zoals alleen de Heilige Juliaan, de Arme, voor zijn kinderen verlangd kon hebben. En als een bij deze sprookjestuin behorende toverfee leek een armelijke, ouderwets geklede schilderes met een zwarte baret op, die de koster verzekerde dat zijn kerk 'très jolie et très admirable' was... Julien le Pauvre, waarom moest de liefelijke herinnering aan je kerkje en je tuin bedorven worden, toen de terugweg 's avonds langs de Seine voerde en men er onder de bruggebogen erbarmelijke zwervers en uitgestoten en een schuilplaats tegen kou en regen zag zoeken?"

Neen, niets voor de tweede keer willen zien – herinneren alleen het goede en mooie. Je bent niet almachtig, Heilige Juliaan, een heel klein beetje troost en goede herinnering heb je ook mij gegeven...

Plotseling werd er hevig en langdurig aan de bel getrokken. Toen een marinier met getrokken revolver binnenkwam, was ik niet eens zo erg verbaasd.

Twee berichten die ik van een bezoeker aan Duitsland had gehoord, hadden me al op het ergste voorbereid. Een oude joodse dame werd op een koude nacht in haar tuin uitgekleeft, terwijl de nazi's haar kostbare antieke inboedel in elkaar traptten. Wanneer ze die dingen hadden meegenomen, zou ik het bericht iets minder luguber hebben gevonden. Een bezoeker aan een klein dorpje werd op zijn vraag: 'Zijn hier joodse mensen?' door een kastelein ten antwoord gegeven: 'Eén hele joodse familie, de enige hier, kijk daar is het huis.' Over het hele huis was in dikke verflagen geklodderd: 'Juda verrecke!'

Maar de Duitsers hadden Amsterdam nog niet bezet, die marinier behoorde klaarblijkelijk nog tot het Hollandse leger.

'Wat is er?' vroeg ik.

'Lichtsignalen gegeven aan de vijand, stil blijven zitten.' Geen haar op mijn hoofd dacht eraan er vandoor te gaan. Alleen werkte mijn geest traag en vermoeid.

'Vijand?' vroeg ik domweg.

'Seinen naar de moffen – bovendien zagen we dat je met een kijker uit het raam tuurde.'

Ik begreep ineens – er waren mannen met karretjes verschenen op het sinds lang verwaarloosde 'strand' van de Prins Hendrikkade.

'Daar ligt de kijker nog,' merkte de man scherpzinnig op. Het was een kleine toneelkijker.

Ik nam niet de moeite verder op het geval in te gaan. Het zag er wel naar uit dat die marinier van plan was met

bajonet en geladen revolver mij voor onbepaalde tijd te blijven bewaken.

De verschijning van een vette politieagent, die scheldend binnenkwam, vond ik vervelender. De man stonk naar uien en zweet. Hij pulde uit z'n zware uniform. Het uniform was toch niet van Duitse, maar van de vertrouwde Amsterdamse politie.

'Jullie zijn echte faksiste, hei – daar ligt alles bij elkaar voor het grijpe.' Hij wees op enige boeken, onder andere van Rauschnig en van Konrad Heiden. Toevallig was er die morgen juist een angstige vriend op bezoek geweest die een stapeltje anti-nazi lectuur had meegebracht, die hij in paniekstemming niet langer in huis wilde hebben omdat de moffen in aantocht waren en hij voor zijn leven vreesde als zij die boeken bij hem zouden vinden. Of ik al zei dat de moffen vermoedelijk wel geen gelegenheid zouden hebben bij iedere Nederlander huiszoeking te doen naar verboden lectuur, het hielp niet. Ten slotte had ik gezegd: 'Nu juist wordt het interessant die boeken te lezen, ik vind het jammer ze te vernietigen, laat ze hier maar achter.' De snuggere agent hield ze voor pro-nazi boeken, waarschijnlijk omdat op een der omslagen Adolf in de bekende houding was afgebeeld.

'Fuile verraaiers jij en je fijne man, mee naar 't bero.' Om zijn woorden meer kracht bij te zetten tilde hij me aan een arm in de hoogte. 'Blijf van me af,' was alles wat ik nog zeggen kon. Maar hij bleef niet van me af. Hij sleurde mij en mijn man (met een gebroken been in gipsverband) mee naar het 'bero' op het Jonas Daniël Meyerplein. Daar sloeg me de lucht tegen van alle politiebureaus ter wereld, een mengsel van mensenluchtjes en ammoniak.

Er zaten ongeveer twaalf politieagenten. We werden door een domme en pedante commissaris eens opgenomen. 'Deze beide landverraders elk apart in een cel,' was zijn voorlopige conclusie. Op herhaaldelijk en dringend verzoek van mijn man, die vertelde dat we allebei nog kort

geleden in een ziekenhuis waren opgenomen geweest, stond hij ons als grote gunst toe deze nacht te mogen verblijven in de wachtkamer der agenten.

‘Voorlopig hier laten,’ was zijn reactie. Onder dit voorlopig hier laten was te verstaan doodstil op een stoel zitten, het smakken en slurpen aanhoren van de opgewekte dienaren der wet. Op- en aanmerkingen over ons landverraad, honend grijzen tussen het smakken door. Kleine waarschuwingen als: ‘Pas op die radio, ze kan er wat van opvangen’ (terwijl die radio een operette-deun uitgalmde). Eigenaardigerwijs scheen ik, hoewel joods, de hoofdverdachte te zijn. Als ik rustig zei dat ik als joodse toch wel weinig animo zou hebben om seinen aan de moffen te geven, hoonden de agenten mij nog erger en toen ik driftig antwoord gaf, zei er een: ‘Pas op, je staat onder beschuldiging van de Nederlandse marine, landverraders zitten overal, ook onder de joden, en als je vervelend wordt, zetten we je direct tegen de muur. Voor verraders geldt het standrecht.’ Een roofmoordenaar zou met iets meer onderscheiding behandeld zijn.

Als ik probeerde iets tegen mijn man te zeggen, werd me dit op de grofste wijze verboden. ‘Jullie daar, smoeel houden.’ Later hoorde ik mij eens toeroepen ‘Maul halten’, het verschil was niet eens zo erg groot.

Toen ik hun aanblik niet langer kon verdragen, draaide ik mijn stoel met een ruk om en ging met mijn rug naar hen toe zitten.

Het gekrijs, gevloek, plus de beschuldigingen bereikten nu hun hoogtepunt. Een agent, die zwaar oprispte, trok me met stoel en al in het vizier van de bewakers der nationale veiligheid. Volkomen apathisch, met seconden die eeuwigheden duurden, brachten we die nacht door. Het huis moest van kelder tot zolder doorzocht worden voor verdere bewijzen. Van kelder tot zolder drong nog tot me door – wanneer ze de stapels boeken, tijdschriften, dossiers en brieven grondig gingen onderzoeken, moesten we min-

stens nog enige weken wachten op het resultaat.

De man die in de vroege morgen rapport kwam uitbrengen van de huiszoeking vertelde allereerst, dat hij niets had ontdekt dat wees op landverraad. Maar hij was vol van de krankzinnige dingen die hij had gezien in ons huis. 'Al- lemaal sineze koppe' – onze No- en Javaanse maskers –. 'En nikkers hè,' voegde hij erbij. 'Watte, echte nikkers? Nee toch?' informeerde de agent met het misdadigersge- zicht. 'Nee, koppe, zoas de matroze meebrengen van nik- kers, echte zwarte nikkerkoppe. En schilderije – een paar wijve die door de sneeuw modderen, zó groot,' wees de on- derzoeker, zo hoog als hun nachtlokaal. Hij bedoelde Breit- ners 'Vrouwen in de sneeuw'. 'Zal ik es wat zegge: mijn oordeel is, dat benne gekke. Verraaiers binne nooit gek.' Hiermede werd de toch enigszins twijfelachtige mentaliteit van verraders uit de doeken gedaan. 'Verraaiers hangen hun huizen niet vol met zulke gekke dingen, die hebben cente genoeg voor een bankstel en een schilderij met scha- pies of eenden.'

Verraders schenen er dus een nogal tamme smaak op na te houden. Blijkbaar door onze wilde 'sineze' inrichting kregen we op de een of andere manier voorlopig de vrij- heid. Maar bovendien had mijn man er gedurende de lange nacht over nagedacht wat toch wel die lichtsignalen ge- weest konden zijn die we aan de vijand gegeven hadden. In de keuken, die in het verlengde lag van de huiskamer – uitzien- de op de marinierskazerne – had het licht gebrand. Wanneer nu de deur naar de keuken telkens open en dicht ging, had dit misschien op een nerveuze marinier de in- druk gemaakt van lichtsignalen, omdat er aan de voorzijde van het huis nog geen verduisteringsgordijnen waren aan- gebracht. De stemming veranderde te onzen gunste. Zelden heeft een dikke boterham met margarine plus een kop zwarte koffie me zo goed gesmaakt. Een vriendelijke werk- vrouw, die ondanks de oorlog de politie-wachtkamer een

dagelijkse schoonmaakbeurt gaf, zette dat ontbijt voor ons neer.

En zo kwamen we weer vrij – dit waren dan onze goede ‘vaderlanders in oorlogstijd’. ‘Als dit aan het groene hout geschiedt, wat zal dan aan het dorre geschieden?’ Nu, de jaren waren begonnen waarin we dit zouden leren.

De tuin in Duitsland met de ontklede oude vrouw, de vertrapte kunstschaten, dat ene joodse huis met ‘Juda verrecke’, waren ook nog maar een klein voorproefje geweest. Ik wendde me nog eens tot de politie: ‘Mag ik een taxi bellen, ik ben erg moe.’ Ze keken hun baas aan; het mocht, knikten ze.

Toen ik thuiskwam hoorde ik een harde radio meedelen dat onze koningin naar Engeland was uitgeweken, het leger had gecapituleerd.

Er lag een kort briefje in de bus van vrienden, een joodse, anti-fascistische journalist en zijn vrouw die in onmiddellijk levensgevaar verkeerden in geval van een Duitse bezetting, met wie we hadden afgesproken dat ze bij ons zouden onderduiken, maar die ons helaas niet thuis hadden getroffen ten gevolge van onze logeerpartij op het politiebureau en die nu een laatste poging zouden doen naar Engeland uit te wijken. Een geluk bij een ongeluk, want later hoorden wij nog vaak zijn stem door de Engelse radio.

Met mijn naar de politiekamer stinkende kleren nog aan ging ik naar bed en sliep zoals ik zelden had geslapen.

Het was de laatste nacht dat ik zo rustig sliep in vele, vele jaren.

Toen ik hoorde dat mijn moeder naar de Hollandse Schouwburg was getransporteerd, zat ik doodstil. Ik huilde niet. Te goed reeds was ik op elke soort schrik en angst voorbereid.

Alles wat ik denken kon, was: 'Ik ga ook wel.'

Hetzelfde had ik gedacht toen ze jaren geleden, in mijn jeugd, op een avond eveneens naar de schouwburg ging: 'Ik ga ook wel.'

Nog zie ik mijn moeder: in een knisterende zijden japon met witte jabot, het glanzende haar joyeus in een kuif boven haar stralend gezicht... en mijzelf: een sluikharig kind, dat vroeg naar bed moest.

Hoewel ze dol op toneel was, werd mijn moeder zelden door mijn vader meegenomen, noch naar de Stadsschouwburg, noch naar de destijds meer intieme Hollandse Schouwburg. 'Waarom heb je ook eigenlijk zo'n oude man genomen?' vroeg ik. 'Het is toch enig om met jou uit te kunnen gaan.' 'Och kind,' antwoordde ze dan luchtig, 'hij heeft al zo veel gezien en nu heeft hij geen zin er nog eens naar toe te gaan.' Ze probeerde het perkament stevig om de pot ingemaakte augurken te binden, maar onhandig als ze was, lukte dit haar niet en dus riep ze al gauw Da erbij. Da, het dienstmeisje-voor-alles, een Jordaanse schone, die van alle markten thuis was en natuurlijk ook de goede kruiden voor de augurken inkocht. Toen ze van de groenteman een bos veldbloemen cadeau had gekregen zette ze die direct in de salon met de opmerking: 'Je moe houdt van bloemen en gouden stikseltjes, dat past bij haar – het keukenwerk moet ze maar aan mij overlaten.' En direct daarop: 'Waarom is ze toch in vredesnaam met je pa getrouwd, ik zou hem met een miljoen toe nog niet genomen hebben.'

‘Waarom niet?’ vroeg ik nieuwsgierig.

‘Ik hou van een jofele vent, die lekker dansen kan bij een draaiorgel of een harmonika. Dat hij oud is, is zo erg nog niet, maar bij ons in de Jordaan heb je ook jofele oude kerels – en danse dat die kenne... of het voor het circus is.’

Nu had ook ik geen vrolijke voorstelling van mijn pa en dansen bij straatorgel of harmonika was er beslist niet bij. Hij las rustig een krantje, dronk hoogstens een borreltje voor het eten en daarmee had hij de grens van zijn ontspanning en amusement bereikt.

Op een avond was mijn moeder door een losbandig familielid meegenomen naar een dilettantenvoorstelling van iets dat, als ik mij goed herinner, ‘Schloss meiner Träume’ heette. Daarop volgde een nogal luidruchtig bal, waarbij mijn moeder de kammetjes uit haar haardos verloor en, wat nog erger was – vooral door zijn symboliek –, de trouwring die haar een beetje te wijd was geworden, zodat ze ten slotte met gloeiende wangen en tamelijk loshangend haar thuiskwam, het fraaie lied neuriënd: ‘*Gib mir die Hand mein Leben, komm auf mein Schloss zu mir*’ – of was het ‘*Reich mir die Hand*’? Een echtelijke scène vormde vanzelfsprekend het sluitstuk van dit schouwburgbezoek.

En ik zie haar nog thuiskomen, terwijl ik weer bij mijzelf dacht: ‘Eens, eens ga ik ook wel!’

Maar ditmaal ging ik niet, zij ging. Ook ditmaal werd ze meegenomen naar de Hollandse Schouwburg, niet om te dansen en de kammetjes uit haar haren te verliezen, want men danst niet in het voorportaal van de hel.

Toen zij weg was zat ik dagen lang voor mij uit te staren in een soort paniekachtige stompzinnigheid – vervuld van herinneringen en stukjes van herinneringen aan haar, maar ook aan heel andere dingen: ik zag de katten die ik gehad had en de glinsterende kiezelstenen en de knikkers uit mijn kindertijd. Dat duurde dagen en dagen en de dagen duurden eindeloos.

In het holst van een koude, regenachtige herfstnacht

kwam door de telefoon de boodschap dat 'de koffer onderweg' was en dat ik deze 'daar en daar kon komen afhalen'. De als koffer aangekondigde kwam in een merkwaardige toestand terug. Haar kleine gezicht was nog kleiner geworden en zo wit als mijn schrijfblad. Zij verscheen keurig in een nauwsluitend bontjasje, maar met opengesperde, nieuwsgierige ogen en een drang tot vertellen die me door merg en been ging.

'Zie je,' zei ze, 'nu weet ik het: ik heb tot nu toe niet écht geleefd. Alles bleef aan de oppervlakte. Wanneer ik nu aan al die mensen in de schouwburg denk, blijft mijn adem weg, en ik die zo vlug huilde, ik heb geen traan gelaten. Je huilt niet in doodsgevaar. Aan mijzelf dacht ik niet eens: er waren zulke snoezige, kleine kinderen en zulke doodsbange, oude, afgeleefde mensen met alle mogelijke gebreken. En ook de jonge, gezonde mensen, die soms nog lachten en lugubere grapjes maakten hadden zo iets tragisch over zich. In al die komedies en opera's heb ik gelachen om komieke dingen en gehuild bij treurige, maar het was huilen en lachen aan de oppervlakte. Ze vormden een ongehooflijk somber gezicht, deze Todeskandidaten, en al zijn we dat eigenlijk allemaal en op elk ogenblik, we zijn het toch nooit onder zulke lugubere omstandigheden.'

Honger voelde ze niet, alleen maar heel erge dorst en ze vond dat de goedkope limonade gazeuse die ze nu drinken kon als champagne smaakte. Nog had ze haar chique allure na deze zware tijd niet geheel verloren en bijna verwachtte ik dat ze weer als vanouds zou vragen: 'Hoe vind je mijn nieuwe hoedje?' Maar dat deed ze niet. Ze vroeg zich slechts af of ze ooit nog een schouwburg zou kunnen bezoeken.